

Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ
ва мероси хаттии ба номи Рӯдакӣ АИ ҶТ
Бунёди Рӯдакӣ

АБДУНАБӢ САТТОРЗОДА

**АЗ РӢДАКӢ
ТО ЛОИҚ**

Душанбе
«Адиб»
2013

ББК 84 Тоҷик 7-4-5
С-68

Мухаррир *Мубашиш Акбарзод*

С-68 Абдунабӣ Сатторзода. Аз Рӯдакӣ то Лоик.
– Душанбе: Адиб, 2013, 176 саҳ.

Дар ин китоб суҳан аз шеъри поягузори адабиёти форсии тоҷикӣ устод Рӯдакӣ ва номбардори сазовори ӯ барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ Лоик, падида ва тамоюлҳои асосии шеъри муосири тоҷикӣ, ҳамчунин меъёру андозаҳои муқаррар намудани ҷойи ин ва ё он адиб дар адабиёт ва масъалаҳои дигари назарӣ ва амалӣ меравад.

ISBN 978-99947-2-323-2

© Абдунабӣ Сатторзода, 2013

БАЪД АЗ ҲАЗОР СОЛ

Фосилаи марги Рӯдакӣ (941) ва зодрӯзи Лоиқ (1941) ҳазор сол аст. Аз ин тасодуфи ҷузъиёти зиндагии ду шоири бузург рамз гирифтани бори нахуст дар рӯзҳои ҷашни 50-солагии Лоиқ оғоз гардид ва ангезаҳои зоҳирӣ ва ботинӣ дошт.

Ангезаи зоҳирӣ он буд, ки дуруст баъд аз ҳазор соли даргузашти Рӯдакӣ дар Панҷакенти бостонӣ шоири тавонои дигаре ба дунё омад.

Ангезаи ботинӣ он буд, ки Лоиқ шеърӣ муосири тоҷикиро ба асолати азияти баргардонд, ки пояҳои онро ба забони форсии дарӣ Рӯдакӣ ҳазор сол пеш аз ин гузашта буд. Ӯ ҷавҳари шеърӣ пешиниёниро барои муосиронаш кашф карда, суннатҳои адабии онҳоро аз нав зинда гардонид.

Шеърӣ оламафрӯзи Рӯдакӣ, шахсияти хориқулода ва зиндагии пур аз нишебу фароз ва ғаму шодии вай ба шарофати Лоиқ ба тору пуди шеърӣ кунунии тоҷикӣ ворид гардиданд. Чунончи:

Чу абёти парешоне, ки монд аз Рӯдакӣ мерос,
Ту моро чамъ овардӣ зи ҳар маҷмӯъаву девон.

(«Айнӣ»)

Ва:

Ёдаш ба хайр бод
Он ишқи кӯдакӣ.
Он ишқи гумшуда
Чун шеърӣ Рӯдакӣ.

(«Хумор»)

Ё:

Намеой, намечӯйй, вале баъди ҳазорон сол
Маро чун устухони Рӯдакӣ аз хок мекобӣ.

(«Бимон, то дар дили покат дили ман ошён монад»)

Ё худ:

Ҳар ланг нашуд ҷаҳонситон чун Темур,
Ҳар кӯр ба мисли Рӯдакӣ бино нест.

(«Ҷоми Хайём»)

Дигар:

Шеърӣ мо ҳар қадр лангардору шевотар шавад,
Захмҳои пушти Айнӣ он қадар ёбад шифо,
Чашмҳои Рӯдакӣ он қадр бинотар шавад.

(«Шеърӣ нав»)

Лоиқ дар байни шоирони порсигӯй дар ҳазор соли баъд аз Рӯдакӣ ягона касест, ки ҷавобе ба ҳасудони Рӯдакӣ, хосса ба шоири ҳасуд Абӯзироа дода, на танҳо ба ҳимояти устод ва шеърӣ ӯ, балки тамоми шоирони асил ва адабиёти асил аз абӯзироаҳои пешин ва кунунӣ – «худбаҳоёни муғамбир», «савдогарони шеърӣ оҳанг», «нотавонбинони қачдил» ва «айбҷӯёни кӯрдил» барҳоста, тунду саҳт гуфта буд:

Агар шоир бувад ҷашми замона,
Шумо кӯред, кӯри беасоед!
Агар шоир бувад фарзанди айём,
Шумо ё ноҳалаф ё носазоед!

11 октябри 2000 дар шаҳри Панҷакент ҷамоиши навбатии илмию адабӣ зери унвони «Ёди Рӯдакӣ дар диёри Рӯдакӣ» баргузор гардид. Содиқи Харрозӣ, муовини вазири умури хориҷии вақти Эрон ва сарпарастӣ ҳайати эронӣ суҳанронияшро бо қироати поре аз шеърӣ Лоиқ оғоз кард ва таъкид намуд, ки «Рӯдакӣ аз онӣ қасонест, ки шеърӣ ӯро ба умқи дил мешиносанд». Воқеъан, Лоиқ аз онҳое буд, ки шеърӣ Рӯдакиро ба

умки дил шинохта буд. Муҳаммадризо Точдинӣ, шоир ва пажӯҳишгари эронӣ ўро барҳақ «фарзанди ростини Рӯдакиву Фирдавсӣ» хондааст.

* * *

Барои муқаррар намудани ҷойи ин ва ё он адиб – ё шоир ва ё носир дар адабиёт чӣ меёру андозаҳое вучуд доранд?

Равшан аст, ки на аз рӯйи шумори байт ва миқдори дафтару девон ва асарҳои онҳо. Агар чунин мебуд, Абдибеги Шерозӣ, ки ба ҳар яке аз маснавиҳои «Хамса» аз ду то се тоӣ назира гуфтааст, аз тавонотарин шоирони форсигӯӣ ба шумор мерафт, на Низомӣ, ки оғозгари суннати хамсанависист ва на Фирдавсӣ, ки ҳамосаи ягонааш «Шоҳнома» аз 60 ҳазор байт беш нест, на Хайём, ки миқдори рубоӣҳои худияш чандон зиёд нест, на Ҳофизӣ бузургвор, ки муаллифи танҳо як китоб – девони шеър аст. Шукри Худо, ки ин тавр нест ва устод Рӯдакӣ бо бештар аз ҳазор байте, ки имрӯз аз он боқӣ мондааст, барҳақ, ба сифати Одамушшуаро – поягузори адабиёти порсии дарӣ ё худ форсии тоҷикӣ шинохта ва пазируфта шудааст, на қаламкашоне мисли Абдибеги Шерозӣ ва ё ягон муташоири дигаре.

Пас, кадом меёру андозаҳои дигаре ҳастанд? Мутаассифона, то ҳол онҳо пеши ҳама мушаххас ва яқин нестанд. Вагарна ҳамаро, ки қалам ба даст гирифта, варақе чандро сиёҳ намудааст, «бузург», «устод», «нобиға», «ягона ва яқини замона» наменомиданд. Замоне шодравон Абдусалом Дехотӣ дар як вохӯрӣ бо шогирдон ва устодони Донишгоҳи давлатӣ (ҳоло миллӣ) дар хитоб ба аҳли илму адаби тоҷик маслиҳатомез гуфта буд, ки хуб нест, ки ҳамаро «бузург» ва «аллома» эълон намоем. Бояд, ки аз ҳар адиб аз рӯйи мақоми воқеияш ном бибарем ва қадрдонӣ бикунем.

Ба назари мо, ҳангоми тайини ҷой ин ва ё он адиби гузашта ва муосир дар таърихи адабиёт ва ҷомеа меёр ва андозаи асосӣ бояд он бошад, ки ин адиб ба дороии адабии мил-

лияш ва умумидунёӣ чӣ чизи тозае, ҳарфу ҳиҷои тозае ворид сохтааст. Барои ин моро лозим меояд, ки, пеш аз ҳама, он дорои адабии миллӣ ва умумидунёиро дуруст шинохта бошем, яъне бидонем, ки он аз чӣ иборат аст. Дар акси ҳол саҳт душвор аст, ки ҷойи адибони пешина ва пасинаро барои худ ва барои таърих мушаххас бисозем. Масалан, барои он ки ҷойи Лоикро дар адаб ва фарҳанги тоҷикӣ муайян намоем, бояд ба ҳудамон равшан карда бошем, ки шеърӣ форсии тоҷикӣ аз устод Рӯдакӣ то Лоик ба кучое расида буд, чӣ дороиҳоро доро буд. Вагарна тамоми мулоҳизаву мушоҳидаҳоямон пуч, безамина, номуайяну норавшан ва умумӣ хоҳад буд.

Китобе, ки дар даст доред, бо ҳамин ният аз нақду баррасиҳое, ки муаллиф дар заминаи шеърӣ Рӯдакӣ ва Лоик дар солҳои гуногун кардааст, танзим гардидааст.

31 июли 2013.

РҶДАКИШИНОСӢ

РҶДАКӢ ВА ШЕЪРИ РҶДАКИВОР

Шинохти Рӯдакӣ ва шеъри ӯ дар замонааш бо андешаҳое аз қабилӣ гуфтаҳои Шаҳиди Балхӣ, Дақиқӣ ва дигар ҳамасроғи шоир оғоз гардида, сипас дар навиштаҳои адибону адабиётшиносоне, мисли Низомии Арӯзии Самарқандӣ, Муҳаммад Авфии Бухорӣ ва Шамси Қайси Розӣ идома ёфта буд. Аз он айём то ба имрӯз дар тӯли беш аз 1000 сол аҳли илму адаби Шарқу Ғарб аз Рӯдакӣ ёд оварда, шеъри ӯро пайваста мавриди нақд ва баррасӣ қарор додаанд. Дар ин муддат рӯдакишиносӣ ба ҳайси як шоҳи ҷудогонаи адабиётшиносӣ шакл гирифт ва рӯдакишиносон ба туфайли кӯшишу заҳматҳои зиёд дар замина асарҳои воқеан шоиста ва арзишмандеро ба вуҷуд оварданд, монанди асарҳои Саиди Нафисӣ «Аҳвол ва ашъори Абӯабдуллоҳ Ҷаъфар бинни Муҳаммади Рӯдакии Самарқандӣ» (1930-1940) ва нашри нави он зери унвони «Муҳити зиндагӣ ва аҳволу ашъори Рӯдакӣ» (1962) дар се ҷилд, Абдулғанӣ Мирзоев «Абӯ Абдуллоҳи Рӯдакӣ» (1958) ва Адурахмон Тоҳирҷонов «Рӯдакӣ. Зиндагӣ ва офариниш. Таърихи тадқиқ» (1968, ба русӣ). Аз арзиши ғавқулодаи ин се рисола ҳамаин ҳам гувоҳ аст, ки онҳо барои пажӯҳишҳои оянда заминаи асосӣ ва боэътимод гардиданд. Ин муаллифони ва дигар рӯдакишиносон, метавон гуфт, ки қорҳои асосиро дар заминаҳои шинохти шахсияти шоир, барқарор кардани зиндагиномаи ӯ, кашф, ғирдоварӣ ва нашри осор ва баёни муҳтавои навиштаҳо ва афкори вай анҷом додаанд. Агарчи, тавре ки аз

ковишҳои рӯдакишиносон, аз ҷумла донишмандони тоҷик мисли Р. Ҳодизода, А. Афсаҳзод, С. Имронов, С. Амиркулов, А. Алимардонов, Алии Муҳаммадӣ, А. Раҳмонфар ва дигарон, дар ин чанд даҳсолаи охир бармеояд, гиреҳхое, ки дар ин заминаҳо бояд кушода шаванд, кам нестанд. Ва бидуни шак, пажӯҳишҳо дар ин росто аз ин пас низ идома хоҳанд ёфт ва бояд ҳамин тавр ҳам шавад.

Аммо бо дарки тамоми масъулият бояд ҳамчунин ёдовар шавем, ки рӯдакишиносӣ то ҳанӯз ба шинохти Рӯдакӣ ба сифати устои аввали шеърӣ форсии тоҷикӣ ва бузургтарин шоири форсигӯӣ муваффақ нагардидааст. Рӯдакишиносон асосан бо зикри он ки Рӯдакиро «Сари шоирон», «Устои шоирони ҷаҳон», «Одамушшуаро», «Султони шоирон», «Соҳибқирони шоирӣ» номидаанд ва фалон бузургон аз ӯ ном бурдаанд ва фалониҳо ба шеъраш пайравӣ намудаанд ва ба ҳамин қабил гуфтаҳо қаноат кардаанд. Рӯдакӣ чӣ касе буд, чӣ ном дошт, падару модараш кӣ буданд, зодгоҳаш кучост, дар кучо ва чӣ илмхоро омӯхтааст, дар дарбори кӣ буд, чӣ асархое офаридааст, аз он навиштаҳо чӣ боқӣ мондааст, оё он офаридахое, ки ба ӯ нисбат медиҳанд, моли ӯст ё ҳеҷ каси дигаре, дар қадом мавзӯёҳо навиштааст ва ғ. ва ҳ.к., бидуни ҳеҷ шакку шубҳае, масъалаҳои хеле муҳиманд, онҳоро бояд омӯхт ва пайгирӣ кард. Вале, агар андаке амиқтар мулоҳиза кунем, мебинем, ки ин ҳама корхое, ки дар ин заминаҳо то имрӯз анҷом додаем ва ё дар оянда ба итмом расониданием, дар асл аз як омодагӣ барои шинохти дурусти ҷеҳраи Рӯдакии шоир ва шеърӣ ӯ беш нест, зеро бузургии ин ва ё он шоир, дар айни ҳол Рӯдакӣ, пеш аз ҳама, дар ҷиғунагии шеърӣ ӯ, тарзи суханаш, ҳунари ғўяндагӣаш зоҳир мегардад. Фақат дар сурати ошкор намудани сирри ҳунари шоирӣ Рӯдакӣ мо метавонем бигӯем, ки мо ўро шинохтем ва донистем, ки чаро ўро дар шеърӣ форсии тоҷикӣ бузург шуморидаанд ва ба қадом сабабхое устои аввал – бунёдгузор ё падари ин адабиёт номидаанд ва эътироф кардаанд. Дар акси ҳол, ҳамаи суҳанхое, ки дар ҳаққи ӯ ва шеъраш гуфтаем ва гуфтани ҳастем, умумӣ, беамина, берабт ва тасодуфӣ ба назар мерасанд. Дар

омади гап, бояд бигӯем, ки омӯзиши ҷанбаҳои хунарии адабиёти форсии тоҷикӣ аз заифтарин бахши адабиётшиносӣ ва нақди адабии на танҳо тоҷикӣ, балки умуман эронӣ ва афғонистонӣ мебошад.

Дар рӯдакишиносӣ дар тадқиқи хунари шоирии Рӯдакӣ қадамҳои нахустин ва ҷиддиро узви вобастаи АИ ҶТ, тоҷикшиноси номии рус И.С. Брагинский дар мақолае бо номи «Дар бораи маҳорати шоирии Рӯдакӣ» бардошта буд, ки он ба сифати замима ба маҷмӯаи русии «Рӯдакӣ. Шеърҳо» (1964) ва баъдтар ба ҳайси фасли ҷудогона дар рисолаи муаллиф «Абӯ Абдуллоҳ Ҷаъфари Рӯдакӣ» (1989) омадааст. Ин до-нишманд эътироф намудааст, ки барояш ба навиштани ин пажӯҳиш дар ҷунин як мавзӯи басо муҳим таҳмини илмӣ устод С. Айний ва муҳаққиқи эронӣ Муҳаммади Муин дар бораи саҳли мумтанеъ будани шеъри шоир боис шудааст.¹ Ба дунболи ӯ як-ду нафари дигар низ ба тадқиқи ин масъала даст задаанд, ба шумули М. – Н. У. Усмонов дар «Сабки шеъри форсии тоҷикӣ дар асрҳои 9-10» (1974), А. Сатторзода дар мақолаҳои «Тазоди зиндагӣ дар таносуби шеър» (1977) ва «Шеъри ҳолия дар замони Сомониён» (1999), С. Амир дар рисолаи «Байти парниён» ва ё маромномаи Рӯдакӣ» (1999)² ва дигарон. Комилан равшан аст, ки он чи дар ин росто карда шудааст, ҳанӯз барои кашфи сирри шеъри ҳамчун Рӯдакӣ шоири бузурге басанда нест.

Шеъри рӯдакивор, ки сурудани онро маликушшуарои дарбори ғазнавиён ва шоири тавонои нимаи аввали садаи 11 масеҳӣ Унсурӣ орзу намудаасту бо вучуди кӯшишаш натавониста будааст:

-
1. И.С. Брагинский. Абӯ Абдуллоҳ Джафар Рудаки. – М., 1989, стр. 31.
  2. М. – Н.О. Османов. Стиль персидско-таджикской поэзии IX-X вв. – М., 1974; А. Сатторзода. Тазоди зиндагӣ дар таносуби шеър (кӯшиши мутолиаи ҳамаҷонибаи як қасидаи ғарро); Шеъри ҳолия дар замони Сомониён. – А. Сатторзода. Кӯҳна ва нав. – Д., 2004, саҳ. 10-23; С. Амир. «Байти парниён» ва ё маромномаи Рӯдакӣ. – С. Амир. Рӯдакӣ – падидаи нодир ва ҷаҳонии тамаддуни аҳди Сомониён. – Д., 1999, саҳ. 49-61.

Ғазал рӯдакивор некӯ бувад,
Ғазалҳои ман рӯдакивор нест.
Агарчи бикӯшам ба бориквахм,
Бад-ин парда-андар маро бор нест;

чӣ шеърест ва чӣ хусусиятҳои дорад?

Дуруст аст, ки Унсурӣ танҳо аз ғазали рӯдакивор ёд овардааст, на аз навҳои дигари шеъри ӯ, мисли қасида, китъа, рубой, маснавӣ ва ғ., вале, тавре ки маълум мешавад, Рӯдакӣ на танҳо ғазалро, балки тамоми навҳои дигари шеъриро низ рӯдакивор гуфтааст. Дар ҷавоб ба саволҳои шеъри рӯдакивор чӣ шеърест ва чӣ вижагиҳои ҳунари дорад, метавонистанд ба мо гуфтаҳои ҳуди устоди панҷрудӣ дар бораи шеършиноширо ёрӣ диҳанд. Аммо афсӯс, ки аз чунин гуфтуву мулоҳизаҳои ӯ танҳо ду-се байтҳо боқӣ мондаасту бас. Байтҳои дигар мисли қисми асосии меросаш ҳанӯз пайдо нашудаанд. Сарфи назар аз ин ҳамон байтҳо низ то андозае мушкили моро осон мегардонад, зеро аз онҳо бармеояд, ки Рӯдакӣ дар шеър овардани лафзи ҳубу маънии осонро зарур шуморида, ба дурустиву ростии муҳтавои он диққат дода, баёни эҳсоси хирадро («дилу сеголиш») аз унсурҳои асосӣ шуморида, ҷонибдори навию навиоварӣ будааст.

Бо ин ҳама роҳи ягона ва дурусти кашфи сирри шеъри рӯдакивор ҳамоно баррасии ҳаматарафа ва амиқу дақиқи мероси боқимондаи ҳуди шоир аз лиҳози ҷанбаи ҳунарии онҳо мебошад. Агарчи аз он мероси фаровони ӯ имрӯз ҳамагӣ дар ҳудуди андак бештар аз ҳазор байт мондааст, боз ҳам метавон дар асоси онҳо мисли он ки бостоншиносон аз рӯи харобаҳои боқимондаи қасри Доро шукӯху шахомати гузаштаи онро ва ҳунаршиносон аз рӯи пайкараи сӯхтаву сиёҳшатаи раққосаи суғдӣ зебоиҳои ҷисмонӣ ва рӯҳонии онро барқарор ва тасаввур намудаанд, вижагиҳо ва зебоиҳои шеъри Рӯдакиро низ ошкор намуд. Агарчи, бояд иқрор кард, ки он саҳт душвор ва захишталаб буда, кори як ё ду нафар нест. Корест, ки кӯшишҳои дастаҷамъӣ ва пайгиронаро тақозо мекунад. Корест, ки мо феълан кардани ҳастем, танҳо гузориши ин масъала ва таъкиди зарурати анҷоми он мебошад.

Аз рӯи мушоҳидаҳои пешакии мо шеъри Рӯдакӣ ё шеъри рӯдакивор се хусусияти барҷаста дорад:

Яке он аст, ки дар он ҳама чиз – муҳтаво, забон, луғат, баёён, сабк, воситаҳои тасвир – сода, муқаррарӣ, рӯзмарра, ҳамагонӣ, заминӣ, ошно, табиӣ ва осон – мебошад. Дар он чизе, ки ноошно, ношинос, ҳаёлий, бофта, сунъӣ, ғайримуқаррарӣ, ғайритабиӣ, душвор, нестандартчаҳон бошад, вучуд надорад. Ва ин вижагӣ танҳо хосси қисме, гурӯҳе, миқдоре аз шеърҳои шоир ва ё навъе аз навъҳои он, барои мисол ғазал ё қасида ё қитъа ё рубоӣёти ӯ нест, балки ба тамоми мероси ӯ, бидуни истисно хос мебошад. Агар имрӯз дар миёни осори боқимондаи адиб шеъре чунин хусусиятро надорад, бо итминони комил метавон гуфт, ки он моли Рӯдакӣ нест. Барои исботи ин қазия мо метавонем ҳар намунае, ки баробари варақ задани маҷмӯаи шеърҳои шоир ба чашмамон бармехӯрад, дар аввал ё дар миёна ва ё дар охири он, фарке надорад, мисол орем. Масалан, шеърҳои «Зихӣ, фузуда ҷамоли ту зебу оро» ё «Гирифт хоҳам зулфайни анбарини туро» ё «Дило, то кай ҳамаҷӯӣ манеро» ё «Рӯдакӣ чанг баргирифтӯ навохт» ё «Имрӯз, ба ҳар ҳоле, Бағдод Бухорост» ё «Замона панде оздвор дод маро» ё «Чун теғ ба даст оӣ, мардум натавон кушт», «Шод зӣ бо сияҳчашмон шод» ё «Ҳар бод, ки аз сӯи Бухоро ба ман ояд» ё «Мушавваш аст дилам аз карашмаи Салмо» ё «Биёр он май, ки пиндорӣ равон ёкути нобастӣ» ё «Бе рӯи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод» ва ҳ.к. Ба ҳамин минвол ва бе ҳеч душворӣ мо метавонем ин ҷо унвони бисёр шеърҳои дигари шоирро низ анбориш кунем. Аммо мо пеши худ қарор гузоштем, ки аз овардани намунаи шеърҳои маълуму машҳур ва бароятон бағоят шинос худдорӣ намоем ва бештар шеърҳо ва пораҳоеро иқтибос орем, ки ба нисбат камтар иқтибос мешавад. Ва бо ҳамин бори дигар таъкид намоем, ки ин хусусияте, ки ба шеъри шоир нисбат додем, куллист, на ҷузъӣ, зотист, на тасодуфӣ.

Чунончи, Рӯдакӣ шеъре дорад дар марсияи шоири ҳамзамонаш Муродӣ ва дар он гуфтааст:

Коҳ набуд ӯ, ки ба бод парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фисурд.
Шона набуд ӯ, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд ӯ, ки заминаш фишурд.
Ганчи заре буд дар ин хокдон,
К-ӯ ду ҷаҳонро ба ҷаве мешумурд.

Дар ин пора чехраи Муродии шоир ҳамчун як одами хокӣ, ҳамсафу ҳамкору ҳамраҳи ҳамарӯза, вале дар айни замон бузургворе, ки ҳар ду ҷаҳонро ба ҷаве баробар мекард, бозтоб ёфтааст. Марги ҳар фард, хусусан, мардоне чун Муродӣ, тавре ки Рӯдакӣ мегӯяд, кори хурд нест, фоҷиаест, зоиъаест бузург барои атрофиён ва ҳамзамононаш. Ҳамин фоҷиа ва зоиъаи бузургро устои панҷрӯдӣ бо содатарин маъниҳо, каллимаву таркибҳо, баён, сабк ва тасвирҳои шоирона, вале бисёр хоново гӯё ва таъсирбахшу хотирмон ифода намудааст. Дар он як лафзи ноошно, як таркиби душвор, як маънию мазмуни мубҳам ва торик нест.

Шоирони гузашта ва имрӯза аз бўқаламуниҳои ҷаҳон ё дунё бисёр сухан гуфтаанд. Рӯдакӣ ин маънии ҷиддӣ ва дарднокро ба таври хеле сода, лекин хеле барҷаста баён намудааст:

Ҷаҳоно, ҷунинӣ ту бо баччагон,
Ки гаҳ модарӣ, гоҳ модандаро!

Ва:

Ҷуз ба модарандар намонад ин ҷаҳони гурбарӯй,
Бо писандар кина дорад ҳамчу бо духтандаро.

Ман, то ҷое огаҳам, ҷунин ташбеҳи заминӣ, гӯву расо ва ҳоноро на дар шеърӣ шоирони пеш аз Рӯдакӣ ва на пас аз ӯ надидаам. Танҳо Ҳофизи бузургвор тавонистааст пас аз устои панҷрӯдӣ ва бо таъя бар маънию тасвирҳои вай бигӯяд, ки даҳр (дунё, ҷаҳон) аҷузаи ҳазордомод аст дар бевафой ва нопойдорӣ.

Рӯдакӣ дар ҷои дигаре ҷаҳонро ба нағил, ки имрӯз «оғил» мегӯем, монанд карда, одамонро ба гӯсфандон шабоҳат до-

даст ва бо ҳамин содагии тасвиру баён ба гузаранда будани умр ва миранда будани инсон ишора намудааст, ки дар зоти худ нотақрор аст:

Гӯсфандему ҷаҳон ҳаст ба кирдори нағил,
Чун гаҳи хоб бувад, сӯйи нағил бояд шуд!

Кашфи ба истилоҳ «асрори ҷаҳон» аз мавзӯҳои мураккабтарини шеъри дирӯз ва имрӯз буду ҳаст. Вале, бубинед, шоир ин мураккабтарин мавзӯи шеъриро бо чӣ осонӣ ба қалам овардааст:

Ин ҷаҳон пок хобкирдор аст,
Он шиносад, дил-ш бедор аст.
Некии ӯ ба ҷойгоҳи бадист,
Шодии ӯ ба ҷойи тимор аст.
Чӣ нишинӣ бад-ин ҷаҳон ҳамвор,
Ки ҳама кори ӯ на ҳамвор аст?!
Куниши ӯ на хубу чехра-ш хуб,
Зишткирдору хубдидор аст.

Рӯдакӣ бо баёни содатарин маъниҳои шоиронаву бо истифодаи маълумтарин воситаҳои баёну тасвир ҳолати ошиқро ин тавр ба қалам овардааст:

Ҳанӯз бо манию аз ниҳеби рафтани ту
Ба рӯз вақт шуморам, ба шаб ситора шуморам.

Афсӯс, ки шоирони муосир, махсусан суруднависони ишқиясарои имрӯзӣ аз мероси Рӯдакӣ ва дигар саромадони шеъри мо сабақ намегиранд, вагарна ба ҷои ҳарфҳои муфти сӯхтаму пӯхтамо аз паи офаридани маънию тасвирҳои рӯдакивор мешуданд.

Вобаста ба хусусияти аввали шеъри Рӯдакӣ аз зикри як нукта набояд сарфи назар намуд, ки дар осори боқимондаи ӯ калимаҳое ба назар мерасанд, ки барои хонандаи кунунӣ но-

мафҳум мебошанд, мисли пӯпак (худуд ё шонасарак), афшак (шабнам), полик (чорух), капт (занбур), ханур (хурма), ованг (ресмон), дева (кирми пила), фағ (бут), кадӯх (гармоба), вотгар (чармгар), фарғанд (зарпечак), пажованд (танба) ва ғ. ва ҳ.к. Ҳамчунин баъзе мисраъу байт ва пораҳое ҳам ҳастанд, ки ба иллатҳои гуногуне, аз ҷумла носоҳеҳии матн, номафҳумии ин ё он калима ва ё шакли нодурусти кироати он, номаълум будан ангезаи гуфтани он маънӣ ва тасвирҳо ва ғ. феълан маънидод кардани онҳо мушкил пеш меорад. Аммо ин ду чиз ба он чи мо гуфтем ба ҳайси хусусияти аввали шеърӣ Рӯдакӣ зид нест, зеро он калимаву таъбирҳое, ки барои мо имрӯз пас аз ҳазору садӯ анд сол номаълус менамоянд, дар замони шоир аз ҷумлаи луғатҳои маъмул ва барои ҳама ошно буданд. То-риқӣ ва номафҳумии баъзе мисраъу байт ва пораҳои чудого-на, тавре ки ишора рафт, бевосита ба шеърӣ Рӯдакӣ бастагӣ надорад.

Дигар аз вижагии хосси шеърӣ Рӯдакӣ ин аст, ки дар он ҳама чиз – муҳтаво, забон, луғат, баён, сабк, воситаҳои тасвир – тозаву тар, нав, бикр, обнахӯрдаву обнарасида мебошад. Чанд мисол барои тасдиқи наву тару тоза будани маънию тасвирҳои шоиронаи шоир меорем:

Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур
Чун панҷаи арӯси бо ҳинно шуда хазиб.

Лолаи шукуфтаи миёни кишт ба панҷаи ҳинобастваи арӯс ташбеҳ шудааст ва он гумони ғолиб он аст, ки ихтироъи ҳуди шоир буд.

Ё:

Бунафшаҳои тарӣ хайл-хайл сар баркард,
Чу оташе ки ба гӯгирд бардавид кабуд.

Гумони ғолиб он аст, ки ин ташбеҳ ҳам аз ҷумлаи ихти-роъҳои ҳуди адиб мебошад: монанд кардани бунафшаҳои навдамида ба оташи кабудранге, ки вақти даргирондани гӯгирд боло мешавад.

Аз ҳамин қабиланд тасвирҳои зерин низ:

Чун барги лола будаму акнун
Чун себи пажмурида бар овангам.

Ва:

Чумла сайди ин ҷаҳонем, эй писар,
Мо чу саъва, марг бар сони заған.

Ва:

Пеши теғи ту рӯзи саф душман
Ҳаст чун пеши доси нав карпо.

Ва:

Гетӣ чу гов нек диҳад шир мар туро,
Худ боз бишканад ба карона ханури шир.

Ва:

Зану духтар—ш гашта мӯякунон,
Рух карда ба нохунон шудгор.

Ва:

Чу ҳомун душманонаш паст боданд,
Чу гардун дӯстон воло ҳама сол!

Душманонро чу ҳомун (дашт) паст ва дар тазоди он дӯстонро чу гардун (осмон) воло (баланд) гуфтанро танҳо шоирони бузурге ҳамчанди Рӯдакӣ метавонанд, зеро чунин тасвирро ҳеч шоири қаторӣ ё беҳунаре нагуфтааст ва натавонад гуфт.

Сеюмин хусусияти барҷастаи шеъри Рӯдакӣ он аст, ки дар он ҳама чиз — муҳтаво, забон, луғат, баён, сабк, воситаҳои тасвир — ҳамзамон бо содаву осон ва тозаву тар будан олист, яъне, дар ҳадди камолу ҷамол ва дар таносуб ва ҳамбастагии комили лафзу маънист. Чунончи:

Зихӣ, фузуда ҷамоли ту зебу оро,
Шикаста сунбули зулфи ту мушки сороро.
Қасам бар он дили оҳан хурам, ки аз сахтӣ
Ҳазор тарҳ ниҳодаст санги хороро.
Ки аз ту ҳеч мурувват тамаъ намедорам,
Ки кас надида зи сангиндилон мадороро.

Ҳазор бор Худоро шафеъ меорам,
Вале чӣ суд, чу ту нашнаӣ «Худоро»-ро?!
Ту Рӯдакӣ ба ғуломӣ қабул агар бикунӣ,
Ба бандагӣ напосандад ҳазор Дороро.

Дар ин ғазал, ки аз намунаҳои аввалини ғазали форсии тоҷикӣ, сухан аз ёри зебову соҳибҷамол, вале сангиндилу бемурувват ва ошиқӣ меҳрубону хидматгузоре меравад, шоир тавонистааст, ки ин тазоди сурату сурати маъшуқа ва миёни ӯву ошиқро бо истифода аз маънии тасвирҳои муносиб, каллимаву ашёву ҳолатҳои мутазод бозтоб диҳад. Вазну қофияе, ки шоир барои ифодаи ин маънӣ интиҳоб намудааст, ба ҳоли дили ҳазин ва оҳу нолаҳои пинҳонии ошиқ мувофиқати комил дорад. Агар қофияи ин ғазалро замама кунед, он нолаҳои хоҳед шунид:

о-ро-ро... о-ро-ро... о-ро-ро.

Ва мисоли дигаре аз ин қабил:

Шод зӣ бо сиёҳҷашмон, шод,
Ки ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод!
З-омада шодмон бибояд буд
В-аз гузашта накард бояд ёд.
Ману он ҷаъдмӯӣи ғолиябӯӣ,
Ману он моҳрӯӣи хурнаҷод.
Некбаҳт он касе, ки доду бихӯрд,
Шӯрбаҳт он, ки нахӯрду надод.
Боду абр аст ин ҷаҳони фусӯс,
Бода пеш ор, ҳар чӣ бодо, бод!
Шод будаст аз ин ҷаҳон ҳаргиз
Ҳеч кас, то аз ӯ ту боӣӣ шод?!
Дод дидаст аз ӯ ба ҳеч сабаб
Ҳеч фарзона, то ту бинӣ дод?!

Тарғибу талқини шодбошию хушгузарони умр баъдан дар шеъри форсии тоҷикӣ ривоч мегирад, хосса дар рубоиёти

Умари Хайём ва ғазалиёти риндонаи Ҳофизи Шерозӣ ва бехтарин намунаҳои ин гуна шеър суруда мешаванд, вале шеъри болоии Рӯдакӣ ҳамчунон чун намунаи шеъри олӣ боқӣ мондааст. Шоир дар он чунон сухан мекунад ва далелҳои меорад, ки шунаванда ва ё хонандаи он бидуни чунучаро ва фурсат хоستان ба он мегаравад. Ҳар маънӣ, ҳар тасвир, ҳар калимаву ҳар таркибе, ки дар ин шеър ҳаст, тарғиб ва талқин мекунад, ки дар ин ҷаҳони фусӯс бояд шод зист.

Мо дар ҷавҳар танҳо аз ғазал ва ғазалгунаҳои Рӯдакӣ намуна овардем. Ҳол он ки дар навиҳои дигари шеъри ӯ, монанди қасидаву китъаву рубоию маснавихояш низ мисолҳои аз ин барҷастатар ва ғӯёгаре ҳаст ва ҳар яке аз онҳо сазовори он аст, ки дар ин ҷо иқтибос шавад. Вале феълан мо чунин имконро дар ихтиёр надорем ва иҷрои онро ба замону макони дигаре вомегузorem.

Ҳамин тавр, дар шеъри Рӯдакӣ, ин шоири оғозгари шеъри форсии тоҷикӣ, ҳама чиз – лафзу маънӣ, баён, тасвир, вазну қофия, таркибу таъбир, ба як сухан тору пуди шеър – монанди оби сарчашмаҳои зодгоҳаш поку бегаш, тару тоза, ноолуда, хуш ва писандида буда, аз ҳамагуна ҳасу хошок ва хоку гили суханбозию сухансозӣ, сохтакорию санъаторӣ, тақаллуфу танофур, заъфи таълиф, ҳашв, сакта, мураккаботи лафзӣю маънавӣ, ки пасон дар адабиёти форсии тоҷикӣ маъмул мегардад, дур мебошад.

Дар покино бегашӣ ба шеъри ноби устои панҷрӯдӣ танҳо метавон шеъри нобиғогоне чун Фирдавсӣ, Хайём, Низомӣ, Ҳофиз, Ҳеъте, Уитмен, Пушкин ва Есенинро монанд кард.

2008.

**ТАЗОЛИ ЗИНЛАГӢ
ДАР ТАНОСУБИ ШЕӢР**
*(Кӯишии мутолиаи ҳамаҷонибаи
як қасидаи ғарро)*

И.С. Брагинский, ки мавзӯи маҳорати шеърфаринии Рӯдакиро ба таври махсус тадқиқ намудааст, қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-ро аз ҷумлаи барҷастатарин намунаи шикоятно-маҳои шоир шуморида, ба ҳулосае омадааст, ки «камоли шеъри Рӯдакӣ бо тамоми ҷиловаш дар қасидаҳои ӯ «Шикоят аз пирӣ» ва «Модари май» зухур намудааст». Муҳаммаднурӣ Усмонов, ки сабки шеъри форсии тоҷикии асрҳои 9-10-ро омӯхтааст, гуфтааст, ки «қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ аз бисёр ҷиҳат ҷолиби диққат буда, тарафҳои гуногуни эҷодиёти шоирро муайян мекунад». Профессор Ш. Ҳусейнзода, ки дар китоби маълуми худ оид ба қасидаҳои Рӯдакӣ фасли махсусе ҷудо кардааст, фармудааст, ки «махсусан дар қасидаи «Шикоят аз пирӣ» – забони шоир он қадар табиӣ ва аз ороишҳои ғайрилозимӣ ҷунун дур аст, ки ҳар як ибора ба ҷои худ танҳо барои баёни мақсад ва эҳсос намудани ҳол ва кайфияти шоир хизмат карда, аз ҷиҳати лафз ва маънӣ пухтагии комил гирифтааст». Бо вучуди ин қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ то имрӯз диққати муҳаққиқони ӯ, аз ҷумла устод С. Айнӣ, С. Нафисӣ, Е.Э. Бертелс, А. Мирзоев, Х. Мирзозода, А.Т. Тоҳирҷонов ва дигаронро асосан ба сифати як манбаи муҳими зиндагиномаи шоир ҷалб намудааст. Агарчи аксари олимони рӯдакишинос ва муаллифони таърихҳои адабиёти форсии тоҷикӣ ба сабабҳои маълум тадқиқи ғоявию бадеии қасидаи мазкурро ба уҳда надоштаанд, вале зимнан баъзе аз мулоҳизаву мушоҳидаҳои ҳудро ироа кардаанд, ки, бешубҳа, барои таҳлили ҳамаҷонибаи он мадад мерасонад. Мақолаи К. Айнӣ «Қасида дар осори Рӯдакӣ» низ, ҷунун ки аз номаш ҳам маълум аст, тадқиқи махсуси қасидаи «Шикоят аз пирӣ» набуда, муаллиф дар қатори қасидаҳои дигари шоир мухтасар аз муҳтавои ин қасида ҳам ёд оварда, ба тарҳи умумии он ишора намудааст. Ба қавли ӯ «аҳамияти қасидаи «Шикоят аз

пирӣ», пеш аз ҳама, дар он аст, ки шоир баёни ҳоли худро бо фикрҳои мутафаккирони худ пайваста тавонистааст» ё ба тарзи дигар «...мавзӯи шахсияти худро бо замону зиндагӣ вобаста намуда, бо роҳ ва тарзи баён кардани ақидаҳои мутафаккирони худ матлабро дар чорҷӯбаи манзумааш дохил мекунонад».

Таҳлилу тадқиқи алоҳида ва, алаҳусус, ҳамаҷонибаи қасидаи «Шикоят аз пирӣ» аз чанд ҷиҳати дигар низ зарур мебошад: Аввало, қасидаи мазкур ба эътирофи умум яке аз ду қасидаи томи Рӯдакӣ буда, мансубияташ ба муаллиф бидуни шубҳа аст. Ва аз ҳамин рӯ, табиист, ки дар бораи хусусиёти ғоявию бадеии воқеии эҷодиёти шоир нисбат ба дигар намунаҳои мероси боқимондаи ӯ, ки ё ғолибан парокандаву нотамомад ва ё мансубияти онҳо зери шубҳа мебошад, маълумоти бештару бозғитимодтар медиҳад: Сониян, таҳлилу тадқиқи ҳамаҷонибаи муҳтавои ғоявию бадеии ин қасида дар ваҳдати онҳо, яъне муҳтаво, устухонбандӣ, таркиби овозӣ ва луғавӣ, қофияю радиф, вазну оҳанг, тарзу усули баён, тарҳи байту мисраъ ва қисматҳои ҷудогонаи он – сторфика ва архитектоника арзиши ҳақиқии ғоявию бадеии он, сирри барҷастагӣ зебӣ ва ягонагӣ нотақрор будани он ба ҳайси осори ҳунарии асил, маҳорати нигорандагии муаллиф ва мавқеи асари мазкурашро дар тамоми эҷодиёташ ва адабиёти давр ошкор месозад: Ниҳоят, дар ҳолате ки имрӯз нусхаҳои девони шоир боқӣ намонда ва ашъори ӯ асосан дар шакли абёти пароканда дар сарчашмаҳои аз замони муаллиф хеле дур маҳфуз мебошад, ба назари мо, маҳз ба воситаи чунин усули тадқиқ ба тасҳеҳу тақмили матни саҳеҳ ва шарҳу тафсири дурусти осори боқимондаи ӯ муваффақ гардидан мумкин аст. Ҳоло зиёда аз шаш нашр ва ё шонздаҳ нусхаи гуногуни қасидаи «Шикоят аз пирӣ» ва се тарҷумаи мустақили он ба забони русӣ вуҷуд дорад. Агар тасҳеҳу тақмилро, ки муҳақиқони осори шоир ба матни байту мисраъ ва пораҳои ҷудогонаи қасидаи мазкур ҳангоми иқтибос дохил кардаанд, ба эътибор гирем, миқдори нусхаҳои он як бар ду меафзояд.

Тадқиқи ҳамаҷонибаи каломи манзум, ки дар ваҳдати

назариёти адабӣ, шеършиносӣ, забоншиносӣ ва риёзиёт сурат мегирад, аз усули тозаӣ тадқиқ буда, солҳои охир дар адабиётшиносӣ торафт бештар маъмул гардидааст. Аз ҷумла маҳсули аввалин кӯшишҳои шеършиносони рус дар маҷмӯъае, ки таҳти унвони «Поэтикаи ашъори ғиноии русӣ» соли 1973 зери назар ва бо иштироки бевоситаи адабиётшиноси маъруф Г.М. Фридлендер ба таъъ расида буд, дарҷ аст. Дар адабиётшиносии форсии тоҷикӣ ташаббуси татбиқи усули мазкури тадқиқ ба И.С. Брагинский тааллуқ дорад. Кӯшиши муҳаққиқ дар ин роҳ дар тафсиру тавзеҳоте, ки ба маҷмӯъаи шеърҳои Рӯдакӣ навиштааст, махсусан хангоми таҳлили силсилаи рубоӣёт ва қасидаи «Бӯйи ҷӯйи Мулиён»-и шоир натиҷаи матлубе додааст. Таҳлили ғазали машҳури Саъдӣ «Эй сорбон» ҳам дар асари дигари ӯ – «12 миниатюра» намунаи чунин усули тадқиқ мебошад. Мақолаи Раҳим Ҳошим «Таҷрибаи омӯхтани як шеър» низ, ки ба таҳлили шеъри машҳури Устод Айнӣ «Марши хуррият» бахшида шудааст, қобили ёдоварист.

II

Қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ бо зикри як ҷузъи бисёр сода ва хеле табиӣи зиндагии одамӣ – судану фурӯ рехтани дандон дар пиронсолӣ шурӯъ мешавад, ки худ ба худ ба сабаби бисёр сода ва табиӣ буданаш диққати касеро ҷалб намекунад. Вале шоир онро тавре баён намудааст, ки ба он на танҳо хонанда ва шунаванда бетараф нахоҳад монд, балки ҳатман барои бо муаллиф ҳамдарду ҳамсӯҳбат шудан ва аз аҳволи ӯ хӯбтар ва аз наздик ошно гардидан мароқ зоҳир мекунад, зеро Рӯдакии мӯйсафед, ки ҳар чӣ дандон дошт, суда шуда ва фурӯ рехта буд, дар бораи дандонҳояш бо як меҳру муҳаббати фавқулода ва самимияти барояш хос суҳан меронад. Дандонҳояшро ба чароғи тобон, дурру марҷон, ситораи сахарӣ ва қатраи борон ташбеҳ намуда, аз сафеду симзада буданашон як-як ёд меорад. Аз ин ташбеҳҳои, ба қавли профессор Ш.Ҳусейнзода, «бисёр сода, вале хеле зебоӣ» шоир кас тобону дурахшон ва мисли сим сап-сафед будани онҳоро ба-

раъло ҳис менамояд. Аз тарзи баёни бо таъкиду такрор ва оҳанги нарму канда-кандаи муаллиф равшан аст, ки дандон барояш бисёр азиз буд, ӯ ҳар яке аз ин силсилаи ташбеҳу тавсифҳои дандонро, ки паи ҳам дар се мисраъ овардааст, дар алоҳидагӣ ва бо таъкид ном мебарад. Рӯдакӣ чунон саргарми баёни дилбастагӣҳояш ба дандон аст, ки дар ин маврид аз қоидаву қонуни маъмули қасидасароии давр фаромӯш намуда, чор мисраъи аввалро паи ҳам қофия мебандад ва мисраъи панҷумро, ки ифодаи эътирофи ҳақиқати барояш талх мебошад, бар хилофи поэтикаи маъмули назми классикӣ аз мисраъу байтҳои баъдинаи қасида ҷудо менамояд. Азбаски эътирофи ҳақиқати талхи якто намонда ҳама судану рехтани дандон барои шоир бағоят аламангез ва ҳасратомез аст, суханони ӯ дар ин мисраъ тағйири оҳанг карда, ба дард гуфта шудаанд. Оҳанги ҳасрату аламро дар байту мисраъҳои қисми аввали қасида, аз ҷумла истеъмоли муносиби ассонанси садоноки у(ӯ) ба ҳайси қофияи ноқис (20) аллитератсияи ҳамсадоҳои Р(13), Д(17 маротиба) низ ба он ғино ва тақвият додааст.

Б 1:

Маро бисуду фурӯ рехт ҳар чи дандон буд,
Набуд дандон, лобал чароғи тобон буд.

Б 2:

Сапеду симзада буду дурру марҷон буд,
Ситораи сахарӣ буду қатраборон¹ буд.

Б 3, М1:

Яке намонд кунун 3-он, ҳама бисӯду бирехт.

---

1. Р. Мусулмонкулов агарчи ба тафсири маҳз ташбеҳи мазкур бо номи «Асоси як тасвири шоирона» (мач. «Садои Шарқ», 1975, №9) мақолаи ҷудогонае chop намудааст, онро барғалат ба сифати гиёҳ маънидод мекунад. Иштибоҳи ӯ, ба гумони мо, асосан аз нафаҳмидани табиати аслии ин тасвири шоирона, нодуруст муайян намудани вазни қасида ва ба эътибор нагирифтани қоидаи маъмули забони шеърӣ тоҷикӣ сар задааст. Ҳоҷат ба исбот нест, ки ин ташбеҳ дар шеърӣ замони Рӯдакӣ ва асрҳои баъд маъмул буд. Ин ҷо танҳо гуфтан кифоя аст, ки дар гузашта борони реза-резаборонро «дандони ҳут» мегуфтанд – А.С.

Се мисраъи дигар, ки бо онҳо, ба назари мо, қисми дуёми касида сар мешавад, аз баёни рафти саволу ҷавоби шоир бо мусоҳиби тасаввурияш, ки каме дертар ба унвони «моҳрӯй» аз ӯ ёд мешавад, иборат мебошад. Зикри муколамаи шоир бо мусоҳибаш дар асар комилан аз рӯи талаботи мантиқи баён буда, муаллиф барои пайдоиши он заминаи устувори равонӣ ва бадеӣ омода намудааст. Ӯ ба ҳубӣ пай бурдааст, ки мусоҳибаш пас аз шунидани гуфтаҳои гарму нарм, вале аламангезу ҳасратомезаш дар бораи дандонҳои зебоаш ва якто намонда сӯда шудану фурӯ рехтани онҳо ҳатман ва бидуни ихтиёр ба вай рӯ меорад, ки «чӣ наҳс буд?», «чӣ буд?» ва бо ҳамин ӯ барои дониستاني сабаби он, албатта, ба андеша фурӯ хоҳад рафт. Ҳамчунин шоир ҳуб медонист, ки мусоҳибаш — он моҳрӯйи мушкинмӯй сабаби онро, яқинан, аз наҳси кайвон, яъне бахти бад ва рӯзгори дароз — пирӣ гумон мебарад. Ҳол он ки сабаби аслии ин аҳвол чизи дигар аст ва онро фақат ҳуди ӯ аз ҳама беҳтар гуфта метавонад. Шиддату изтиробӣ рӯҳии шоир, ки аз баёни ҳасрату алами рехтани дандонҳояш ба мусоҳиби моҳрӯйи мушкинмӯяш сар зада буд, бештар гардида, ба оҳанг ва таркиби ин се мисраъ таъсир расондааст. Суханони муаллиф дар онҳо маҳз аз саволу ҷавобҳои кӯтоҳи таҳдор ва баёни гумону ҳақиқат иборат шудааст. Такрору таъкиди калимаву таркибҳои алоҳида, аз қабили «чӣ буд?», «наҳси кайвон», «буд», ҳиссаҳои инкории «на», ҳамсадои «з» дар таркибҳои «рӯзгори дароз» ва «қазои Яздон» ва ғайра ин оҳангро бештар қувват дода, динамикаи тасвирро дар шеър афзудааст.

Б 3, М2:

Моҳрӯй: — «Чӣ наҳс буд? Ҳамоно ки наҳси Кайвон буд?»

Б 4:

Шоир: — «На наҳси Кайвон буду на рӯзгори дароз!»

Моҳрӯй: — «Чӣ буд? — Ман-т бигӯям қазои Яздон буд.»

Рӯдакӣ агарчи судану фурӯ рехтани дандонҳояшро бо таъкиди махсус гуфтааст, ки аз қазои Яздон — хости Худо буд,

аз қазовати баъдии ӯ дар байтҳои 5,6,7 ва 8 оид ба оини ҷаҳони гирдгардон намудор аст, ки аслан ақидаи вай дар ин бора дигар буда, шояд гуфтаи болоро фақат барои расмӣ ва ба тақозои мафкураи маъмули замонаш овардааст. Зимнан мафҳуми «қазои Яздон» дар фалсафаи Юнон, ки таъсирашро бо ҷаҳонбинии шоир наметавон рад кард, ба маънои «қонун» меояд. Ба назари Рӯдакӣ, моҳияти ҳодисоти ҷаҳон аз тазод иборат буда, ҳамвора онҳо дар ҳолати дигаргунӣ ва раддуба-далшавӣ мебошанд; гоҳе дард ба ҷойи дармон мешаваду гоҳ дармон боз ба дард табдил меёбад; замоне макони навбунёде куҳнаву валангор мешаваду макони ноободде нав мегардад; басо мешавад, ки шикастабиёбоне ба боғи хуррам бадал мегардаду боғи хуррам ба шикастабиёбон. Аз ин рӯ ба ҷашми одамизод нисбат додани ҷаҳони гирдгардон аз тарафи ӯ та-моман табиӣ буда, онҳое, ки онро ба ҳайси ҷашма тафсир до-даанд ва тарҷума намудаанд, аз қабиле Е.Э. Бертелс, С.И. Липкин ва М. Усмонов, иштибоҳ кардаанд. Сифати гирдгар-дон будан ба ҷашми инсон, бавижа ба мардумакон он хос ме-бошад. Шоир дурустию ростии ақидаи аз тазодҳо иборат бу-дани моҳияти ҳодисоти ҷаҳон ва ҳамеша дар тағйир ва радду бадал будани онҳоро тавассути тағйири ҷой ва радду бадал овардани мазмунҳо, калимаву таркибҳо, пояҳои ҷудоғонаи шеър ва қисме аз мисраъҳои он ва истеъмоли тазодҳо талқин намудааст. Чунин ба назар менамояд, ки ҳар байт дар гирди меҳвари худ ба мисоли ҷаҳони гирдгардон давр мезанад.

Б 5:

Ҷаҳон ҳамеша ҷу ҷашмест, гирдгардон аст,
Ҷамеша то бувад оин-ш, гирдгардон буд.

Б 6:

Ҷамон ки дармон бошад, ба ҷойи дард шавад
Ва боз дард ҷамон, к-аз нахуст дармон буд.

Б 7:

Куҳан кунад ба замоне, ҷамон кучо нав буд
Ва нав кунад ба замоне, ҷамон ки хулқон буд.

Б 8:

Басо шикастабиёбон, ки боғи хуррам буд
Ва боғи хуррам гашт, он кучо биёбон буд.

Ручӯи фалсафӣ дар бораи қонуни диалектикии тараққиёти ҷаҳон, ки қисми дувуми қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-ро ташкил медиҳад, ба хотири иҷрои вазифаҳои муайяни ғоявию бадеӣ дар асар гуфта шудааст. Гурези фалсафӣ аз ҷумла ба муаллиф имкон додааст, ки на танҳо аз зикри як ҷузъи соддаи ҳаёти хеш – судану фурӯ рехтани дандон ба натиҷагирӣ дар бораи қонуни оми инкишофи ҷаҳон бирасад ва бо ҳамин ният тасвиrho ву- съат диҳад, балки мусоҳиби тасаввурии шоир, хонандаву шу- навандаро барои дарки моҳияти мусибати хеш омода бисозад. Бинобар ин муаллиф баъд аз он ба «моҳрӯи мушкинмӯй» рӯй оварда, ба баёни ҳол ва сомони хеш дар ҷавонӣ шурӯъ меку- над. Ин қисмат, ки аз рӯи тартиб севум аст, ҳаҷман калон буда, байтҳои 9-23-ро дар бар мегирад ва дар навбати худ боз ба фаслҳои хурдтаре, ки мо онҳоро шартан «Сурат», «Кайфият», «Қудрат» ва «Сират» номидем, тақсим мешавад.

Дар фасли «Сурат» шоир аз ҳусни ҳайратангези давраи ҷа- вонияш – зулфи ҷавгон, рӯйи ба сони дебо, мӯйи ба сони катрон ва ғайра бо меҳр ёд оварда, бо ҳасрату бо дареғи афзун таъкид мекунад, ки он замона кайҳо бебозгашт гуза- штааст. Беҳуда нест, ки «надидӣ он гаҳ», «шуд он замона» (ду бор) ва «бишуд, ки боз наёмад» гӯён мисраъу байтҳоро ибти- до мекунад. Ва барои таъкиди дурии замон Рӯдакӣ, ки сухан- ро бевосита «маро» гӯён шурӯъ намуда буд, дар ин қисмат ҳатто дар бораи ҳудаш ба ҳайси шахси ғоиб ҳарф задааст. Танҳо дар байти 13-ум, ки фасли «Сурат» бо он ба поён мера- сад, калимаи «чашмам», агарчи дар тамоми нашр ва нусхаҳои қасида дар шахси яқум омадааст, дар асл ба тақозои сабки ба- ёни шоир дар фасл бояд «чашмаш» бошад.

Б 9:

Ҳама чӣ донӣ, эй моҳрӯи мушкинмӯй,
Ки ҳоли банда аз ин пеш бар чӣ сомон буд?

Б 10:

Ба зулфи чавгон нозиш ҳамекунӣ ту бад-ӯ,
Надидӣ он гаҳ ӯро, ки зулфчавгон буд.

Б 11:

Шуд он замона, ки рӯяш ба сони debo буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба сони қатрон буд.

Б 12:

Чунон ки хубӣ меҳмону дӯст буд азиз,
Бишуд, ки боз наёмад азиз меҳмон буд.

Б 13:

Басо, нигор, ки ҳайрон будӣ бад-ӯ дар чашм,
Ба рӯи ӯ-дар чашмаш (?) ҳамеша ҳайрон буд.

Аз кайфияти ҷавонии шоир илова бар байти 14-ум ҳамчу-
нин дар ду байти дигар, ки дар нашрҳои маъмули қасидаи
«Шикоят аз пирӣ» мутаносибан 20-ум ва 23-ум мебошанд,
мулоҳиза меравад. Муаллиф дар ин байтҳо аз ҳамеша шоду
хуррам будану беғамӣхояш ва тани осуда доштаниш ёд овар-
дааст ва аз гузашти он айёми фархунда афсӯс хӯрдааст.

Б 14:

Шуд он замона, ки ӯ шод буду хуррам буд,
Нишоти ӯ ба фузун буду ғам ба нуксон буд,

Б 20:

Ҳамеша шоду надонистаме ки ғам чӣ буд,
Дилам нишоту тарабро фароҳмайдон буд.

Б 23:

Аёл не, зану фарзанд не, маунат не,
Аз ин ҳама танам осуда буду осон буд.

Ягонагии муҳтаво ва рӯҳияи ин се байт аз он шаҳодат
медихад, ки ин байтҳо мебоист паси ҳамдигар ҷо меги-
рифтанд. Инро мантиқи баён ва сохтори банду басти қасида
ҳам, ки то хурдтарин ҷузъиёташ мутаносиб аст, тақозо меку-
над. Ба ғайри ин тахмин чунин санад ҳам гувоҳӣ медихад,
ки байтҳои 20-ум ва 23-ум дар қатори байтҳои 19, 20, 21 ва

22-ум на дар ҳамаи манбаъҳо вуҷуд дорад, сониян, он ду байт дар сарчашмаҳо низ ба тартиби гуногун омадааст. Бино бар ин мулоҳиза, ба назари мо, тартиби байтҳои фасли «Сират»-ро низ ба ин гуна бояд тағйир дод: 22, 19 ва 21.

Дар фасли «Қудрат» шоир аз дороию тавонгарию худ арз кардааст:

Б 15:

Ҳамехариду ҳамедод бешумор дирам
Ба шаҳри ҳар кӣ яке турки норпистон буд.

Б 16:

Басо канизаки некӯ, ки майл дошт бад-ӯ,
Ба шаб зи ёрии ӯ назди ҷумла пинҳон буд.

Б 17:

Ба рӯз чунки наёриш шуд ба дидани ӯ,
Ниҳеби хоҷаи ӯ буду бими зиндон буд.

Б 18:

Набиди равшану дидори хубу рӯи латиф
Агар гарон буд, зӣ ман ҳамеша арзон буд.

Фасли «Қудрат»-ро бо «Сират» байти 22-ум ба ҳам пайва-стааст. Агар мисраъи аввали он аз лиҳози муҳтаво идомаи фасли пешина аст, аз мисраъи дувуми он баёни маънавиёти шоир сар мешавад:

Б 22:

Ҳамеша чашмам зӣ зулфакони чобук буд,
Ҳамеша гӯшам зӣ мардumi сухандон буд.

Сипае Рӯдакӣ дар байтҳои минбаъда аз он хотирнишон ме-кунад, ки дилаш ҳазинаи ганҷи сухан буд ва ба шеър дилҳои сангу сандонро ба сони ҳарир нарма намуда буд:

Б 19:

Дилам хизонаи пурганҷ буду ганҷ сухан,
Нишони номаи мо муҳру шеърунвон буд.

Б 21:

Басо дило, ки ба сони ҳарир карда ба шеър,
Аз он сипас, ки ба кирдори сангу сандон буд.

А. Мирзоев ба ҳамин муносибат гуфтааст, ки: «Рӯдакӣ дар ин ишораи худ, бо эҳтимоли қавӣ, бештар дарбориёни сангдил ва феодалони ситампешаро дар назар дорад, ки бо шеърҳои худ хеле аз онҳоро ба тарафи одамият ва некӯкорӣ моил кунонидааст». Ин мулоҳиза аз он ҷиҳат ҷолиби диққат аст, ки таҳмини мо дар бораи тартиби байтҳои ҷудогонаи қасидаи «Шикоят аз пирӣ», аз ҷумла байти 21-умро бевосита тасдиқ менамояд. Яъне бо байти мазкур ба поён расидани қисмати севуми ин қасида ба эҷоди қисмати чорум, ки дар боби «бузургию неъмат»-и муаллиф ба ҳайси шоир дар дарбори амирони сомонӣ ва гӯшаву канори Хуросон ва тамоми ҷаҳон аст, замина гардидааст. Рӯдакӣ худро ҳазордастони сурудхон, мӯниси родмардон, пешкори мирон, шоири Хуросон номида, бо он фахр намудааст, ки девони шеърро ҳама ҷаҳон шунид ва амиру авлиё ва деҳқонони номвар ба ивазаш инъомҳои зиёде бахшиданд. Паи ҳам ва яку якбора ба таври экспрессивӣ гӯшзад кардани тавсифу аломатҳое, ки аз шуҳрати шеърро шоирро гувоҳӣ медиҳад, баёни эҳсосот ва динамики тасвириро ба авҷ расонида, бо ҳамин тамоми қисматҳои пешинаро ба ҳам аз ҳар ҷиҳат қаробат додааст ва ба онҳо тамоми бахшидааст. Тасвири экспрессивӣ баёни экспрессивиро тақозо намудааст. Мисраъу байтҳои зиёди ин қисмат саропо аз санъати такрору тарсеъ, яъне аз анафора ва параллелизмҳои иборат шудааст.

Б 24:

Ту, Рӯдакиро, эй моҳрӯ, ҳамебинӣ,
Бад-он замона надидӣ, ки инчунин он буд.

Б 25:

Бад-он замона надидӣ, ки дар ҷаман рафти
Сурудгӯён гӯӣ ҳазордастон буд.

Б 26:

Шуд он замона, ки ӯ ӯнси родмардон буд,

Шуд он замона, ки ӯ пешкори мирон буд.

Б 27:

Ҳамеша шеъри варо зӣ мулук девон аст,

Ҳамеша шеъри варо зӣ мулук девон буд.

Б 28:

Шуд он замона, ки шеъраш ҳама ҷаҳон бишнуфт,

Шуд он замона, ки ӯ шоири Хуросон буд.

Б 29:

Кучо ба гетӣ будаст номвар деҳқон,

Маро ба хонаи ӯ сим буду ҳумлон буд.

Б 30:

Киро бузургию неъмат зи ину он будӣ,

Маро бузургию неъмат зи Оли Сомон буд.

Б 31:

Бидод мири Хуросон-ш чил ҳазор дирам,

Дар ӯ фузунии якпанчи мири Мокон буд.

Б 32:

Зи авлиёш пароканда низ ҳашт ҳазор,

Ба ман расид, бад-он вақт ҳоли хуб он буд.

Б 33:

Чу мир дид суҳан, дод доди мардии хеш,

Зи авлиёш чунон к-аз амир фармон буд.

Дар се байти охир баёни муаллиф нисбатан оромтар гардида, шиддати аламу ҳасрати ӯ аз бузургию неъмат пешинааш пасттар шудааст. Шоир дар онҳо аз иртиботи худ бо мирону авлиёи саҳии давр фаҳр дорад, бинобар ин бо тамкин суҳан меронад. Таносуби садонокҳои дарозу кӯтоҳ, ки ба каломи шоир тамкин бахшидаанд, дар онҳо қариб яксон аст.

Байти мақтаи қасида, ки аз рӯйи тартиб 34-ум аст, дар алоҳидагӣ як қисмати махсус – панҷумро ташкил медиҳад. Зеро аз қисматҳои дигари асар бо мазмуну оҳанг ва таркиби дохилиаш фарқ мекунад. Шоир дар он мардона ба тақдири хеш ва тағйири аҳволи хеш тан дода, пирию барҷомондагӣ,

танҳоию бечорагӣ ва бечизию бекасияшро эътироф намудааст. Баёни ӯ дар ин байт рехта, бурро ва мустаҳкам буда, дар худ як оҳанги қатъияти мардонагиро таҷассум мекунад. Гуяндаи он каси диловаре ба назар мерасад, ки агар ҳамагуна душворӣ пеш ояд ҳам, аз зиндагӣ дилмонда нахоҳад шуд. Аз ин ҷиҳат А.Н. Болдирев дуруст мушоҳида намудааст, ки «дар ин қасида қудрати рӯҳӣ ва матонати маънавии Рӯдакӣ нисбатан мукаммал инъикос ёфтааст».

Б 34:

Кунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,
Асо биёр, ки вақти асову анбон буд.

Байти мазкур охирин садои пурқуввати асарҳои мусикиро ба хотир меоварад.

Рӯдакӣ ба истиснои панҷ мисраъи аввал, ки аз судану фурӯ рехтани дандонҳояш дарак медиҳад, дар қисматҳои дигар ва асосии қасида асосан дар бораи аҳволи гузаштааш сухан кардааст. Вале ӯ онро тавре баён намудааст, ки зимнан аз онҳо аҳволи кунуниаш ҳам бараъло намудор аст. Аз ин сабаб қомилан табиӣ ва мантиқист, ки қасидаро бо зикри маҳзи дигар гаштани замонаву дигар гаштани ҳоли хеш ба охир расонда, аз тафсилоти аҳволи ҳозирааш худдорӣ менамояд.

III

Чунон ки бармеояд, Рӯдакӣ дар қасидаи «Шикоят аз пирӣ» дар мисоли баёни ҳоли хеш ғояи ҳамеша гирдгاردон ва дигар гаштани ҷаҳон – зиндагиро таъкид намудааст. Ба ақидаи ӯ, ҳамин «оини ҷаҳон» аст, ки ҷавонӣ ба пирӣ бадал мешаваду хушиҳою зебоиҳои ҷавонӣ ба иллату ранҷи пирӣ, шодӣ ба ғам мегардаду оромӣю осудагӣ ба бесарусомонӣ, дороӣю тавонгарӣ ба «асову анбон» бадал мешаваду «бузургию неъмат» ба бечорагию дармондагӣ. Талқини ғояи мазкур созмони дохилии шеър, силсилаи тасвирҳо, таркиби луғавию овозӣ, банду баст, оҳанг ва табиати тасвирро муайян намудааст.

Яке аз усули асосии тасвир дар қасидаи мазкур тазод ва муқобила аст: тазоди аҳвол, тазоди ҷаҳон, тазоди замон, тазоди ҳолат ва ғайра. Ба тақозои чунин усули тасвир на танҳо қисми муайяни таркиби луғавии қасидаро калимаву таъбирҳои мутазод, монанди: буд-шуд; дармон-дард; кухна-нав; шикастабиёбон-боғи хуррам; шодӣ-ғам; гарон-арзон; ҳарир – сангу сандон; он замон – кунун; яке – ҳама; киро – маро ва ғайра, ташкил медиҳад, балки мисраъҳову байтҳои алоҳида, порчаҳои яклухт ва силсилаи тасвирҳои он ҳам ба ҳамин минвол офарида шудааст. Тасвири «моҳрӯи муш-кинмӯи» ва шоири мӯйсафед ҳам аз ҳамин қабил тасвирҳои мутазод мебошад.

А.Т. Тохирҷонов ба дурустии таркиби «эӣ моҳрӯи», ки ду бор вомерӯад, шубҳа карда, онро мисли Е.Э. Бертелс дар мавриди дуюм номи ровии шоир дар шакли «Мах» ё «Мач» пиндоштааст. Асоси шубҳаи муҳаққиқ, бино ба гуфтааш он аст, ки дар ҳар ду мавриде, ки таркиби мазкур омадааст, вазн хароб аст. Аммо дар асли шеър ҳеч нуқсоне дар вазни он дида намешавад, бинобар ин шубҳаи муаллиф беасос менамояд. Аз тарафи дигар, чунон ки М. Усмонов дуруст қайд менамояд, хусусан дар мавриди сонӣ калимаи «Муғ»-ба ҳеч вачҳ дар шакли «Мах» ё «Мач» хонда намешавад.

Ҳамин тавр, «моҳрӯи муш-кинмӯи» тасвири бадеиест, ки онро шоир аз рӯи усули тасвири мутазод эҷод намудааст. Ин тасвир дар муқобили тасвири ҳуди шоир офарида шуда, рамзи ҷавонӣ ва хушиҳои он, зиндагӣ ва лаззати он мебошад. Аз ин рӯ онро ба гунаи тасвири воқеии зани ҷавони шоири пир тафсир намудан ҳам, чунон ки Х. Мирзозода кардааст, ба назари мо дуруст нест.

Мутаҳаррик будани сужету сохтор, ритму шакли дохилии (архитектоникаи) қасидаи «Шикоят аз пирӣ» ва дар он ба таври равшан зӯхур намудани динамикаи тасвир низ аз асли тасвири мутазод сарчашма мегирад.

Воситаи дигаре, ки Рӯдакӣ дар қасидааш ба кор бурдааст, такрор ва таъкид буда, бо усули тасвири мутазод иртиботи мустаҳкам ва бевосита дорад. Ба туфайли истифода аз чунин

асли тасвир шоир ба таъкиди гузаштани замона, давраи ҷавонию комронихо, айёми бузургию неъматӣ худ ва ба тасдиқи такрори ҷараёни ҷаҳони гирдгардон мушарраф гардидааст. Ба тақозои баёни ботаъкиду ботакрор дар қасидаи «Шикоят аз пирӣ» мисраъу байт, порча ва қисматҳои ҷудогонаи он бо каллимаву таркибҳои таъкидию хитобӣ, мисли: маро, ҳамеша, ҳамон ки, замоне, басо, ҳаме, дило, бад-он, кучо, варо, шуд-он ва ғайра, сар мешавад ва дар онҳо феъл, алалхусус феъли замони гузашта мавқеи хоссе дорад: бисӯду фӯрӯ рехт, буд, набуд, намонд, гашт, шуд, бишуд, наёмад, ҳамехариду ҳамедод, наёрифт, дошт, надонистаме, карда, надида, рафта, бишнафт, бидод, расид ва ғайра.

То чӣ андоза дар қасидаи Рӯдакӣ мавқеъ доштани усули таъкиду такрорро махсусан аз рӯи қофияю радифи он равшан муайян кардан мумкин аст, зеро қофияю радифе, ки шоир барои асари мазкураш интихоб намудааст, бисёр мумтоз мебошад. Қофияву радиф дар ин қасида ба талаботи вазне, ки муаллиф барои он муносиб дидааст, яъне мучтасси махбунӣ аслам рукни ҷудогонаро дар шакли «он буд» ташкил медиҳад ва дар якҷоягӣ танҳо дар охири шеър дар 34 байт 38 маротиба таъкиду такрор шудааст. Ҳамагӣ феъли замони гузаштаи «буд» бо муодилҳояш (набуд, бувад, бошад, будӣ, будат) дар қасида 62 бор ва таркиби овозии «он» ва муодилҳои гуногунаш (ан, ун, ин) дар ҳайати зиёда аз 128 каллима такрор ёфтааст. Ба ибораи дигар аз ҳар се каллимаи қасидаи «Шикоят аз пирӣ», ки ҳамагӣ аз 469-то иборат аст, як таркиби овозии «он» рост меояд. Магар ин тасодуфист? Не, албатта! Равшан аст, ки Рӯдакӣ онро бо нияти муайяни эҷодӣ такрору таъкид мекунад. Аз таркиби якҷояи қофияву радиф ва такрори ин таркиб дар аввалу охир ва миёнаи мисраъу байтҳои қасида садои зангӯлаи қорвони даргузари зиндагӣ, қофилаи умру ҷаҳони гирдгардон ва овози ҳасратомезу аламангези шоири барҷомонда ба гӯш мерасад: он буд, он буд, он буд...

Дар такрору таъкиди каллимаҳо, махсусан ҳиссаҳои муштақили нутқ, — исму феъл як таносубе равшан ба назар мерасад. Онҳо маъмулан ду-себорӣ истеъмоли шудаанд, чунончи:

дaрд, нaв, хaр, чy, кyнyн, дигaр, дaндон, Кaйвон, нaхс, фaр-
мoн, дaрмoн, мyлyк, хaзop, aзиз, гaшт (гaштaм), нeъмaт, сy-
хaн, биебoн, бисyд, aвлиeш, Хyрoсoн, нишoт, гирдгaрдoн, бy-
зyргй, вa, бaд-oн. бaд-y, сoни, хyррaм, кyнaд (кaрдa), хaмa,
шeър (шeърaш), кyчo, мир (мирoн), нaдидй вa гaйрa. Сaбaби
чyнин тaнoсyб, бeшyбхa бa сaбки бaёни пeшгирифтaи шoир
мaрбyт бyдa, бaрoи тaлқини ғoяи aсoсии aсaри y рaвoнa шyдa-
aст. Кaлимaвy тaркибхoи aлoҳидa бa тyфaйлй хyнaри шoири
бyзyрг дaвр зaдaанд, гирд гaштaанд вa бo хaмин aз гaрдшй
чaхoн дaрaк дoдaанд.

Фикри дигаре, ки аз тадқиқи мухтaвoи ғoявй вa бaдeи
қaсидaи «Шикoят aз пирй» бaрмeoяд, oн aст, ки aгaрчи бa
хyкми oини хaмeшaгии чaхoни гирдгaрдoн ҳoли дaврoн яксoн
нaмeмoнaд, хaёт зeбo вa aзиз мeбoшaд. Шoяд aз ин сaбaб, ки
И.С. Брaгинский қaсидaи мaзкyрpo «фoчиaи oптимистй» нo-
мидa, нaвиштaаст, ки «aгaр aз aввaлy oхир чaнд мисрaъ
пaртoфтa шaвaд, дaр пeши нaзaри мo сyрyди чaвoнй, зeбoи
aбaдй вa хyшихoи зиндaгй ҳoсил мeгaрдaд, нa «Шикoят aз
пирй». Зимнaн нoми «Шикoят aз пирй» шaртй бyдa, имрӯз
мaълyм нeст, ки дaр aсл чyнин yнвoнe дoшт ё нa. Ин чиз чaн-
дoн мyҳим хaм нeст. Мyҳиммaш oн aст, ки қaсидaи мaзкyр
дaр ҳaқиқaт тaрaннyми хyбию зeбoиxoи зиндaгй вa инсoн мe-
бoшaд. Aз aксaри мисрaъy бaйт вa қисмaтхoи oн, ки рaнгхoи
рaвшaни хaёти oдaмиpo дaр хyд дoрaнд, нyр мeбoрaд вa oнхo
aз тaвсифy тaшбeххoи рaвшaн сaршoрaнд, чyнoнчи: чaрoғи
тoбoн, сaпeдy симзaдa, дyррy мaрчoн, ситoрaи сaхaрй, кaтpa-
бoрoн, бoғи хyррaм, мoхрӯйи мyшкинмӯй, зyлфи чaвгoн, рӯи
дeбo, мӯи кaтpoн, aзизмeҳмoн, шoдy хyррaм, тyрки нoрпй-
стoн, кaнизaки нeкy, нaбиди рaвшaн, дидoри хyб, рӯйи лaтиф,
хaзинaи пyргaнч, гaнчи сyхaн, нишoтy тaрaб, фaрoхмaйдoн,
диди хaрир, зyлфaкoни чoбyк, мaрдyми сyхaндoн, хaзoрдa-
стoни сyрyдгӯй, yнси рoдмaрдoн, пeшкoри мирoн, дeвoни мy-
лyк, шeри Хyрoсoн, Oли Сoмoн, мири Хyрoсoн, мири Mокoн,
дoди мaрдй вa ғ. вa х.к.

IV

Ҳамин тавр, мухтаво, ғояи ҳаётию амик, сужету сохтори мустаҳкаму ягона, созмони дохилии мутаносиб, ритму лаҳни рангоранг, сабки баёну тасвирҳои мутаносиби шеърӣ, ягонагии хусусиёти ғоявию бадеӣ, ки нишонаи зухури ғўяндагии мисли Рӯдакӣ шоири бузург мебошад, қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-ро ба гунаи асари асили ҳунар мумтоз гардонидааст. Ба дараҷае, ки ба қасида будани он чун М. Усмонов сабкшиноси соҳибтаҷриба шубҳа намуда, ба ҳулосае омадааст, ки «чунин шеъри ғиноии сужетдор барои шеъри форсии тоҷикии асрҳои 9-10 ва асрҳои баъдина хос нест». Воқеан шеъри мазкури Рӯдакӣ бештар ба баллада, ручӯъ ва ё монологҳои шоиронае, ки дар шеъри асри 20 ва замони мо маълум аст, монандӣ дорад. Ва ба ин ҳеч ҷои шак овардан нест. Зеро ҳамон тавре ки шоири маъруфи литвонӣ Э. Межелайтис эътироф кардааст: «Кори аҷиб усули асосии назм, қонунҳои муҳими он хеле пештар кашф карда шудааст... Магар дар бораи усули назм баҳс намудан шарт аст? Биёед, ҳамин тавр ақаллан ашъори саромадони Шарқ Ҳофиз, Саъдӣ ва Рӯдакиро мутолиа намоём, ҳамааш равшан мешавад».

Дигар ин, ки «Шикоят аз пирӣ» дар асл қасидаи маҳдуди ҳолия аст. Лекин ҳамаи гап дар он аст, ки устод Рӯдакӣ ба туфайли қудрати бузурги шоирияш дар қолаби саҳти жанри қасида ва арӯзи анъанавӣ ҳунарнамоӣ карда, имкони беандозаи тасвир доштани онҳоро собит кардааст. Ба назари мо, сирри асрҳои аср давом кардани қасида навъҳои маъмули назми классикӣ, мисли қасида, вазни арӯз ва имрӯз аз нав зинда гардидани ғазалу рубой ва дубайтӣ дар ҳамин имконоти фаровони дохилӣ ва гунҷоиши онҳост. Тадқиқи қасидаи «Шикоят аз пирӣ» бори дигар исбот мекунад, ки онҳое ки навъҳои адабиёти гузаштаре маҳз ба хоҳири кӯҳна буданашон рад мекунанд, ҳақ нестанд. Асарҳои асиле мисли «Шикоят аз пирӣ» то гардуни гардон ҳасту то омадану рафтани мост, кӯҳна ва фаромӯш нахоҳанд шуд.

1987.

ҚАСИДАИ «МОДАРИ МАЙ» ВА ШЕЪРИ ҲОЛИЯ

Қасида яке аз навъҳои асосии шеъри Рӯдакӣ мебошад ва ӯ дар навъҳои гуногуни он хунарнамоӣ кардааст, махсусан дар гуфтани қасидаҳои мадҳия. Мадҳияҳои ӯ ба амирони сомонӣ ва малику маликзодагони Хуросон бахшида шудааст.

Хусусияти фарқкунандаи мадҳияҳои Рӯдакӣ ва дигар шоирони ҳамзамонаш аз он иборат аст, ки онҳо дар мадҳ ба дурустиву ростии он диққати ҷиддӣ медоданд ва дар ҳаққи мамдӯх суҳанро раво медонистанд, ки ба шахсияти он, рафтору гуфторааш мувофиқати комил дошт. Онҳо «мадҳи шоҳони сарфароз» гуфтаанд, на «мадҳи дунон» (Абдурраҳмони Ҷомӣ). Ба суҳани дигар, онҳо дар қасидаи мадҳия дурӯғ намегуфтанд.

Ман он-ч мадҳи ту гӯям, дуруст бошад у рост,
Маро ба қор наояд сирешиму қайло.

Барои мисол, Рӯдакӣ дар қасидае, ки бо номи «Модари май» машҳур аст ва волии Хуросон Абӯҷаъфар Аҳмад ибни Муҳаммадро ба хотири он ки ӯ ба ҳимояи ҳукумати марказӣ, ваҳдат ва ягонагии давлати Сомониён ҳокими исёнгарӣ вилояти Рай Мокон ибни Кокуро мағлуб гардонида буд, бо хоҳиши Насри 2 дар маҷлиси маликона васф кардааст ва ӯро ҷунон тасвир намудааст, ки қасоне, ки ин волиро медонистанд, шаҳодат додаанд, ки ҳар он чи Рӯдакӣ дар ҳаққи вай гуфтааст, дурусту рост мебошад.

Рӯдакӣ Абӯҷаъфар Аҳмад ибни Муҳаммадро «меҳи озодагону мафҳари Эрон», «малики адлу офтоби замон», «аз офтоби гавҳари Сосон» номида, барои сирату мазҳаби хуб, илму ҳикмат, покнаҷодӣ, нияти неку макорими эҳсон, далерӣ дар майдони набард, атобахшӣ, суҳандонӣ, мададгорию ёрирасонӣ, афв қарданро мадҳ намудааст ва ӯро барои ин си-

фатҳояш ба Амр ибни Лайс, Рустами Достон, Исфандёр, Сом, Сулаймон, Лукмони Ҳаким, Абӯҳанифа, Суфён, Сукроту Афлотун монанд кардааст.

Он чи Рӯдакӣ дар қисмати тағаззули он дар бораи чӣ тавр тайёр кардани май – аз оғоз то ба анҷом мегӯяд, ба шаҳодати муҳаққиқон ҳеч касе мисли онро бо зикри тамоми ҷузъиёташ ба баён наовардааст ва ин ҳама дар 17 байт:

Модари майро бикард бояд қурбон,
Баччаи ўро гирифту кард ба зиндон.

Баччаи ўро аз ў гирифт надонӣ,
То-ш накӯбӣ нахусту з-ў накашӣ чон.

жуз ки набошад ҳалол дур бикардан
Баччаи кӯдак зи шири модару пистон.

То нахӯрад шир ҳафт маҳ ба тамоми
Аз сари урдибиҳишт то буни обон.

Он гаҳ шояд зи рӯйи дину раҳи дод
Бачча ба зиндони тангу модар қурбон.

Чун бисупорӣ ба ҳабс баччаи ўро,
Ҳафт шабонрӯз хира монаду ҳайрон.

Боз чу ояд ба ҳушу ҳол бибинад,
жӯш барорад, бинолад аз дили сӯзон.

Гоҳ забар зер гардад аз ғаму гаҳ боз
Зер забар, ҳамчунон зи андуҳи ҷӯшон.

Зарр бар оташ кучо бихоҳӣ полуд,
жӯшад, лекин зи ғам начӯшад чандон.

Боз ба кирдори уштуре, ки бувад маст,
Кафк барорад зи хашму ронад султон.

Марди ҳарас кафкҳош пок бигирад,
То бишавад тирагишу гардад рахшон.

Охир, к-ором гираду начаҳад низ
Дар-ш кунад устувор марди ниғаҳбон.

Чун бинишинад тамому софӣ гардад,
Гунаи ёқути сурх гираду марҷон.

Чанд аз ӯ сурх чун ақиқи ямонӣ,
Чанд аз ӯ лаъл чун нигини Бадахшон!

В-ар-ш бибӯйӣ, гумон барӣ, ки гули сурх
Бӯй бад-ӯ доду мушку анбар бо бон.

Ҳам ба хум-андар ҳамегузорад чунин
То ба гаҳи навбаҳору нимаи найсон.

Он гаҳ агар ними шаб дараш бикушой,
Чашмаи хуршедро бибинӣ тобон.

2009.

РҶДАКӢ ВА ШЕЪРИ ҲОЛИЯ ДАР САДАИ ДАҲУМ

Суханварони зиёде, мисли Шаҳиди Балхӣ, Кисой, Дақиқӣ, Маъруфии Балхӣ, Унсурӣ, Манучехрӣ, Рашидии Самарқандӣ, Сӯзанӣ, Носири Хусрав ва Ҳофиз аз Рӯдакӣ ба сифати «устоди шоирон» ёд оварда, шеъри ӯро ба ҳайси шеъри нағз тазмин кардаанд. Донишмандон низ то чое, ки имкону тавон доштаанд, пайваста аз таъсири бобаракати осори устод Рӯдакӣ бар навиштаҳои ҳамасрон ва муаллифони қарнҳои баъдина ишораҳо намудаанд. Вале афсӯс, ки кори таъйини нуфузи шеъри Рӯдакӣ бар осори муосирон ва пайравонаш, то ҳол аз дараҷаи зикру ишора ва мулоҳизаҳои умумӣ берун нарафтааст. Ҳол он ки бе ҳаллу фасли ин мавзӯё вежагиҳои шеъри рӯдакивор дар адабиёти форсии тоҷикӣ мушаххас нахоҳад гашт. Ва нуфузи Рӯдакиро ба мероси дигарон метавон аз роҳи ба мушоҳида гирифтани зухури суннатҳои шеърии ӯ дар навъҳои адабии гуногун (қасида, ғазал, рубой ва ғ.), дар баёни шोхаҳои чудогонаи муҳтавиёти шеърӣ (мадҳ, ишқ, панд ва ғ.), дар рукнҳои мухталифи поэтика (вазн, қофия, санъатҳои бадеӣ, сабк ва ғ.) ва дар асарҳои алоҳида тадқиқ намуд.

Дар миёни шеърҳои ҳамасрони Рӯдакӣ, аз он ҷумла дар байни сурудаҳои Мантиқии Розӣ (ваф. дар солҳои 977 ва 990), Кисоии Марвазӣ (охири а. 10 ва аввалҳои а. 11) ва Мунтасир (соли қатлаш 1005), чанд қасида ва қасидагунае боқӣ монда, ки аз бисёр ҷиҳатҳо қасидаи шиквоияи маълуми устоди панҷрудӣ «Шикоят аз пирӣ»-ро ба хотир меорад.¹

Агарчи ҳамаи он қасидаву қасидагунаҳо, ба истиснои байте аз Кисой, ки ба гумони мо аз қасидаест, ки ӯ маҳз дар таъбуи «Шикоят аз пирӣ» офаридааст, дигар ҳама на тазмин

---

1. Аз шабоҳати ду қасидаи Мантиқии Розӣ бо қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ қабл аз ин Ризоқулихони Ҳидоят дар «Маълумулфусаҳо», Забҳуллоҳи Сафо дар «Таърихи адабиёт дар Эрон» ва А.Т.Тоҳирҷонов дар «Рӯдакӣ. Зиндагӣ ва ғаъолияти офариниш. Таърихи тадқиқ» (1968) ишора кардаанд. – А.С.

асту на таворуду на татаббуъ, зеро ҳеч кадоме аз он пораҳои шеърӣ ба талаботи он се навъи адабӣ мутобиқати комил надорад.

Байте, ки ба гумони мо аз қасидаи Кисой дар татаббуи қасидаи мазкури Рӯдакист, ин аст:

Ба вақти давлати Сомониёну Балъамиён
Чунин набуд ҷаҳон, бо ниҳоду сомон буд.

Чизҳои муштараке, ки миёни ин байт ва қасидаи «Шикоят аз пирист», иборат аст аз вазн – мафоилун, файлотун, мафоилун, фаълон, яъне, мучтасси мусаммани махбунӣ аслами мусаббағ, қофияву радиф – «он буд», тарзи баён – чунин набуд, чунон буд ва мазмун ва муҳтаво, ки дареғи рӯдакиворе аз рӯзгори «бо ниҳоду сомон»-и он замон дар худ ниҳон дорад.

Аз охири амири Оли Сомон Абӯиброҳим Исмоили Сомонӣ, яъне, Мунтасир, ки шеърӣ нағз ҳам мегуфт, як пораи манзуме дар шаш байт расидааст, ки ҳолия буда, дар он муаллиф аз он сухан рондааст, ки он замон бо теғи ҷаҳонгиру қалъагушӣ хеш тасхири ҷаҳон кардаасту гоҳе ба иззу давлат шод нишаста ва гоҳе аз хирс аз ҷое ба ҷое рафта ва гоҳе басо фахрҳо аз амириаш намудааст. Аммо қунун дидааст, ки амиру гадо баробаранд: агар аз ду гӯр ду каллаи пӯсида берун кашанд, касе фарқ намекунад, ки сари амир кадом асту сари гадо кадом. Мунтасир ҳамчунин фармудааст: ӯ ки он замон ба як ишорати даст ҳазор қалъа гушодаасту ба як фушурдани пой басе масор шикастааст, яъне қунун марг бар ӯ тохтан намуд, ҳеч яке аз он корҳо суде накард. Ба ҷуз он ки бақои Худоясту мулки Худой. Чунончи:

Зи бими теғи ҷаҳонгиру гурзи қалъагушӣ
Ҷаҳон мусаххари ман шуд чу тан мусаххари рой.
Ғае ба иззу ба давлат ҳамеништам шод,
Ғае зи хирс ҳамерафтаам зи ҷой ба ҷой.

Басе тафохур кардам, ки ман касе ҳастам,
Кунун баробар бинам ҳаме амиру гадой.
Агар ду каллаи пӯсида баркашӣ зи ду гӯр,
Сари гадой кӣ донад зи каллаи Кисрой?!
Ҳазор қалъа гушодам ба як ишорати даст,
Басе масор шикастам ба як фишурдани пой.
Чу марг тохтан овард, ҳеч суд накард,
Бақо бақои Худоясту мулк мулки Худой.

Дар он ки ин пораи шеърӣ аз қасидаи ҳолия аст, шаке нест. Ба он ғайр аз мухтаво, тартиби қофиябандӣ ва вазн ҳам гувоҳӣ медиҳад. Ва вазнаш ҳамон мучтасси мусаммани махбунӣ аслами мусаббағ, яъне, ҳамон вазнест, ки дар қасидаи «Шикоят аз пирӣ» ба кор рафта буд. Аммо шабоҳати қасидаи Мунтасир ба қасидаи устод Рӯдакӣ танҳо ба он чи гуфта шуд, ба охир намерасад. Амири сомонӣ аз устои панҷрӯдӣ шеваи аз гузаштаи шоди хеш бо ифтихор сухан намуданро низ омӯхтааст, зеро Рӯдакӣ дар баробари аз сурату сирати зебои хеш ёд овардан аз қудрату кайфияти ҳоли хеш дар «он айём» ва «кунун» ҳарф заданро дар шеъри порсии дарӣ расм карда буд. Аз он ки Мунтасир чунин сухан карданро танҳо аз қасидаи «Шикоят аз пирӣ» сабақ гирифтааст, шабоҳати тарзи баёни ботакрору ботазоди он, таркибу таъбирҳои он (ҳаме, басе, кунун ва ғ.) низ гувоҳ аст. Албатта барои касе, ки дар хонадо-ни сомонӣ тарбият ёфтааст ва аз кӯдакӣ гӯш ба шеъри ноби Рӯдакӣ додааст, ин амри табиист.

Кисой, ки ҳамагӣ пас аз 12 соли марги Рӯдакӣ зода шудааст, қасидаи ҳолияе дорад бо матлаъи зер:

Ба сесаду чихилу як расид навбати сол,
Чаҳоршанбаву се рӯз боқӣ аз шаввол.

Ва дар он ҳамзамон бо зикри солу рӯзу моҳи таваллудаш, аз парешону ройгон гузаштани ҳама умраш, пойбанди хирсу

оз буданаш, шабу рӯз аз марг ниҳеб доштанаш, ба молу амал беш аз ин майл накарданаш ва ғ., аз он ёд овардааст, ки ба ҷаҳон аз ҷумла ба хотири суруд гуфтану шодӣ кардан ба неъмату мол омада буд:

Биёмадам ба ҷаҳон, то чӣ гӯяму чӣ кунам,
Суруд гӯяму шодӣ кунам ба неъмату мол.

Ва ӯ дареғи фарди ҷавонӣ, умри латиф, сурати накӯ, ҳусну ҷамоли хеш карда, бо ҳасрат хабар додааст, ки он ҳама хубӣ, он ҳама ишқ, он ҳама нерӯ ва он ҳама ҳол, ки дар «он айём» дошт, гузашт, «кунун» сараш ба гунаи шир сафеду дилаш ба гунаи қир сиёҳу рухаш ба гунаи нил зарду танаш ба гунаи нол (най) нолон аст:

Дареғи фарри ҷавонӣ, дареғи умри латиф,
Дареғи сурати некӯ, дареғи ҳусну ҷамол.
Кучо шуд он ҳама хубӣ, кучо шуд он ҳама ишқ,
Кучо шуд он ҳама нерӯ, кучо шуд он ҳама ҳол?!
Сарам ба гунаи шир асту дил ба гунаи қир,
Рухам ба гунаи нил асту танам ба гунаи нол.

Ин гуфтаҳои Кисой, бешак, бардоште аз байтҳои зерӣ Рӯдакист:

Ҳама чӣ донӣ, эй моҳрӯи мушкинмӯй,
Ки ҳоли банда аз ин пеш бар чӣ сомон буд?
Ба зулфи ҷавгон нозиш ҳама кунӣ ту бад-ӯ,
Надидӣ он гаҳ ўро, ки зулфҷавгон буд.
Шуд он замона, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замона, ки мӯяш ба сони қатрон буд.
Чунон ки хубӣ меҳмону дӯст буд азиз,
Бишуд, ки боз наёмад, азиз меҳмон буд.
Басо нигор, ки ҳайрон будӣ бад-ӯ дар чашм,
Ба рӯи ӯ-дар чашмаш ҳамеша ҳайрон буд.

Шуд он замона, ки ӯ шод буду хуррам буд,
Нишоти ӯ ба фузун буду ғам ба нуксон буд.

Ва ҳам чое, ки Кисой аз асири фарзанду иёл буданаш дар
умр ёд меорад:

Сутурвор парешон гузаштаам ҳама умр,
Ки бардагаштаи фарзандаму асири аёл;

дарҳол байти машҳури Рӯдакӣ аз қасидаи «Шикоят аз пирӣ»
ба хотир мерасад, ки он чунин аст:

Аёл на, зану фарзанд на, маунат на,
Аз ин ҳама танам осуда буду осон буд.

Танҳо фарқ дар он аст, ки устои панҷрӯдӣ дар ҷавонӣ аз
надоштани аёлу зану фарзанду маунат осуда будани тану осон
будани кораш қаноатманд бошад, Кисой аз он ки тамоми умр
асири фарзанду аёл буда, изҳори ҳасрат кардааст. Ин ҷо байти
Рӯдакӣ ангезае барои гуфтани байте шуда, ки дар қасидаи шо-
ири ҳамсараш ҷой дорад. Илова бар ин шабоҳати муҳтаво, яго-
нагии вазн ва наздикии тарзи баён, таъбиру таркибҳо ва
тасвирҳои ҳамгун низ қазияи болоро тасдиқ мекунад.

Мантиқии Розӣ, ки аз муосирони ба нисбат наздики Рӯдакӣ
ба шумор меравад, бар ҳилофи Кисой ва Мунтасир замони
зинда будани соҳиби «Шикоят аз пирӣ»-ро дарёфтааст. Шояд
ба ҳамин сабаб ва ҳам ба иллати он ки дар пириаш мисли
Рӯдакӣ аз тамоми дороию хушиҳое, ки дошт, маҳрум гардида,
аз хидмати дарбор ҳам дур монда буд, аз тарзи сухани устои
панҷрӯдӣ беш аз дигар муосиронаш, хосса Кисою Мунтасир,
баҳра бардоштааст. Гуфтан кофист, ки вай бар вазн ва сабки
«Шикоят аз пирӣ»-и салафи бузургаш як не, дуто қасидаи
ҳолия офарида, ки аз якумӣ 16 ва аз дуюмӣ 10 байт боқӣ
мондааст. Дар ҳар дуи ин қасидаҳо Мантиқии Розӣ мисли
устод Рӯдакӣ дар «Шикоят аз пирӣ» ёде аз гузашта – «он

айём» ва ҳозира – «кунун»-и ҳоли хеш намудааст. Аз ҷумла ӯ гуфтааст, ки «он айём» бар муроди дили хештан гом мениҳоду замона пеши ӯ ҳар чӣ будаш, ком меовард. Ва басо шабе, ки бо рӯи нигор рӯз мекард ва сапедрӯзо бо зулфи хубон шом мекард, ду дасташ ба кашидани зулфу ду лаб ба бўсаи хубон хӯ гирифта буд мудом, аз ин парӣ навид буду расул ва аз он нигор дуруду салом, хонааш аз некувони зеборӯй чу Каъба буд, аз ҷуди салотину меҳтарон сарои зарриндевору симинбом дошт ва ғ. ва ҳ.к. Ва «кунун» лагоми мурод гусаста гаштасту неъмату молаш кам, сарви қоматаш мисли каманд пурчин, ба сараш сапедӣ омаду он лоларухон аз ӯ дур гаштанду вай аз хидмати дарбор. Чунончи месарояд:

Шуд он маваддату он дӯстию он айём,
Ки бар муроди дили хеш мениҳодам гом...
Басо шабо, ки ба рӯи нигор кардам рӯз,
Сапедрӯз, ки кардам ба зулфи хубон шом.
Ду даст одат карда фурӯ кашидани зулф,
Ду лаб ба бўсаи хубон гирифта хӯй мудом.
Аз ин парӣ ба суи ман навид буду расул
В-аз он нигор бари ман дуруд буду салом.
Маро зи ҷуди салотину меҳтарони замин
Сарой зарриндевор буду симинбом.
Ҳамеша хонаам аз некувони зеборӯй
Чу Каъба буд ба ҳангоми куфр пурасном...
Ману ҷаҳон ду ҳамолу қарин сохта хӯй,
Ба ман замонаву ёрони ман супурда зимом.
Лагом буд маро бар сари замона яке,
Кашида гашт кунуну гусаста гашт лагом.

Ва:

Сапедӣ омаду андар рух уфтодам чин,
Кунун сазост, ки ман дур гардам аз бути Чин...
Басо ду ҳалқаи зулфе, ки дасти ман бикашид,
Ки хок шуд зи насимаш ба мушки ноб ачин.

Басо даҳони чу ангуштарӣ, ки ду лаби ман
Нихода буд бар ӯ солу маҳ ба ҷои нигин...
Ду абрувони сиёҳаш камони ғолиятӯз,
Ду зулфакони дарозаш каманди мушкогин.
Кунун ба сони камон аст сарви қомати ман,
Кунун ба сони каманд аст рӯи ман пурчин.
Ту дур гаштаву ман дур монда аз хидмат,
Ба зиндагонӣ, оре, ҷӣ бадтар аст аз ин.

Мантиқии Розӣ дар баробари истифода аз тарзи баён (яъне тазоди «он айём» ва «кунун»), воситаҳои тасвир (тазод, такрор, тавсиф, ташбеҳу истиораҳо) ва таъбиру таркибҳои қасидаи Рӯдакӣ (мисли «бад-он замонаву» «бад-ин замона», «буду» «шуд», « аз ину в-аз он», «сапедӣ», «зулф», «мушк», «ғолия», «сиёҳ», «ҳамеша», «ҳаме», «кирою маро», «нигор» ва ғ.) маъниҳои баъзе аз байтҳои ўро низ айнан ё мазмунан гирифтааст. Монанди:

Ҳамехариду ҳамедод бешумор дирам
Ба шаҳри ҳар кӣ яке турки норпистон буд.
Басо канизаки некӯ, ки майл дошт бад-ӯ
Ба шаб зи ёрии ӯ назди ҷумла пинҳон буд.
Ҳамеша чашмам зӣ зулфакони чобук буд,
Ҳамеша гӯшам зӣ мардуми сухандон буд.
Кучо ба гетӣ будаст номвар деҳқон,
Маро ба хонаи ӯ сим буду ҳумлон буд.
Киро бузургию неъмат зи ину он будӣ,
Маро бузургию неъмат зи Оли Сомон буд.
Бидод мири Хуросон-ш чил ҳазор дирам,
Дар ӯ фузунии якпанҷи мири Мокон буд.
Зи авлиёш пароканда низ ҳашт ҳазор
Ба ман расид, бад-он вақт ҳоли хуб он буд.
Чу мир дид сухан, дод доди мардии хеш,
Зи авлиёш чунон, к-аз амир фармон буд.

Кунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,
Асо биёр, ки вақти асову анбон буд.

Аз муқоисаи қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и Рӯдакӣ бо ашъори ҳолияи Мантиқии Розӣ, Кисой ва Мунтасир маълум гардид, ки шоирони садаи 10 масеҳӣ дар гуфтани қасидаи ҳолия асосан зери таъсири тарзи сухани устои панҷрӯдӣ монда, аз қолаби ихтироънамудаи ӯ дар қасидаи «Шикоят аз пирӣ» берун нарафтаанд. Ва он истиқлоли нисбие, ки дар мухтавои ин навъи осорашон ба назар мерасад, дар асл бунёдӣ нест, чузъӣ мебошад. Ҳамасрони Рӯдакӣ, дар айни замон Мантиқӣ, Кисой ва Мунтасир, на танҳо на тавонистанд, ки дар гуфтани шеърӣ ҳолия аз тарзи гуфтани сухани салафи бузургашон берун бираванд, балки аз вусъат ва умқи маъниҳою зебоиҳои қасидаи ӯ «Шикоят аз пирӣ», ки як асари бадеии басо рангин, комил ва мутаносиб, ба қавли аҳли музикӣ полифонӣ аст, ба тамомӣ пай бибаранд. Онҳо танҳо тавонистанд, ки қабатҳои зоҳирии онро бишносанд. Ва ин худ шаҳодат бар он медиҳад, ки бозёфтҳои Рӯдакӣ дар гуфтани қасидаи ҳолия дар шеърӣ форсӣ аз тарафи муосиронаш, чунон ки мебоист, ошкор нагрдида буд. Бознигарӣ ва тадқиқҳои баъдӣ дар ин замина равшан хоҳад намуд, ки ин кор чӣ замоне ва аз тарафи кӣ сурат гирифтааст.

1999.

АБЎАБДУЛЛОҲИ РЎДАКӢ

(мақом, зиндагӣ, мерос ва андешаи ӯ)

Мақоми шоир

Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро ҳамасронаш ва адибони асрҳои баъдӣ ҳамчун «Одамушшуаро», «Устод», «Сари шоирон» ва «Соҳибқирони шоирӣ» эътироф дошанд. Кисоии Марвазӣ (охирӣ а. 10 ва ибтидои а.11) аз Рӯдакӣ ҳамчун «Устоди шоирони ҷаҳон» ном бурдааст:

Рӯдакӣ устоди шоирони ҷаҳон буд,
Садяк аз ӯ туй, Кисой, яргист.

Рашидии Самарқандӣ (а. 11) гуфтааст:

Ғар сарӣ ёбад ба олам кас ба неқӯшоирӣ,
Рӯдакиро бар сари он шоирон зебад сарӣ.

Низомии Арӯзии Самарқандӣ (а.12) ӯро ҳам «Соҳибқирони шоирӣ» ва ҳам «Устод» номидааст:

К-он кас ки шеър донад, донад, ки дар ҷаҳон
Соҳибқирони шоирӣ устод Рӯдакист.

Шухрати Рӯдакӣ на танҳо Самарқанду Бухоро – ду пойтахти Сомониён, балки тамоми Хуросони бузургро фаро гирифта буд. Шеърӣ ӯро дар ҳама ҷо замзама ва пайравӣ мекарданд, чунонки худ мегӯяд:

Шуд он замона, ки шеъраш ҳама ҷаҳон бишнуфт,
Шуд он замона, ки ӯ шоирӣ Хуросон буд.

Пеш аз Рӯдакӣ ва дар замони ӯ шоироне, ки ба забони форсии дарӣ шеърӣ нағз менавиштанд, кам набуданд, баъзе аз онҳо соҳибдевон ҳам буданд, мисли Ҳанзалаи Бодғисӣ. Аммо

на аз гузаштагон ва на аз ҳамзамонони Рӯдакӣ касе набуд, ки дар шеърӯ шоирӣ бо ӯ баробарӣ кунад. Хидмати бузурги ин шоир дар адабиёти тоҷик дар он аст, ки шеърро ҳам аз ҷиҳати лафз ва ҳам маънӣ ба ҳадди камолу ҷамол расонд ва самти инкишофи баъдии онро барои садсолаҳо муайян намуд. Рӯдакӣ нахустин шоире буд, ки дар навъҳои гуногуни шеърӣ, аз қабилӣ қасида, ғазал, қитъа, рубоӣ, маснавӣ ва дар мавзӯҳои гуногуни шеърӣ – мадҳ, ишқ, ҳамрия, васф, марсия, ҳолия, панду ҳикмат, шиквоя ва ҳамасӣ асарҳои офарид, ки барои адабони баъдӣ аз даврҳои муаллиф то ба рӯзгори мо намунаи ибрат мебошанд. Барои ҳамин ҳам ӯро, барҳақ, падари адабиёти форсии дарӣ ё бунёдгузори он мешуморанд.

Зиндагии шоир

Ин шоири бузург, ки пояҳои адабиёти асили тоҷикиро ба забони форсии дарӣ дар асри X гузошта буд, шахсияти ҷавулодае буд. Вай дар ҳаштсолагиаш ба гуфтани шеър оғоз намуда, овози хуш ва дилкаше доштааст ва халқ ба ӯ рағбати зиёд кардаанд. Шухрати шеър ва овози хуши Рӯдакӣ аз зодгоҳаш Панҷрӯд (воқеъ дар ноҳияи имрӯзаи Панҷакент) то ба Самарқанд ва Бухоро, ба дарбори Сомониён мерасад. Ӯ дар дарбори Сомониён, бино ба гуфтааш, бузургию неъмат меёбад:

Киро бузургию неъмат зи ину он будӣ,
Маро бузургию неъмат зи Оли Сомон буд.

Рӯдакӣ худро ҳазордастони (булбули) сурудхон, мӯниси родмардон, пешкори мирон, шоири Хуросон номида, бо он фахр намудааст, ки девони шеърро ҳама ҷаҳон шунид ва амиру авлиё ва деҳқонони номвар ба ивазаш инъоми зиёде бахшиданд. Шоир аз он замони хуш, ки бузургию неъмат ёфта буд, дертар дар вақти пириаш бо ифтихор ва ҳам аламу ҳасрат дар қасидаи ҳолияаш ёд овардааст.

Яке аз шоирони ҳамасри Рӯдакӣ бо номи Абӯзирои Гургонӣ аз рӯи рашку ҳасад ба бузургию неъматӣ ӯ дар дарбори

Сомониён гуфтааст, ки агар ба давлат бо Рӯдакӣ ҳамсон нест, суханро кам аз вай намедонад. Ин шоири ҳасуду нотавонбин таъна ба кӯрии чашми Рӯдакӣ намуда, нозидааст, ки аз баҳри гетӣ (дунё, моли дунё) кӯр будан наметавонад. Ба гумони ҳа-тои вай, агар мулук аз ҳазор як ҳиссаи ончиро, ки ба Рӯдакӣ ато кардаанд, ба ӯ диҳанд, суханро (шеърро) ҳазор чандон мегуфт:

Агар ба давлат бо Рӯдакӣ на ҳамсонам,
Ачаб макун, сухан аз Рӯдакӣ на кам донам.
Агар ба кӯрии чашм ӯ биёфт гетиро,
Зи баҳри гетӣ ман кӯр буд натвонам.
Ҳазорак 3-он к-ӯ ёфт аз атои мулук,
Ба ман диҳӣ, сухан ояд ҳазор чандонам.

Дар бораи кӯр ё тирачашми модарзод ва ё дар поёни умр кӯр кардани ӯ баҳси зиёде ҳаст. Баъзеҳо бовар бар он доранд, ки Рӯдакӣ ба мисли шоирон Абӯаъло Алмааррӣ, Башшор иб-ни Бурд, Зарири Бухорӣ, Шӯридаи Шерозӣ ва Ҳомер кӯри модарзод буд. Мавҷуд будани тасвирҳои зинда ва айнӣ дар шеърҳои шоир нишонаи таъсири суннатҳои мавҷудаи шеърӯ шоирӣ ва натиҷаи равшанбинии тирачашмон мебошад. Гурӯҳи дигар гумон мекунанд, ки чашмони Рӯдакӣ дертар дар поёни умраш ба сабабе кӯр карда шудаанд. Тахмин меравад, ки ин кор баъди аз дарбор рафтани вазири номии Сомониён ва дӯсти наздики шоир Абулфазли Балъамӣ дар соли 937 су-рат гирифта бошад. Аммо худи шоир дар ҳеҷ яке аз шеърҳои маъмулаш, аз он ҷумла дар қасидаи ҳолияш дар бораи ноби-ноии худ ишорае надорад. Баръакс дар ин қасида, ки як навъ зиндагиномаи шоиронаи ӯ мебошад, байте дорад, ки аз ҳаме-ша чашм дӯхтанаш ба «зулфакони чобук» гувоҳӣ медиҳад:

Ҳамеша чашмам зӣ зулфакони чобук буд,
Ҳамеша гӯшам зӣ мардуми суҳандон буд.

Аз шеърҳои Рӯдакӣ бармеояд, ки ӯ ба даврони пирӣ расида ва мусибати пириро дида будааст. Ӯ ду байти зебӯе дорад ва

дар он шаҳодат медиҳад, ки дар пирӣ мӯйи сафедашро сиёҳ карда будааст. Шоир аз ҳамин як ҳодисаи маъмули зиндагӣ, яъне, сиёҳ кардани мӯй, ки аслан барои ҷавон шудан будааст, шеър сохтааст, ки пур аз ҳасрати хушиҳои ҷавонӣ ва мусибати пирист:

Ман мӯйи хешро на аз он мекунам сиёҳ,
То боз навҷавон шаваму нав кунам гуноҳ.
Чун ҷомаҳо ба вақти мусибат сияҳ кунанд,
Ман мӯй аз мусибати пирӣ кунам сиёҳ.

Рӯдакӣ дар шеъраш бо дарду алам ва ҳасрати зиёд аз якто намонда, ҳама судану рехтани дандонҳояш, ки мисли чароғи тобон, ситораи саҳарӣ, дурру марҷон ва қатраи борон буданд, низ хабар додааст:

Чунин ба назар мерасад, ки дар пириӣ шоир илова бар мусибати пирӣ – сафедии мӯй, фурӯ рехтани дандонҳо, нотавонии ҷисмонӣ барҷомондагӣ бар асари мусибати саҳти замона танҳоӣ бечорагӣ ва бечизию бекасии кашида будааст:

Кунун замона дигар гашту ман дигар гаштам,
Асо биёр, ки вақти асову анбон буд.

Ин чӣ мусибате буд, ки дар пирӣ ба сари шоири бузург омадааст, ба дурустӣ маълум нест. Вале равшан аст, ки ӯ аз он ки замоне дар дарбор буду атоҳои зиёде меёфт, оқибат пушаймон шудааст:

Басе нишастам ман бо акобиру аён,
Биёзмудамашон ошкору пинҳонӣ.
Нахостам зи таманно, магар ки дастурӣ,
Наёфтам зи атоҳо, магар пушаймонӣ.

Марги Рӯдакии шоир барои аҳли адаби замонааш ва асрҳои баъдӣ андӯҳи ғавқулода бузурге буд. Онҳо хеле хуб ғавқулода буданд, ки марг шоиреро рабуд, ки ҷовидона чун ӯ

дигар нахоҳад буд ва чун ӯ пайдо нахоҳад шуд. Ин маънӣ дар марсияи яке аз ҳамасрони шоир баён гардидааст:

Рӯдакӣ рафту монд ҳикмати ӯй,
Май бирезад, нарезад аз вай бўй.
Шоират ку? Кунун, ки шоир рафт,
На бувад низ ҷовидона чун ӯй.
Хун бигашт оби чашмам аз ғами вай,
З-андуҳаш мум гашт оҳану рӯй.
Нолаи ман нигар, шигифт мадор,
Шав, бишав, зор-зор нол ба ӯй.
Чанд чӯйӣ, чун ӯ наёбӣ боз,
Аз чун ӯ дар замона даст бишӯй.

Ҳамон тавре ки дар ин марсия низ ишорае рафтааст, агарчи Рӯдакӣ рафт, аз ӯ ҳикмати вай, шеърӣ анҷуманафрӯзаш боқӣ монданд ва маҳз онҳо, ба гуфтаи Абдурраҳмони Ҷомӣ, шоири асри 15, номи ӯро зинда медоранд.

Рӯдакӣ он ки дур ҳамесуфтӣ,
Мадҳи Сомониён ҳамегуфтӣ...
Номи ӯро, ки мебаранд имрӯз,
Ҳаст аз он шеърӣ анҷуманафрӯз.
Ҳамчунин номи Оли Сомонро –
Неккорону неқномонро
Зинда аз назми хеш медорад
В-аз паси парда пеш медорад.

Мероси шоир

Шумори байтҳои Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро аз 110 ҳазор то 1 млн. 300 ҳазор гуфтаанд. Рашидии Самарқандӣ (а.12), ки шеърҳои шоирро шумурда будааст, миқдори онҳоро «сездах раҳ сад ҳазор» гуфтааст:

Шеъри ўро ман шумурдам сездар раҳ сад ҳазор,
Ҳам фузун ояд, агар чунон ки бояд бишмарӣ.

Мутаассифона, аз ин мероси фаровони шоир то ба имрӯз ҳамагӣ андак зиёдтар аз ҳазор байт мондааст. Рӯдакишиносон ба мисли бостоншиносоне, ки аз миёни хоктӯдаҳои ёдгорҳои замони гузашта пас аз ҷустуҷӯҳои зиёде сафолпорае, шишапорае, поре аз асбобу афзор, хиште аз биное ва борае аз қасреро пайдо менамоянд, аз китобҳои луғат, таърихнома, сарчашмаҳои илмию адабӣ, тазкираҳо ва ғ. поре, чанд байте, мисраъе, ниммисраъи Рӯдакиро ғирдоварӣ мекунанд.

Рӯдакӣ соҳиби девони шеър буда, ғайр аз қасида, ғазал, китба ва рубой, понздаҳ маснавӣ, аз қабилӣ «Калила ва Димна», «Синдбоднома» ва «Даврони офтоб» ҳам доштааст.

Мероси боқимондаи Рӯдакӣ ба истиснои чанд қасида, ғазал, рубой ва китба, асосан аз байту мисраъҳои пароканда иборат мебошад.

Андешаи шоир

Дар шеъри Рӯдакӣ ғайр аз баёни ҳол ва мадҳ мавзӯҳои панду ҳикмат, вазъи замон, ишқ, май, табиат ва ҳаҷв асосӣ мебошанд. Шоир омӯхтан аз гузашти рӯзгор, баҳра бардоштан аз таҷрибаи онро баҳри дафъи ҳама гуна ҳодиса маслиҳат медиҳад.

Ҳар кӣ н-омухт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.

* * *

Бирав, зи таҷрибаи рӯзгор баҳра бигир,
Ки баҳри дафъи ҳаводис туро ба кор ояд.

Ў ба ҷаҳон бо ҷашми сар не, бо ҷашми хирад нигаристанро таъкид мекунад ва мегӯяд, ки ин дунё мисли дарёи бузургест, барои гузаштан аз он аз нақӯкорӣ киштиё бояд сохт.

Рӯдакӣ барои ба чашми хирад нигаристан ба олам бохирад будан, дониш омӯхтан, фарҳанг омӯхтанро шартӣ аслии мешуморад. Ӯ дар шеърӣ маълумаш донишро ба чароғи равшане, ки роҳро равшан мекунад ва ҳам ба ҷавшане, ки тани одамро аз ҳама бадихо ниғаҳ медорад, монанд кардааст.

Рӯдакӣ ба он бовар дорад, ки дар зиндагӣ барои фарзанди инсон ғайр аз донишу хирад ҳамчунин «тани дурусту хуи неку номи неку» зарур мебошад, зеро ҳар он кӣ ин ҷаҳор ҳислатро Ӯзад ба ӯ додааст, «шод зияд ҷовидону ғам нахӯрад»:

Чаҳор чиз мар озодаро зи ғам бихарад:
Тани дурусту хуи неку номи неку хирад.
Ҳар он кӣ Ӯзадаш ин ҳар ҷаҳор рӯзӣ кард,
Сазад, ки шод зияд ҷовидону ғам нахӯрад.

Шоир бар нафси худ амир будан, бар кӯру кар нукта нагирфтан, дасти фитодае гирифтанро аз ҳуи неки инсонӣ медонад ва номи онро «мардӣ» гуфтааст:

Ғар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Ғар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.

Рӯдакӣ мардумро ба дӯст будан даъват менамояд ва беҳтарин суҳанҳоро дар ҳаққи дӯстон сурудааст. Вай бартар аз дидори дӯст набудани шодии дигаре ва талхӣ талхтар аз фироқи дӯсти пурхунарро дар ҷаҳон таъкид менамояд:

Ҳеч шодӣ нест андар ин ҷаҳон
Бартар аз дидори рӯи дӯстон.
Ҳеч талхӣ нест бар дил талхтар
Аз фироқи дӯстони пурхунар.

Ин байт ва бисёре аз байтҳое, ки ба сифати панду ҳикматҳои Рӯдакӣ иқтибос шудаанд, аз маснавии «Калилаву Димна»-и ӯ мебошанд.

Рӯдакӣ бо гуфтани панду ҳикмат ва маснавиҳои ахлоқие мисли «Калилаву Димна» суннати пандноманависҳои адабиёти қадимро давом додааст.

Дар шеъри Рӯдакӣ ба ҷуз мадҳ ва панд мавзӯи дигаре, ки макоми асосиро дорост, ишқ мебошад ва дар ғазал, қитъа ва рубоҳои ӯ бозтоби густарда дорад. Муҳтавои ишқияҳои шоирро васфи чамоли зебои ёр ва шарҳи сангиндилию бемурувватӣ ва бевафоии он, вафои ошиқ ташкил медиҳад.

Ай аз гули сурх ранг бирбудаву бӯ,
Ранг аз пайи рух рабуда, бӯ аз пайи мӯ.
Гулранг шавад, чу рӯй шӯйӣ, ҳама чӯ,
Мушкин гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ.

* * *

Бе рӯйи ту хуршеди ҷаҳонсӯз мабод,
Ҳам бе ту ҷароғи оламафрӯз мабод.
Бо васли ту кас чу ман бадомӯз мабод,
Рӯзе, ки туро набинам, он рӯз мабод!

* * *

Бар ишқи туам на сабр пайдост, на дил,
Бе рӯйи туам на ақл барчост, на дил.
Ин ғам, ки марост, кӯҳи Қоф аст, на ғам,
Ин дил, ки тuroст, санги хорост, на дил.

Он ҷаҳорҷӯбе, ки Рӯдакӣ дар ишқиясарой муайян намуда буд, дар адабиёти форсии тоҷикӣ асрҳои аср давом кард. Ишқ дар тафсири Рӯдакӣ ва шоирони ишқиясарои порсигӯ баёни ғаму дарди ишқ аз ҷудой, бемурувватӣ ва сангиндилию ёри зебо мебошад.

2009.

РҶДАКӢ ВА АДАБИӢТИ ЗАМОНИ БОСТОНИ ҲИНД

Дар бораи он ки бунёдгузори адабиёти форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бо адабиёти ҳиндӣ робита дошт, ҳама-срони ӯ гувоҳӣ додаанд. Нахустин бор аз ин тартибдиҳанда-гони «Шоҳномаи мансур» бо роҳбарии Абӯмансури Муам-марӣ навиштаанд. Онҳо дар муқаддимаи ин китоб, ки боқӣ мондааст, ривоят кардаанд, ки амири сомонӣ Наср ибни Аҳмад (906 – 943) «дастури хешро Балъамӣ бар он дошт, то аз забони тозӣ ба забони порсӣ гардонад, то ин нома ба дасти мардумон андар афтод ва ҳар касе даст бад-ӯ андар заданд. Ва Рӯдакиро фармуд, то ба назм овард ва «Калилаву Димна» ан-дар забони хурду бузург афтод ва номи ӯ бад-ин зинда гашт ва ин нома аз ӯ ёдгор бимонд».¹ Муаллифи дигаре, ки аз та-рафи Рӯдакӣ ба назм тарҷума шудани «Калилаву Димна»-ро дар замони Наср ибни Аҳмад ва дастури ӯ Абулфазли Балъамӣ (вафоташ дар соли 940) тасдиқ намудааст, Абулқосими Фирдавсӣ мебошад. Вай чунин гуфтааст:

«Калила» ба тозӣ шуд аз паҳлавӣ
Бад-ин сон, ки акнун ҳамебишнаӣ.
Ба тозӣ ҳаме буд то гоҳи Наср,
Бад-он гаҳ, ки шуд дар чаҳон шоҳ Наср,
Гаронмоя Булфазли дастури ӯй,
Ки андар суҳан буд ганҷури ӯй,
Бифармуд, то порсии дарӣ
Бигуфтанду кӯтоҳ шуд доварӣ.
В-аз он пас бад-он расму рой омадаш,
Бар-ӯ – бар хирад раҳнамой омадаш.
Ҳаме хостӣ ошкору ниҳон,
К-аз ӯ ёдгорӣ бувад дар чаҳон.

---

1. Муқаддимаи «Шоҳнома»-и Абӯмансурӣ // Мероси Оли Сомон. – Хучанд, 2001. –С.87.

Гузорандаро пеш биншонданд,
Ҳама нома бар Рӯдакӣ хонданд.
Бипайваст гӯё парогандаро,
Бисуфт инчунин дурри огандаро.

Маълумот дар бораи он ки «Калилаву Димна» аз забони паҳлавӣ ба забони арабӣ баргардон шуда буд, дар ҳамон «Шоҳномаи мансури Абӯмансурӣ» мавҷуд аст. «Маъмун писари Ҳорунаррашид, – оварда шудааст дар он, –...як рӯз бо меҳтарон нишаста буд, гуфт: мардум бояд, ки то андар ин ҷаҳон бошанд ва тавоноӣ доранд, бикӯшанд, то ёдгоре бувад, то пас аз марги ӯ номаш зинда бувад. Абдуллоҳ писари Мукаффаъ, ки дабири ӯ буд, гуфташ аз Кисро Анӯшервон чизе мондааст, ки аз ҳеч подшоҳе намондааст. Маъмун гуфт: чист? Гуфт: Номе аз Ҳиндустон биёвард, он ки Барзуи табии аз ҳиндӯ ба паҳлавӣ гардонида буд, то номи ӯ зинда шуд миёни ҷаҳониён ва понсад харвор дирам ҳазина кард. Маъмун он номро бихост ва он нома бидид, фармуд дабири хешро, то аз забони паҳлавӣ ба тозӣ гардонид».¹

Чизи тозаӣ гуфтаи Фирдавӣ он буд, ки тарҷумаи паҳлавӣ «Калилаву Димна» дар ганҷинаи шоҳии Сосониён ниҳадорӣ мешуд ва нафаре тамоми он китобро ба Рӯдакӣ хондааст ва шоир дар навбати худ онро аз наср ба назм баргардондааст. Академик Абдулғанӣ Мирзоев дар асоси пораи шеърӣ, ки аз «Шоҳнома»-и Фирдавӣ иқтибос шуд, дар вақташ тахмин намуда буд, ки «дар аввал то тарҷумаи манзум «Калилаву Димна» аз арабӣ ба порсии дарӣ бо фармони Балъамии вазир тарҷума шуда буд ва баъдан онро Рӯдакӣ ба назм даровард».² Аммо дар асл соҳиби ҳамосаи бузург танҳо аз он зикр намулдааст, ки «Калилаву Димна»-ро Рӯдакӣ аз забони арабӣ ба порсии дарӣ тавассути ровие тарҷума кардааст.

Аз хусуси он ки, дар воқеъ, Рӯдакӣ «Калилаву Димна»-ро

---

1. Мероси Оли Сомон, с. 87.

2. А.М.Мирзоев. Рудаки. Жизнь и творчество. – Москва, 1968, с. 151.

баргардон карда буд, суханони зерини шоири номии асри 11 Унсурӣ шаҳодат медиҳад. Дар онҳо зикри он меравад, ки Рӯдакӣ барои тарҷумаи манзуми он асар аз ҳокими худ 40 ҳазор дирам сила гирифта буд.¹

Дар бораи он ки «Калилаву Димна» моли адабиёти ҳиндӣ аст, бори нахуст Ибни Муқаффаъ – муаллифи арабизабони форсу тоҷик дар сарсухани тарҷумаи арабии худ хабар дода буд. Бино бар гуфтаи ӯ, ин китобро аз Ҳинд дар замони ҳукмронии Нӯшервон ибни Кубоди Сосонӣ Барзуяи табиб овардааст. Вай дар асл ба забони санскрит буда, «Картодианко» унвон дошт. Калимаҳои ҳиндӣ «Картако» ва «Димнако», номи ду қаҳрамони асосии он ба забони паҳлавӣ ҳамчун «Калилак» ва «Димнак» ва ба забонҳои арабӣ ва форсии дарӣ чун «Калила» ва «Димна» тарҷума шудааст.

Тавре ки маълум аст, «Калилаву Димна» аз ҷадғории замони бостони ҳиндӣ «Панчатантра» (асрҳои 3-4) сарчашма мегирад, ки дар он аз мақри ду шағол – Калила ва Димна, писарони ду мушовири шоҳ суҳан меравад. Ин шағолон дар оғоз ба дӯстии шоҳи ҳайвонот шер бо барзагове, ки дар беша раҳгум зада буд, мусоидат мекунанд. Вале баъдан дар байни онҳо низоъ меандозанд. Онҳо барои шикор ва муҳофизат аз душманон дӯст мегиранд – зоғон, кабӯтар, мушон, сангпуштон, оҳувон ва ғайра. Дар он китоб инчунин ҳикоятҳо дар бораи зоғон ва кӯри бум, делфини носипосе, ки дӯсти худ маймунро куштани мешавад, мавҷуд аст. Тавре ки Е.В. Паевская тасдиқ кардааст, «чорҷӯби ҳамаи панҷ баҳши «Панчатантра»-ро панди донишманд Вишнушарманд ташкил медиҳад, ки ба писари шоҳ илм меомӯзонд».²

Баъзе аз таҳқиқгарон дар қатори сарчашмаҳои ҳиндӣ «Калилаву Димна» аз «Маҳабхарата» низ ном бурдаанд.³

---

1. Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

2. Ниг.: Литература древнего Востока. – Москва, 1971. – С.193.

3. Н.Зоҳидов. Насри арабизабони адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои 8–9. – Хучанд, 2004. – С. 239–240.

Аз баррасии муқоисавии «Калилаву Димна» ба забони порсии дарӣ бо тарҷумаи арабии боқимонда ва асли ҳиндии он бармеояд, ки тарҷумонон, аз он ҷумла Рӯдакӣ, ба он дигаргунӣ ва иловаҳо зиёд кардаанд. Барои мисол, тарҷумаи арабии Ибни Муқаффаъ аз се асл фароҳам омадааст: 1. Ҳикояти аслии ҳиндӣ; 2. Иловаҳое, ки ҳангоми тарҷумаи паҳлавӣ ворид шудаанд; 3. Дигаргуниҳое, ки худи Ибни Муқаффаъ дохил намудааст.

«Калилаву Димна»-и Ибни Муқаффаъ, ки заминаи ҳамаи нусхаҳои форсии тоҷикӣ, аз ҷумла маснавии Рӯдакӣ шудааст, аз 16 боб иборат мебошад:

1. Дар тарҷумаи Ибни Муқаффаъ
2. Барзуяи табиб ва он чи тааллуқ бад-ӯ дорад.
3. Шер ва гов.
4. Бозҷусти кори Димна.
5. Кабӯтари Мутавақа.
6. Бум ва зоғ.
7. Маймун ва сангпушт.
8. Зоҳид ва мири мушон (росу).
9. Қалламуш ва гурба.
10. Шоҳзода ва мурғи фанза.
11. Шер ва шағол.
12. Тирандоз ва модашер.
13. Зоҳид ва меҳмони ӯ.
14. Подшоҳи Ҳинд ва паноҳандагони ӯ.
15. Шоҳзода ва ёрони ӯ.
16. Сайёҳ ва ҳунарманд.¹

Ғумон меравад, маснавии ҳамноми Рӯдакӣ, ки аз он имрӯз ҳамагӣ дар ҳудуди 120 байти парешон дар сарчашмаҳои таърихӣ ва адабӣ боқӣ мондааст, моҳиятан сохтори ба ҳамин монанд дошт. Бо тақя ба тарҷумаи арабии Ибни Муқаффаъ ва «Калилаву Димна»-и Абулмаъолии Насруллоҳ (асри 12)

---

1. Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик, ҷ.1. – Душанбе, 1988. – С.542.

байтҳои парокандаи маснавии Рӯдакиро ба танзим даровардан мумкин аст. Чунин кӯшишро тартибдиханда, тарҷумон ва муаллифи шарҳу тавзеҳот ва муқаддимаи наشري илмӣ шеърҳои шоир Л.И.Брагинская карда буд. Ба ӯ муяссар гардидааст, ки байтҳои марбут ба оғоз, боби Барзуяи табиб, шер ва гов, бозчусти кори Димна, зоғ ва бумон, кабӯтари Мутаввақа, калламуш, сангпушт ва оҳу, бум ва зоғ, бўзина ва сангпушт, подшоҳ ва фанза ё фариса ё комчӯй, мири мушон ва вазиронашро ташхис диҳад.¹ Ин муҳаққиқи рус кореро, ки дар вақташ донишманди номии эронӣ Саид Нафисӣ оғоз намуда буд, идома додааст.²

Аз рӯйи тарҷумаи арабӣ ва нусхаҳои манзум ва мансури ин асар ба забонҳои паҳлавӣ ва порсии дарӣ, ҳамчунин бо назардошти қонунмандии тарҷума дар садаи миёна, бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки Рӯдакӣ монанди Ибни Мукаффаъ ва пайравонаш, аз қабилӣ Абулмаъолии Насруллоҳ (асри 12) ва Ҳусайн Воизи Кошифӣ (асри 15) ва дигарон ба асли ҳиндӣ ин асар ҳамзамон бо риояти амонатнигоҳдорӣ, яъне, ҳифзи чаҳорчӯби асосии он, бандубаст ва ҳайати аслии қаҳрамонони он тозагиҳое аз худ ворид карда буд. «Рӯдакӣ, – навиштааст Абдулғанӣ Мирзоев дар пайравӣ ба Саид Нафисӣ, – ба нусхаи мансури «Калилаву Димна» тақлид накардааст, бо он масъалаҳои нави пандуахлоқиро дохил намуда буд ва ин табиист ва набояд ба ҳайрат оварад, зеро Рӯдакӣ қофияпардоз набуд, шоири бузург буд».³

Маснавии «Калилаву Димна»-ро Рӯдакӣ дар соли 932 дар баҳри маъмули маснавиҳои ахлоқӣ дар адабиёти форсии тоҷикӣ дар асрҳои миёна – рамали мусаддаси маҳзуф ё мақсур навиштааст. Ҳамчунин маълум аст, ки он аз 12 ҳазор байт иборат буд ва байти матлаъи он чунин аст:

---

1. Ниг.: Рудаки. Стихи. – Душанбе, 1987. – С. 74-80.

2. Саид Нафисӣ. Аҳвол ва ашъори Абӯабдуллоҳ Ҷаъфар ибни Муҳаммад Рӯдакии Самарқандӣ, ҷ.1. – Техрон, 1313 ш. – С. 588-591.

3. А.М.Мирзоев. Китоби зикршуда, с.153.

Ҳар кӣ н-омухт аз гузашти рӯзгор,
Низ н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.

Дар байтҳои парешони маснавии Рӯдакӣ тақрибан аз ҳамаи парандагон ва ҳайвоноте, ки дар сарчашмаҳои ҳиндӣ ва тарҷумаи арабии ин асар мавҷуданд, мисли маймун, гов, шағол, шер, муш, кабӯтар, сангпушт, бум, зоғ, мири мушон, оху ва ғайра ёд шудааст. Барои мисол, дар яке аз он пораҳои шеърӣ аз каппие (маймуне) сухан меравад, ки кирмаки шабтобро оташ мепиндорад:

Шаб зимистон буд, каппӣ сард ёфт,
Кирмаки шабтоб ногоҳе битофт.
Каппиён оташ ҳаме пиндоштанд,
Пуштаи ҳезум барӯ бардоштанд.

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ муаллифи маснавии дигаре бо номи «Синдбоднома» мебошад, ки низ ба адабиёти ҳиндӣ робита дорад. Ин маснавӣ мисли «Калилаву Димна» нахуст ба забони паҳлавӣ ва баъдан ба забони арабӣ тарҷума шуда буд. Вазни он низ ҳамон баҳри рамали мусаддаси маҳзуф ё мақсур аст. Мавриди таъкид ба он аст, ки қолабе, ки Рӯдакӣ барои маснавиҳои ахлоқӣ офарида буд, дар асрҳои баъдина суннати адабӣ шуд.

Аз «Синдбоднома»-и Рӯдакӣ ҳам чун аз «Калилаву Димна»-и ӯ байтҳои ҷудогона ба миқдори 48-то боқӣ мондаанд.¹ Аз ин адад Л.И.Брагинская 25 байтро дар асоси «Синдбоднома»-и Муҳаммад Заҳирии Самарқандӣ (асри 13) таҳхис додааст, аз он ҷумла дostonҳои зани соҳибҷамол ва марди баққол; шоҳзода бо вазир ва ғулон; бозарғони латифтабъ; зани писар бо хусур ва маъшук; дузд, шер ва маймун, гандапир ва марди ҷавон бо зани баззоз; шоҳзода бо вазирон; пири нобино; бо-

---

1. А.М.Мирзоев. Китоби зикршуда, с.153.

заргон ва дуздон; духтари шоҳи Кашмир ва париву чаҳор бародарон; рубоҳу кафшгар ва аҳли шористон.

Маснавиҳои ахлокии Рӯдакӣ «Калилаву Димна» ва «Синдбоднома» дар баробари девони шеърҳои ӯ аз асарҳои асосии шоир ба шумор рафта, аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки адабиёти замони бостон ва садаи миёнаи форсии тоҷикӣ бо адабиёт ва фарҳанги бостон ва садаи миёнаи ҳиндӣ робитаи наздики босамар доштанд. Гузашта аз ин адабиёти Ҳиндустон ва адабиёти форсии тоҷикӣ бо доштани сарчашмаҳои ягона дар даври қадим – решаҳои ҳиндуаврупоӣ ҳеҷ гоҳ раванди додугирифт ва таъсирпазирӣ аз ҳамдигарро қатъ накарда буданд. Таҳқиқи ҳамаҷониба ва амиқи ин раванди нодир, хосса дар даври қадим ва садаи миёна, имкон хоҳад дод, ки вижагӣ ва махсусиятҳои он ба мушоҳида гирифта шавад.

2008.

РҶДАКӢ АЗ НИГОӢИ АРАБШИНОС

Рӯдакишиносӣ дар Тоҷикистон, ки бо мақолаҳову рисолаи маълуми устод Садриддин Айнӣ дар солҳои 30 ва 40-уми садаи 20 оғоз гардида буд, солҳои 50 ва 60-уми қарни гузашта бо таълиф гардидани китобҳои академик Абдулғанӣ Мирзоев «Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ» (1958) ва мақолаи узви вобастаи АИ Тоҷикистон И.С.Брагинский «Дар бораи маҳорати шоирии Рӯдакӣ» (1964) марҳалаи ташаккули худро ба поён расонида, қадам ба давраи тақомул ниҳода буд.

Дар даҳсолаҳои пасин дар рӯдакишиносии тоҷик, агар навиштаҳои ҷудогонаи Р.Ҳодизода, С.Имронов, А.Афсаҳзод, С.Амиркулов, Абдулманнони Насруддин ва нашри тозаи девони шоир бо таҳия, тасҳеҳ ва сарсухану ҳавошии Қодири Рустамро дар соли 2007 истисно намоем, асарҳои дигаре ба вучуд наомаданд, ки бо таълифоти ёдшудаи С.Айнӣ, А.Мирзоев ва И.С.Брагинский ҳамсанг бошанд.

Ба табъ расидани силсилаи мақолаҳои арабшиносии номии тоҷик Тоҷидини Мардонӣ дар бораи падари адабиёти форсии тоҷикӣ устод Рӯдакӣ, ки дар маҷмӯаи «Рӯдакӣ ва адабиёти араб» гирдоварӣ шудааст, дар рӯдакишиносии муосир падидаи хуш аст. Бурди ин донишманди пурқурӯ пухтакор дар он аст, ки ӯ илова бар матраҳ намудани масъалаи муҳими илмӣ – таҳқиқи муносибати Рӯдакӣ бо адабиёти араб ва мушаххас сохтани саҳми муҳаққиқон, ноширон ва мутарҷимони араб дар муаррифии осор ва афкори шоир дар кишварҳои арабӣ – барои бори нахуст аз сарчашмаҳои арабӣ ба таври мукамал истифода кардааст. Пеш аз ӯ рӯдакишиносони тоҷик ва дунё агарчи сарчашмаҳои арабиро ба доираи таҳқиқ мекашиданд, он ноқис, канда-канда ва тасодуфӣ буд.

Дар натиҷаи омӯзиши нуктасанҷонаи сарчашма ва таҳқиқоти арабӣ ба Тоҷиддин Мардонӣ муяссар гардидааст, ки ба бозёфтҳои илмии назаррасе муваффақ шавад.

Яке аз он бозёфтҳо ин аст, ки вай дар мақолаи «Бори дигар роҷеъ ба осори боқимондаи устод Рӯдакӣ» бо истифода аз

маълумоти мақолаи китобшиноси муосири араб Асъад Талас таҳти унвони «Китобхонаҳои Фаластин ва нафистарин дастнависҳои онҳо» (1945) бо далелҳои муътамад ба исбот расонидааст, ки нусхаҳое, ки дар китобхонаи «Алҳолидия»-и Қудс бо номҳои «Тоҷалмасодир филарабия валфорсия» ва «Асомӣ филасомӣ» ниғаҳдорӣ мешаванд, ба қалами устоди адаби форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ тааллуқ доранд. Ва бо ҳамин ба баҳси чандсадсолаи интисоби ин ду асар (аз Ҳоҷӣ Халифа то Абдулғанӣ Мирзоев) хотима бахшид. «Қойи тааҷҷуб нест, ки, – навиштааст ӯ, – асари Рӯдакӣ маҳз дар ҳамин шаҳр (Қудс – А.С.) пайдо гардидааст, зеро ин мавзеъ аз давраҳои қадим зиёратгоҳи мусулмонон буд ва роҳи мусофирони қосиди Макка ва Мадина аз ин ҷо мегузашт. Бинобар ин ҳар як шахси ба ин шаҳр омада вочибӣ худ медонист, ки дастовезе ба масҷидҳову мадрасаҳову китобхонаҳои он тақдим намояд. Шояд нафаре аз дӯстони мухлиси Рӯдакӣ ё ҳаводорони шеърӣ неқӯйӣ ӯ дар роҳи ҳаҷ ё бо умури шахсӣ, тичоратӣ Қудсро зиёрат карда, ба волие ё адибу олими фазилатманди он диёр дастнависи зебои асари шоири бузурги моро ҳадя карда бошад».

Тоҷиддин Мардонӣ гумони яқин бар он дорад, ки «на танҳо дар китобхонаҳои Қудс, балки дар китобхонаҳои азими Туркия, Ироқ, Сурия, Миср, Арабистони Саудӣ ва ғайра нусхаҳои бисёр дастнависҳои осори адибону олимони асрҳои миёнаи форсу тоҷикро пайдо кардан мумкин аст, ки аслан ҳатто сарлавҳаҳои онҳо дар феҳристҳои имрӯза дарҷ нагардидаанд». Аз ҷумла донишманди тоҷик, тавре ки дар яке аз суҳбатҳояш бо муаллифи ин сатрҳо изҳор дошт, имон бар он дорад, ки дар байни он дастнависҳо нусхаи асли девони Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ низ мавҷуд аст. Кашфи нусхаи асли девони устод Рӯдакӣ, ки гумон меравад, бар асари ҳаводиси рӯзгор аз байн рафтааст, инқилобе дар рӯдакишиносӣ хоҳад кард ва бо он марҳалаи сифатан нави ин шоҳи адабиётшиносӣ огоз хоҳад шуд.

Дастоварди дигари Тоҷиддин Мардонӣ дар рӯдакишиносӣ кашфи як тарҷумаи қадими арабии шеърӣ дигари шоир ме-

бошад. То имрӯз танҳо як намунаи тарҷумаи арабии шеъри Рӯдакӣ дар замони қадим маълум буд. Онро адиби арабизабони форснажод Абӯмансур Ассаъолибӣ Аннишопурӣ (вафоташ дар соли 1038) дар тазкираи машҳури худ «Ятимат аддаҳр фӣ маҳосин аҳл илғаср» зикр намудааст ва онро рӯдакишиноси барҷастаи эронӣ Саид Нафисӣ дубора ба форсии тоҷикӣ чунин баргардонда буд:

Ин ҷаҳонро нигар ба чашми хирад,
Не бад-он чашм, к-андар ӯ нигарӣ.
Ҷамчу дарёст в-аз накӯкорӣ
Киштие соз, то бад-он гузарӣ.

Муҳаққиқ тарҷумаи арабии ду байти дигари устод Рӯдакиро муқаррар намудааст, ки онро дар вақташ Фазлуллоҳ Арровандӣ, бино ба гуфтаи ӯ, «дар чанд намуд ба арабӣ тарҷума карда будааст».

Бо баъзе хулоса ва натиҷагириҳои Тоҷиддин Мардонӣ метавон баҳс кард ва ё бо онҳо розӣ нашуд, аммо арзиши илмӣ ва амалии онҳоро наметавон инкор кард. Бо ин ҳама, ба гумони мо, муҳаққиқро лозим буд, ки ҷангоми ташҳиси сарчашмаҳои арабии афкор ва осори Рӯдакӣ ва адибони дигари форсигӯӣ, монанди Носири Хусрав, ҷамчунин падидаи вучуди маъниҳои муштарак дар сурудаҳои онҳо ва адибони араб ва ё арабизабон боэҳтиёт ва мулоҳизакор бошад. Вагарна аз хилоли навиштаҳои ӯ бармеояд, ки гӯиё дар маъниофаринӣ шoirони форсигӯӣ, аз ҷумла Рӯдакӣ ва Носири Хусрав, гоҳе истиклол надоштанд ва ба адабиёти араб пайравӣ ё тақлид менамуданд. Ҳатто то ба дараҷае, ки асарҳои ҷудогонаи онҳо тарҷумаи айнани навиштаҳои адибони араб, аз ҷумла Ибни Муқаффаъ, Абӯнӯвос ва Абӯало Алмаарриро ба хотири муҳаққиқ расондаанд.

Вучуди монандӣ ва маъниҳои муштарак дар офаридаҳои адибони форсигӯӣ ва муаллифони араб ва ё арабизабон, ба андешаи мо, на тарҷумаву тақлид, балки натиҷаи доштани сарчашмаҳои муштарак, аз қабилӣ Қуръон, ҳадисҳои пайғам-

бари ислом, адабиёти паҳлавӣ, ки намунаҳои зиёди он ба забони арабӣ баргардонидашуда буд, ҳамчунин муҳити адабӣ ва фарҳангии шабеҳ мебошад. Муштаракоте, ки дар миёни андешаҳои устод Рӯдакӣ, Носири Хусрав ва Ибни Муқаффаъ, Абӯнӯвос, Абӯало Алмаарӣ ва дигарон ба назари муҳаққиқ расидаанд, дар ҳамин заминаҳои муштарак сарзадаанд. Ингуна муштаракотро дар улуми адабии гузашта «таворуди афкор» меномиданд, на «тарҷума» ва ё «тақлид». Гузашта аз ин фаромӯш набояд кард, ки поягузор ва пешбарандаи адабиёти араб дар гузашта касоне буданд мисли Ибни Муқаффаъ (722-759), Башшор ибни Бурд (714-783), Абӯнӯвос (756-62 – 813-15), Абӯяъқуби Хураймӣ Суғдӣ (ваф.829) ва дигарон, ки эронитабор буда, суннатҳои адабиёти қадимии хешро давом додаанд. Бино ба маълумоти сарчашмаҳо аз охири садаи 7 то охири садаи 9 зиёда аз 50 шоир ва нависандаи форснаҷод дар офариниши адабиёти араб ширкат варзидаанд.

Саъолабӣ шаҳодат додааст, ки Ибни Муқаффаъ «қасидае дорад, ки дар он амсоли қадими форсхоро тарҷума кардааст». Комилан равшан аст, ки истеъмоли амсоли мазкур аз тарафи Рӯдакӣ ва Носири Хусрав ҳаргиз маъноӣ тақлид ва тарҷумаи гуфтаҳои Ибни Муқаффаъро нахоҳад дошт, зеро онҳо имкони фаровони истифода аз сарчашмаҳои худиро дар ихтиёр доштанд.

Таъкиди ин нукта ҳаргиз маъноӣ онро надорад, ки Рӯдакӣ, Носири Хусрав ва дигар шоиру нависандагони форсу тоҷик аз мероси адибони миллатҳои дигар, дар айни замон араб, баҳра набардоштаанд. Баҳра бурдани падари шеърӣ форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро аз адабиёти араб худи муҳаққиқ ба хубӣ нишон додааст.

Имони комил дорам, ки асари нави Тоҷиддин Мардонӣ «Рӯдакӣ ва адабиёти араб» аз тарафи аҳли илму адаби тоҷик ва рӯдакишиносон ба хушӣ пазируфта хоҳад шуд.

2010.

ҲУСНУ ҚУБҲИ ЯКЕ АЗ САД ТАЗМИН

Танҳо ба як шеъри машҳури устод Рӯдакӣ «Бӯйи чӯйи Мӯлиён» қариб сад шоир тазмину ҷавоб гуфтаанд.

Бештар ба қасидаи мазкур тазмину ҷавоб гуфтани шоирони пешина ва муосир, ба назари мо, чанд сабаб дорад. Аввало, ин шеър саргузашти аҷибу ғарибе дошта, таърихи эҷоду мавриди суруда шудани он дар сарчашмаҳои муътабар, мисли «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзии Самарқандӣ, «Лубобулалбоб»-и Муҳаммад Авфии Бухорӣ, «Баҳористон»-и Абдурраҳмони Ҷомӣ, «Тазкиратушшуаро»-и Давлатшоҳи Самарқандӣ ва ғайра дарҷ гаштааст. Ва табиист, ки диққати муаллифони баъдиро ба худ ҷалб намудааст. Сониян, ин шеър дар қатори қасидаҳои «Шикоят аз пирӣ» ва «Модари май» ва як миқдори башумури ғазалу қитъа ва рубоӣҳои шоир то рӯзгори мо дар шакли нисбатан комил боқӣ мондааст. Ниҳоят ва ин бисёр муҳим аст, ин шеър аз ҷумлаи беҳтарин намунаи шеърҳои устод Рӯдакӣ буда, аз замони шоир то имрӯз, яъне беш аз ҳазору сад сол бо ҳусни расову маънии неки худ дили аҳли завқро мерабояд ва онҳо аз ғояти шавқ қалам ба даст мегиранд.

Шеъри мазкур ҳамагӣ аз ҳашт байт иборат буда, бар вазни яке аз писандидатарин баҳрҳои шеъри дарӣ рамали мусаддаси маҳзуф рост меояд. Онро метавон аз рӯйи маънию тарзи баён ба панҷ қисмат қард. Қисмати аввал – ишора ба бӯйи чӯйи Мӯлиёну ёди ёри меҳрубон (байти аввал); сонӣ – баёни вазъи роҳи сафар (байти дувуму севум); севум – хитоб ба Бухоро аз омадани мир (байти чаҳорум); чаҳорум – тавсифи мир (байтҳои панҷум ва шашум) ва панҷум – байти хотима.

Дар ин шеър ҳар байту ҳар банд, ҳар калимаву ҳар таъбир бори худро мекашад ва байни ҳам маънан ва мантиқан алоқаи мустаҳкам дорад. Дар он ҳеч таркиб ва ё ягон мисраъ ё байте нест, ки бо ҷузъҳои дигари он мутобиқ ва муносиб набошад. Гузашта аз ин он аз ҷиҳати лафзу маънӣ ва оҳанг низ таноқули комил дорад.

Оҳанги нарму ботамкин ва андаке маҳзуни вазни рамали мусаддаси маҳзуф ба маънии шеър, ки аз он бӯйи чӯйи Мӯлиён ба димоғу ёди ёри меҳрубон ба сар мерасад, муносиб афтодааст. Хулосаи калом, мадҳе чунон ки тоқати Рӯдакист, яъне «лафз ҳама хубу ҳам ба маънӣ осон». Бесабаб нест, ки шеършиноси номии форсу тоҷик Низомии Арӯзии Самарқандӣ баъди нақли таърих ва маҳаллу вазъи эҷоди ин шеър байти охиринаи онро иқтибос карда, «ва андар ин байт аз маҳосин ҳафт санъат аст» мегӯяд ва аз ҷумла баёни мутобиқ, мутаозод, мусовот, узубат, ғасоҳат ва ҷазолатро хосси он медонад. Мисли он ки имрӯз дар олами ҳунар пайдо намудани як дасти аз тан ҷудоафтода ҳам аз мучассасаи зебӣ ва истеъдоди баланди офарандаи он дарак медиҳад, шеъри «Бӯйи чӯйи Мӯлиён» ҳам гувоҳи таъби саршори устод аст. Агар устод Рӯдакӣ ҳам мисли Амир Хусрави Деҳлавӣ мегуфт, ки «агар аз ҳаводиси афлок ва аз офатҳои рӯзгор тамоми назми ман аз саҳифаи замона маҳв шавад ҳамин қасидаам («Дарёи аброр» – А.С.) монад, бароям бас аст. Чаро ки ҳар касе онро хонад, хоҳад донист, ки дар мулки назм тасарруф ва иқтидори ман дар ҷӣ мартабае будааст», ҳақ ба ҷониби ӯ буд.

Аз шоирони муосир тоҷик аввалин касе, ки дар тазмини «Бӯйи чӯйи Мӯлиён» шеър гуфтааст, Пайрав Сулаймонӣ мебошад. Ӯ шеърро соли 1925, ҳангоме ки дар Тоҷикистон масъалаи ҷашн гирифтани 1000-солагии рӯзи таваллуди асосгузори адабиёти форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ба миён меояд, навишта буд ва он шеър ин аст:

Инак, он номехрубон ояд ҳама,
Боз он сарви равон ояд ҳама.

Медамад бӯйи ҳуш аз анфоси ӯ,
Дар равони мурда ҷон ояд ҳама.

Соҳили Ому, ғазои дилкашаш
Дар назар ҳулду ҷинон ояд ҳама.

Оби Ҷайхун бо ҳама ҷӯшу ҳурӯш,
Ҳамчу шӯхе саркашон ояд ҳама.

Моҳиёнаш ҳамчу оҳуи Хутан
Гаҳ аёну гаҳ ниҳон ояд ҳама.

Даста-даста мурғҳо андар ҳаво
Сӯйи Чайхун корвон ояд ҳама.

Пайрав, аз тазмини он устои назм
«Бӯйи чӯйи Мӯлиён ояд ҳама».

Тазмини Пайрав низ мисли шеъри устод Рӯдакӣ аз ҳашт байт иборат буда, дар ҳамон вазну қофия ва радиф эҷод шудааст. Ҳамчунин мисли нусхаи асл аз рӯйи маънӣ ва тарзи баён ба бандҳои ҷудогона қисмат мешавад. Ҷунончи шоир дар ду байти аввал аз омадани ёри «номехрубон» ва дамидани бӯйи хуши анфоси ӯ хабар дода, сонӣ дар ҷаҳор байти баъдӣ аз шодии висол зебоиҳои соҳили Омӯро, ки яқинан ҷойи мулоқоти онҳост, тасвир мекунад. Дар байти охир ишорае ба он карда, ки ин шеъри ӯ тазмин ба қасидаи «Бӯйи чӯйи Мӯлиён» аст. Вале дар тазмини Пайрав дар баробари мисраъҳои ҳубу марғуб, аз қабилӣ «Дар равони мурда ҷон ояд ҳама» ва «Соҳили Ому, фазои дилкашаш», ташбеҳҳои мувофиқ дар байтҳои зер:

Оби Чайхун бо ҳама чӯшу хурӯш
Ҳамчу шӯхе саркашон ояд ҳама.
Моҳиёнаш ҳамчу оҳуи Хутан
Гаҳ аёну гаҳ ниҳон ояд ҳама;

истеъмоли бамавриди калимаву таъбирҳо, ҳамчунин анбориши калимаву таркибот дар байти нахуст ва шашум, мисли «инак он», «боз он» ва «сӯйи Чайхун», ки барои пур кардани мисраъ оварда шудаанд, такрори «номехрубон» ва «сарви равон» дар байти аввал, ки ҳар ду, киноя аз ёр аст, истифодаи калимаи душвор («анфос») дар байти сонӣ ва ташбеҳи кинояҳои маъмул, мисли ба хулду ҷинон монанд кардани соҳили Ому дар байти аввал ҷой дорад. Аз ин рӯ, миёни ми-

сраъхову байтҳо аз ҷиҳати маънӣ як алокаи мантиқӣ бошад ҳам, чандон сахту муҳкам нест ва албатта қудрати пайванди шеърӣ устоди панҷрӯдиро надорад.

Айбҳое, ки дар боло шумурдем, шеърӣ Пайравро ҳалалдор кардаанд, ба ибораи дигар миёни лафзу маънии он мутобиқати комил мушоҳида намешавад. Мавзӯи он ҳам, ки баёни шодмонии ошиқ аз висоли маъшуқа аст, аз мавзӯи нусхаи асл фарқ дорад. Шояд аз ҳамин сабаб аст, ки дар вазн ҳам чандон муносиб нест. Зеро баҳри рамали мусаддаси маҳзуф, чунон ки гуфтем, оҳанги нарму батамкин ва андак маҳзуне дорад, ки нисбат ба баёни шавқу завқи маҳбуби ба висоли ёр расида бештар барои ифодаи дарди дилу фироқ ва суханони хирадмандона созгортар аст. Беҳуда нест, ки дар ин вазн саромадон аксар дostonҳои ғамангезу қасидаҳои ирфонӣ ва марсияҳо гуфтаанд.

Бо ин ҳама шеърӣ Пайрав Сулаймонӣ нахустин ва беҳтарин тазминест дар адабиёти советии тоҷик, ки ба «Бӯи ҷӯи Мӯлиён»-и устод Рӯдакӣ баста шудааст.

Талаботи замонаи нав, шароити иҷтимоии давр роҳи дигарӣ омӯзиши суннатҳои саромадонро пеш овард. Ин роҳ роҳи омӯзиши эҷодкоронаи мероси гузаштагон мебошад. Бостеъдодтарин шоирони муосири тоҷик, мисли Мирзо Турсунзода, Мӯъмин Қаноат ва Лоик Шералӣ маҳз ҳамин роҳро пеш гирифтанд ва дар он тавфиқ ёфтанд. Онҳо аз сурудаҳои устод Рӯдакӣ санъати сухан, ҳунари суханвариро омӯхта, рӯҳия ва маъниву паёмҳои неку мондагори онро пазируфтаанд.

1971.

РҶДАКӢ ВА ТАҲҚИҚИ САБКҲОИ АДАБӢ ДАР ШЕЪР

Маъмулан қабул шудааст, ки дар шеъри форсии тоҷикӣ дар асрҳои миёна се сабк ва ё сабки даврӣ вучуд дошт:

1. Сабки хуросонӣ ё туркистонӣ;
2. Сабки ироқӣ;
3. Сабки ҳиндӣ.

Мақулаи мазкур тақрибан на танҳо аз тарафи касе мавриди баҳс ва ё зери шубҳа қарор нагирифтааст, балки бо мурури замон ба ҳақиқати мутлақ табдил ёфтааст. Муаллифон ва ҷонибдорони ин назария бо ҳар роҳ ва ҳар воситае, ғолибан ба таври сунъӣ, кӯшиш намудаанд, ки ҳамаи шоирони форсигӯӣ ҳар замон ва ҳар маконро аз устод Рӯдакӣ то Аҳмади Дониш, ки хеле аз ҳам фарқ доранд, дар он ҷорҷӯб “ғунҷонанд”. Аз он ҷумла шарқшиноси маъруф узви вобастаи АИ ҶТ И.С.Брагинский дар замина навиштааст, ки “сабкҳои ҳам “хуросонӣ” ва ҳам “ироқӣ”, сарфи назар аз замон ва макони эҷоди асарҳои адабӣ, вале аз рӯи майл ва завқи фардии муаллифон то даврони мо истифода шудаанд”.¹

Нақси умдаи ин назарияи маъмул дар он аст, ки умумӣ ва мучаррад аст. Ҷанбаи илмӣ надоштани чунин тақсимбандиро муаллифи “Фарҳанги Мӯӣн” пай бурдааст, бино бар ин пас аз шарҳу тавзеҳи истилоҳи “сабк” ва зикри се навъи он ба натиҷае расидааст, ки “тақсими сабки шеъри форсӣ ба суvari фавқ ҷанбаи илмӣ надорад”.² Ба замми ин сабки шеъри форсии тоҷикӣ дар ин назария асосан аз нигоҳи луғавӣ (“мухтасоти забонӣ”) ва шаклӣ (санъатҳои бадеӣ, арӯз ва қофия) баррасӣ мешавад, на аз нигоҳи адабӣ (хунарӣ). Кӯшишҳое, ки ду донишманди номии эронӣ Муҳаммадризо Шафеъии Кадканӣ дар “Суvari хаёл дар шеъри форсӣ”³ ва Сируси Шамисо дар “Сабкшиносии шеър”⁴ дар рафъи ин нақс

¹ И.С.Брагинский. Комментарий / Ян Рипка. История персидской и таджикской литературы.-Москва, 1970, с. 388.

² Фарҳанги Мӯӣн, дуктур Муҳаммади Мӯӣн, ҷ. дувум.-Техрон, 1384, с.854.

³ Суvari хаёл дар шеъри форсӣ, Муҳаммадризо Шафеъии Кадканӣ. – Техрон,1350.

⁴ Сабкшиносии шеър, дуктур Сируси Шамисо. –Техрон, 1376.

кардаанд, қобили дастгирист. Чунончи Шамисо дар байни сабкҳои хуросонӣ ва ироқӣ, ироқӣ ва ҳиндӣ “сабки ҳадди восит” ё “байнобайн”-ро ҷудо намудааст ва бо ҳамин хостааст, ки тақсимбандии маъмулро воқеъитар ҷилва диҳад. Вале бо ин ҳама ӯ ва Қадқанӣ низ дар маҷмӯъ аз ҷорҷубе, ки пешгузаштагонашон Муҳаммад Тақии Баҳор¹ ва Муҳаммад Ҷаъфарӣ Маҳҷуб² муайян намуда буданд, ҷандон берун нарафтаанд.

Агар мунсифона қазоват бикунем, назарияи мазкур солҳои тӯлонӣ барои бисёре аз муҳаққиқон, аз ҷумла дар Тоҷикистон дар баррасии ҷанбаи ҳунарии шеърӣ форсии тоҷикӣ дар асрҳои миёна роҳнамое буд. Аммо қайҳост, ки зарурати ба таври нав ва нисбатан мушаххас омӯхтани сабки шеърӣ форсии тоҷикӣ ба миён омадааст. Нахустин қадамҳои ҷиддиро дар ин самт эроншиноси номӣ Муҳаммаднурӣ Усмонов дар рисолаи бунёдии хеш “Сабки шеърӣ форсии тоҷикӣ”³, донишмандони соҳибистеъдоди тоҷик Саъдӣ Саъдиев дар китоби “Адабиёти тоҷик дар асри 17”⁴ ва С. Амиркулов дар тақнависи “Таҳаввули адабиёти тоҷик дар нимаи аввали асри 19”⁵ бардошта буданд.

Сабк (тарз, шева, равиш) танҳо аз вижагии истифода аз унсур ва воситаҳои забонӣ, воситаҳои баён, санъатҳои бадеӣ, вазн, қофияву радиф иборат нест, тавре ки бисёриҳо гумондоранд,⁶ балки ҳамзамон вобастагӣ ба тарзи биниш ва диди зебоишинохтӣ дорад.⁷ Аз ин рӯ бо дигар шудани тарзи истифода аз унсур ва воситаҳои забонӣ, воситаҳои баён, санъатҳои бадеӣ, вазн, қофияву радиф ва муҳимаш тарзи

¹ Сабкшиносӣ ё таърихи татаввурӣ насри форсӣ, Муҳаммадтақии Баҳор. – Техрон, 1327.

² Сабки хуросонӣ дар шеърӣ форсӣ, Муҳаммадҷаъфарӣ Маҳҷуб. – Техрон, 1336.

³ М. –Н.О. Османов. Стил персидско-таджикской поэзии. –Москва, 1974.

⁴ Садри Саъдиев. Адабиёти тоҷик дар асри 17. –Душанбе, 1985.

⁵ С. Амиркулов. Таҳаввули адабиёти тоҷик дар нимаи аввали асри 19. – Душанбе, 1997.

⁶ Аз ҷумла профессор Х. Мирзозода дар “Луғати мухтасари истилоҳоти адабиётшиносӣ” (Душанбе, 1992, с. 114 “сабк” –ро ҷунин таъриф кардаанд: “Қисме аз услуби баён, истифодаи воситаҳои тасвири забон ва хусусиятҳои забони нависанда дар асари ӯ сабк аст”.

⁷ Барои маълумоти бештар ниг. ба асари зикршудаи Муҳаммаднурӣ Усмонов (с. 15–18).

биниш ва диди зебоишинохтӣ сабк ҳам дигар мешавад. Бино бар ин ҳеч имкон надорад, ки ин ва ё он сабк дар шеър ва ё наср замоне пайдо шавад ва беохир дар ҳама давраи замонҳо идома ёбад.

Ва ин тағйирот на ҳамеша ба “тағйиру таҳаввули иҷтимоӣ” бастагӣ дорад, чунонки Сируси Шамисо гумон дорад¹, зеро марҳалаҳои тағйиру таҳаввули адабиёт ва навъҳои дигари ҳунариҳои зебо асосан аз рӯйи қонунмандии дохилии ҳуди адабиёт ва ҳунари ҷараён мегирад ва аз ин ҷиҳат на ҳамеша ба марҳалаҳои “тағйиру таҳаввули иҷтимоӣ” мувофиқат мекунад.

Ҳангоми баррасии сабки шеъри форсии тоҷикӣ ҳамчунин пажӯҳишгаронро лозим меояд, ки ба яке аз ҷанбаҳои муҳими таҳқиқи сабки шеъри форсии тоҷикӣ таҳлили муқоисавии усули офариниши тасвирҳои шоирона ва маъниофаринии шоирони форсигӯй низ диққати ҷиддӣ диҳанд, зеро барои дуруст муайян намудани сабкҳои шеърӣ мусоидат хоҳанд кард.

Аз рӯйи мушоҳида ва таҳлилҳои пешакии мо шоирони форсу тоҷик ҳангоми тасвиргарӣ ва маъниофаринӣ дар шеър аз усули зерин истифода кардаанд:

1. Асли офариниши шеъри рӯдакивор, ки дар сурудаҳои ҳуди поягузори адабиёти форсии тоҷикӣ устод Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавӣ – соҳиби маснавии номии «Шоҳнома», ҷӯяндаи бузурги роҳи ҳақиқат Носири Хусрав, Умари Хайём бо рӯбоиёти нотақрори хеш, Низомӣ, бунёнгузори суннати ҳамсанависӣ, Ҳофизи Шерозӣ, ки нобиғаи умумидунёи Иохан Волфҳанг Гутеи олмонӣ ба ӯ пайравӣ намудааст, Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, бузургтарин сӯфии ҳамаи давраи замонҳо риоят шудааст.

Сабки шеъри рӯдакивор, ки дар шеършиносии урфӣ «саҳли мумтанеъ» меномиданд, иборат аз он аст, ки дар он ҳама чиз – муҳтаво, забон, луғат, баён, воситаҳои тасвир ва вазну оҳанг дар баробари сода, муқаррарӣ, рӯзмарра, ҳамагонӣ, заминӣ, ошно, табиӣ ва осон будан, ҳамзамон тоза, бикр, нотақрор ва баланд мебошад. Барои мисол, устод

---

¹ Сабкшиносии шеър, с. 192, 256 ва ғ.

Рӯдакӣ дар марсияи ҷонгудоии худ ба марғи шоири ҳам-
давраиаш Муродӣ чунин суҳан кардааст:

Коҳ набуд ӯ, ки ба бод парид,
Об набуд ӯ, ки ба сармо фисурд.

Шона набуд ӯ, ки ба мӯе шикаст,
Дона набуд ӯ, ки заминаш фишурд.

Ганҷи заре буд дар ин хокдон,
К-ӯ ду ҷаҳонро ба ҷаве мешумурд.

Ва ё:

Кори бўса ҷу об ҳӯрдани шӯр,
Бихӯрӣ беш ташнатар гардӣ.

2. Асле, ки бар дурӯғ, ҳаёлбофӣ, суҳанбозӣ ва каломии маснӯъ дар шеър муқаррар аст, мисли осори Унсурӣ, Фаррухӣ, Манучехрӣ ва дигарон. Барои мисол, Фаррухӣ бовар бар он дорад, ки ҷун Султон Маҳмуди Ғазнавӣ дар тамоми рӯи дунё шоҳе набуд, аз ҷумла дар байни онҳое ҳам, ки номашон дар «Шоҳнома» зикр шудааст:

Номи ту номи ҳама шоҳон бистурду бибурд,
«Шоҳнома» пас аз ин ҳеч надорад миқдор.

Манучехрӣ дар навбати худ ошкоро эътироф намудааст, ки вай танҳо ба хоҳири он шеър меғӯяд, ки «шоҳро хуш ояд»:

Ман шеър беш гӯям, к-он шоҳро хуш ояд
Алфозҳои неқӯ, абётҳои ҷорӣ.

3. Асле, ки бар «назоқату диққати маънӣ», «маъниофаринӣ» ва «нуқтапардозӣ», бар рамзу тамсил, тасвирҳои лафзӣ ва мураккаб қарор гирифтааст, намунаи барҷастаи он шеъри Абдулқодири Бедил (1644-1720), пешгузаштагон ва пайравони ӯ ҳамчун Урфии Шерозӣ (1555-1591), Назирӣ (вафоташ дар соли 1602), Нозими Ҳиротӣ (1601-1671), Соибӣ

Табрезӣ (1603-1677), Калими Кошонӣ (вафоташ дар соли 1650), Толиби Омулӣ (вафоташ дар соли 1623), Шавкати Бухорой (вафоташ дар соли 1695), Носиралии Сирхиндӣ (вафоташ дар соли 1695) ва дигарон.

Шарқшиноси чехӣ Ян Рипка соҳиби китоби «Таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ» ба натиҷае расидааст, ки шеърҳои шоирони сабки ҳиндӣ «муаммоҳоро ба хотир меоранд, ки кашфи онҳо чандон осон нест».¹ Барои мисол, Носиралии Сирхиндӣ байте дорад чунин:

Зи ҷӯши бода дурди таҳнишин болонишин гардад,
Зи мавҷи ханда, тарсам, хат бурун ояд аз ин лабҳо.

Адабиётшиноси номии ҳиндӣ Шиблии Нуъмонӣ дар вақташ мушоҳидаи аҷибе карда буд. Вай дар «Шеърул-Аҷам» навиштааст, ки агар «шуарои мутақаддим «даҳон»-ро ба «ғунча», ба «писта» монанд мекарданд, мутааххирин онро дар аввал ба «зарра», «нукта» шабоҳат дода, баъдан онро «ҳеч» гуфтаанд. Мутақаддимин «зулф»-ро ба «мушк», «салиб», «хӯшаи ангур» ва «таноб» монанд мекарданд, мутааххирин онро ба «тӯри назора», «занҷир», «силсила» ва ғайра ташбеҳ намудаанд. Мутақаддимин «камар»-ро нахуст ба «шоҳаи гул» ташбеҳ додаанд, сипас ба «мӯй» ва ниҳоят таъбирҳои «раги гул», «риштаи нигоҳ» ва ғайраро истифода кардаанд ва оқибат ба ҳаде расидаанд, ки онро ба нестӣ расондаанд».²

Аз ин се асли офариниши тасвирҳои шеърӣ ба табиати шеъри асил, ба имони комили мо, беш аз ҳама ва беш аз ҳама, асли шеъри рӯдакивор муносибтар ва мувофиқтар мебошад. Аз шоирони форсигӯӣ муосир ба ин сабк дар Тоҷикистон Мирзо Турсунзода, Лоик Шералӣ, Бозор Собир, Гулназар ва Фарзона, дар Эрон Нодири Нодирпур ва Фурӯғи Фаррухзод, дар Афғонистон Восифи Бохтарӣ ва дигарон гаравидаанд.

2008.

---

1. Ян Рипка. Асари зикршуда. – С.279.

2. Шиблии Нуъмонӣ. Шеърлаҳам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. – Аъзамқада, 1910. – С. 87.

ДАВРИ СОМОНИЁН ВА МУШКИЛОТИ ТАШАККУЛИ МИЛЛАТИ ТОЧИК

Таърихи Аҷам гувоҳ бар он аст, ки аҷамиён дар дарозии таърихи хеш ҳангоми гардишҳои бузурги сиёсӣ ва иҷтимоӣ рӯ ба гузашта овардаанд ва ҳар дафъа бо эҳёи гузашташон ҳоҷати имрӯзаашонро баровардаанд. Чунин аст рӯчҳои Ибни Мукаффаъ дар қарни 8 м. баъд аз суқути хонадони Сосониён; Абулқосими Фирдавсӣ дар асри 10 м. баъд аз шикасти сулолаҳои Тоҳириён ва Саффорӣён ва истилои араб; Абдурраҳмони Ҷомӣ ва намояндагони мактаби Ҳирот дар садаи 15 м. баъд аз ҳамлаи ҳастисӯзи муғул; Аҳмади Дониш ва маърифатпарварону ҷадидон дар охири сеяки асри 19 ва 20 м. баъд аз истилои рус; Садриддин Айний дар солҳои 20-30-уми қарни 20 м. баъд аз хуруҷи пантуркизм ва дар солҳои 40-ум баъд аз ҳамлаи фашизми ҳитлерӣ; шоирони миллигарои тоҷик дар охири солҳои 50 ва 60-70-ум баъд аз фарорасидани замони «гармо»-и хурушовӣ.

Агар Аҷам зиндакарданҳои Ибни Мукаффаъ ва Фирдавсӣ ба хоҳири эҳёи суннатҳои фарҳангӣ, маънавӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии замони бостон, ҳифзи ватан ва мардумони хеш аз бегонагон буд, кӯшишҳои Ҷомӣ ва пайравонаш барои зинда гардонидани аҳди қадим ба мақсади идома додани суннатҳои адабӣ, илмӣ ва ғалсафии саромадонашон буд, то силсилатуззаҳаби фарҳанги ориёӣ канда нашавад. Маорифпарварони тоҷик бо сарвари Дониш ва номбардоронашон – ҷадидон бо рӯ овардан ба гузашта барномаи растагории сарзамин ва мардумашонро аз ақибмондагӣ ва ҷаҳолат ба сӯи рушд ва маърифат танзим доданд. Устод Айний дар рӯчҳои нахустинаш аз ҳукумати вақт вазиға гирифта буд, ки дар Моваруннаҳр «мавҷудияти як қавми бузург бо номи тоҷик»-ро ба исбот расонад ва дар рӯчҳои соён қасд дошт, мардуми тоҷикро дар қатори халқҳои дигари шӯравӣ ба мубориза ба муқобили фашистон дилгарм бикунанд.

Аз ин миён рӯ ба таърих овардани шоирони миллигарои тоҷик ба куллӣ фарқ менамояд. Онҳо ин корро на ба хотири эҳё ва идомаи суннатҳои фарҳангӣ, маънавӣ, сиёсӣ ва иҷтимоии даврони пешина, на ба хотири даъват ба ҳифзи ватан ва мардумони хеш аз бегонагон, на ба хотири тарҳрезии барномаи растагории кишвар ва аҳди он аз гирдоби зиндагӣ, балки барои расидан ба асли худ, барои пайдо намудани ҷавоб ба саволи мо тоҷикон кӣ ҳастем, аз кучо омадаем ва ба кучо рафтаним, ба сухани дигар, барои худҷӯӣ, худрасӣ, ҳудогоҳӣ ва худшиносӣ кардаанд. Ва ин кардаи онҳо як аксуламале буд дар баробари сиёсати таърихзудой, суннатзудой ва миллиятзудои замони шӯравӣ.

Айёми Наврӯз буд. Дар Донишгоҳи Маскав давраи докториро мегузаронидам. Ҷамроҳи тоҷиконе, ки он вақт дар ин Донишгоҳ ба сифати шогирд, аспирант, докторант ва шунавандагони курсҳои тақмили ихтисос буданд, нишасте дурӯст кардем ва устод Сотим Улуғзодаро, ки бар асари бӯқаламуниҳои зиндагӣ дур аз Тоҷикистон умр ба сар мебуданд, даъват намудем. Бо хоҳиши дӯстон ва барои хуш кардани таъби меҳмони азиз шеърҳои нави Лоик Шералӣ «Оли Сомон» ва Бозор Собир «Забони модарӣ»-ро кироат намудам. Устод Улуғзода аввал ба андеша фурӯ рафтанду сипас арз карданд, ки мо солҳои пеш дар бораи он меандешидем, ки оё рӯзе фаро хоҳад расид, ки тоҷикон ҳудро бишносанд. Ва шукр гуфтанд, ки чунин рӯз фаро расидааст.

Хидмати барҷастаи Лоик Шералӣ ва Бозор Собир, ин ду шоири миллигарои тоҷик дар он аст, ки онҳо аввалин шуда, мавзӯи худҷӯӣ, худрасӣ, ҳудогоҳӣ ва худшиносии миллиро дар адабиёти тоҷик ба расмият дароварданд. Онҳо дар ин чода мубтадӣ, оғозгар ҳастанд, дигарон ҳама, муқтадӣ, давомдиханда, аз қабилӣ Гулрухсор ва Гулназар.

Драма ва филмномаҳои номии Сотим Улуғзода «Рӯдакӣ» (1958), «Қисмати шоир» (1957) ва «Ибни Сино» (1954), ки бидуни тардид дар парвариши эҳсоси худшиносии мардуми

мо нуфузашон муассир аст, бештар хусусияти маърифатӣ доштанд. Нақши китоби аллома Бобочон Ғафуров «Тоҷикон» (1972) низ дар боло рафтани ҳисси худшиносии мардуми тоҷик бузург мебошад. Гуфтан кофист, ки маҳз ҳамин китоби барои мардуми мо азизу муқаддас ангеае барои офаридани аксари шеърҳои гардид, ки дар онҳо мавзӯи худшиносии миллӣ матраҳ шудааст.

Қувват гирифтани эҳсоси худшиносӣ ва миллигарой дар ҷомеаи тоҷик дар даврони Бозсозӣ (1985-1990), аз он ҷумла афзоиши майли бозгашт ба асолат дар забон, шеър, мусиқӣ, ҳунар, фалсафа, фарҳанг ва илм, пофишориҳо дар роҳи давлатӣ шудани забони тоҷикӣ (форсӣ), қабули «Қонуни забон», ба сахнаи сиёсат омадани нерӯҳои миллии мардумӣ ва кӯшишҳои онҳо барои дарёфти истиқлол пайомади бевоситаи ҳамон равияи миллигароии охири солҳои 50 ва 60-70 мебошад.

Дикқати аҳли адаб ва илми тоҷикро аз таърихи беш аз дувунимҳазорсолаи Аҷам беш аз ҳама даври Сомониён ба худ кашидааст. Саволе ба миён меояд, ки чаро маҳз ҳамин давр мавриди таваҷҷуҳи онҳо қарор гирифтааст, на замоне дигаре, барои мисол замони Сосониён ва Саффорӣ? Чаро онҳо мисли салафҳои ҷадиди худ даври Сомониёнро барояшон идеал қарор додаанд.

Гумон меравад, иллаташ дар он аст, ки Сомониён нахустин ва бузургтарин давлати мутамарказе дар Хуросони бузург бо пойтахте дар Мовароуннаҳр, яъне дар сарзамине буд, ки авлоди тоҷикон имрӯз дар он будубош доранд. Ва забони форсии дарӣ маҳз дар ҳамин давра забони расмӣ гардида, дар он сурудаҳои ҷовидонаи Рӯдакӣ ва Фирдавсӣ офарида шудаанд. Таълифоти илмии Абӯнаصري Форобӣ ва Ибни Сино ба забонҳои форсӣ ва арабӣ рӯи дунёро гирифт. Ҳоло даври Сомониён ба ҳайси «асри тилоӣ»-и Аҷам шинохта шудааст. Ба як сухан, даври Сомониён барои мо тоҷикон «ормоншаҳр» ва «мадинаи ғозила» буд ва монд.

Пайдост, ки ҳамин бузургӣ, шахомат, нотақрорӣ ва ғанова-

ти бемислумонанди даври Сомониён боис шудааст, ки ду насли равшанфикрони тоҷик – ҷадидон ва миллигароён ба он рӯ биоваранд.

Ин алоқамандии хос ва ғавқулодаи тоҷиконро ба замони Сомониён беҳтар аз ҳама ва гармтар аз ҳама Лоиқ ифода намудааст. Вай дар тавсифи Оли Сомон дар шеър бо ҳамин ном аз пурчилотарин ва волотарин тасвирҳо истифода бурдааст:

Маснаде дар ҳалқаи саҳронишинон,
Бўстоне дар миёни шўразорон,
Гулхане дар лобалои кўрдуд,
Паҳлавоне дар миёни нотавагон.
Оли Сомон!

Махзани тилло ба дасти боддастон,
Шоире дар инҳисори худпарастон,
Уфтода ахтаре ногаҳ зи гардун
Дар муҳити золимону зулматистон
Оли Сомон!

Ва мисли ҳар як тоҷики бедоре, ки худро шинохтаасту қавму ватанашро шинохтааст, афсӯс хӯрдааст, ки давлати Сомониён, ин «кўдаки якрӯзаи таърихи тоҷик» аз беэҳтиётҳои мо, аз ноухдабароҳои мо, аз нодониҳои мо ғўрамарг шуд.

Даври Сомониён ва ҳамаи он чи ки ба он иртибот дорад, ба шарофати миллигароёни тоҷик ба тору пуди шеър, ҳунар ва илми тоҷик ворид гашт. Исмҳое чун Оли Сомон, Исмоили Сомонӣ, Бухоро, Самарқанд, Балх, Зарафшон, забони порсии дарӣ, Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Сино, «Шохнома», Рустам, Сухроб, Рахш, Таҳмина ва ғ. ба рамз, ба тасвирҳои шоирона табдил ёфтанд ва дар дилу дидаву гӯши ҳар тоҷики ватанпарасту миллатдӯст ҷой гирифтанд. Ва бо ҳамин сабабгори амиқ шудани тафаккури таърихӣ дар ҷомеаи тоҷик гардида, заминаро барои ташаккули андешаи милли омода сохтанд.

Ифтихор ва ҳасрат ба чузъҳои таркибии андешаи миллии тоҷикон табдил меёбад.

Ифтихор аз он ки тоҷикон дар гузашта давлати бузурге чун Оли Сомон доштанд ва «Бухорои шариф – гаҳвораи мардони нотақрор, – Диёри шоирону шеърҳои рафта бо ҳар боду аз ҳар ёд» (Бозор Собир) пойтахти он буд. Ва «дар он ҷо Буалӣ омад ба дунё» (Лоик). Рӯдакӣ соҳибқирони шоирони Аҷам шуд. Забони порсии дарӣ дар саросари Хуросони бузург маъмул гардид.

Ифтихор аз он ки тоҷикон мисли Исмоили Сомонӣ раҳбару ҳимоятгаре доштанд, ки дигар ҳоҷат ба тармими ҳамасолаи девори Бухоро намонда буд. «Девори Бухоро буд Исмоили Сомонӣ» (Бозор Собир);

Ифтихору сипос аз он ки ҳоки поки Бухорову Самарқанд буд, ки «решаи тоҷик нақанд» (Бозор Собир);

Ифтихор аз он ки «аз ҷумлаи Фирдавсӣ кам ояд ба ҷаҳон» (Лоик) ва баъд аз сари «ин ровии қаламраси Сосониёни вақт, – Ин шоири қаламрави Сомониёни вақт» «дар Балху дар Ҳарию Бухорою Хутталон» касе ҷақмае дархуре (Бозор Собир) «мисли «Шохнома» нагуфтааст, Лоик Шералӣ бузургии шеъри варо ва шеъру шоирони Аҷамро ба бузургии кӯҳи Албурз монанд кардааст:

Албурз! Ту ё обидаи Фирдавсӣ,
Ё минбари шеъру шоирони Аҷамӣ.

Ифтихор аз он ки Синоро дар шаҳри Душанбе – пойтахти давлати имрӯзаи тоҷикон ҷашн гирифтанд «Душанбе ҳам Бухоро шуд, муборақ» (Гулназар) «Ҳайкали Фирдавсӣ – дар майдони Озодӣ – қиблаи меҳанпарастон, – қутби меҳан, – ҷойгоҳи тавбаву савганди мард», «сангари озодӣ» (Бозор Собир) шуд; «Замони Рӯдакӣ бигзашту тай шуд, – Забони Рӯдакӣ ҳаргиз намирад» (Гулназар).

Ва ҳасрат аз он ки аз ин ҳама ифтихороти даври Сомониён

имрӯз камтарин чизе насиби тоҷикон шудааст. Тоҷик, ба гуфтаи Бозор Собир, «Ҳар чӣ ӯ аз моли дунё дошт, дод, – Суннати волову девон дошт, дод, – Тахти Сомон дошт, дод». Хулоса «аз кафан то бар Ватан ҳар буду нобуде, ки дошт, – Бар кафанталбу ватанталбандаҳо бахшиду дод». Ва бо ҳамин «душмани дарवेशи худро шоҳу доро карду худ дарवेश шуд»;

Ҳасрат аз он ки Бухоро ғорат шуд, қисмат шуд, холи шуд ва аз он «асри тилоӣ» ба мардуми тоҷик «рангу рӯйи зард монд» (Бозор Собир);

Ҳасрат аз он ки замона нашнохт қадри Рӯдакӣ, Фирдавсӣ ва Ибни Синоро. Чашмони Рӯдакиро кӯр карданд, «Шоҳнома»-ро харидори сазоворе пайдо нашуд, Ибни Сино овораву саргардон шуд;

Ҳасрат аз он ки баъд аз ҳазор сол ҳам мо тоҷикони тоҷикистонӣ ба қадри Рӯдакӣ, Фирдавсӣ ва Сино, ончунон ки мебоҷад, намерасем. Ҳанӯз ҳам дар хоби ғафлатем, бедор нашудаем, худро нашинохтаем, гузаштамонро нашинохтаем:

Бӯалӣ бедору халқи Бӯалӣ бедор на,
Бӯалӣ озоду мулки Бӯалӣ зеру забар.   *(Бозор Собир).*

Барои ҳамин ҳам ба Фирдавсӣ агар «бегонае ҳайкал тарошид, – Ҳамватан номаш тарошида» (Бозор Собир) ва «дар пойтахти хуншори тоҷикон – Фирдавсӣ тир хӯрдаву тоҷик лек мурд» (Гулрухсор).

Ҳасрат аз он ки забони Рӯдакию Фирдавсию Синоро хор кардем, нораवону нотавон кардем:

Агар як лаҳза хори забон бинам,
Суҳанҳои равонро норавон бинам.
Ба дасти нотавоне нотавон бинам,
Дилам бар Рӯдакӣ сӯзад,
Ба ҳоли зиндагӣ сӯзад.

Ҳасрат тамоми вучуди тоҷикро фаро гирифтааст. Ҳақ ба ҷониби Бозор Собир аст, ки «халқи тоҷикро – халқи армон» номидааст.

Миллигароёни тоҷик ба даври Сомониён, ба Бухорову Самарқанд, ба Рӯдакию Фирдавсию Сино, ба «Шоҳнома», ба Рустами Дастон, ба забони порсии дарӣ меҳри бурун аз андоза доранд. Аз ин рӯ бо меҳр, бо дард, бо ҳасрат, бо алам ва бо доғ сухан рондаанд. Нигоҳи гарми онҳо то ҳол ба сӯи Бухоро, ба сӯи Самарқанд буда, ба ёди онҳо ҷашми тар доранд. Дилашон доғи Самарқанду Бухорост. Барояшон ҳар пораи девори Бухоро, ҳар санги хомӯши мазори Рӯдакию ҳар хишти бесадои мақбараи Исмоили Сомонӣ муқаддас аст. Гулрухсор мегӯяд:

Зарафшон дар Бухоро гар бимирад,
Бамирам ман зи ҳичрони Бухоро.

Баррасии шеърҳое, ки ба даври Сомониён ва ҳар он чи марбут ба он аст, маълум намуд, ки шоирони миллигарои тоҷик аз рӯй овардан ба он замон чанд ҳадафи мушаххасе доштаанд:

1. Шинохти таърихи гузаштаи худ ва аз он роҳ расидан ба худ;
2. Ифтихор аз он;
3. Баҳрабардорӣ аз таҷрибаи рӯзгор;
4. Гузаштаре дар ихтиёри рӯз қарор додан.

Ҳоло ки мо баъд аз дарёфти истиклоли азғайбрасида, баъд аз анҷоми муқовимати сиёсӣ низомӣ ва расидан ба сулҳу ошӣ, баъд аз парешонию ҷудоӣҳо боз аз нав рӯи ниёз ба даври Сомониён овардаем, чӣ меҷоём ва чӣ меҷӯем?

Фарқи ручӯӣ имрӯзаи мо ба таърихи гузаштаамон аз ручӯе, ки ҷадидони тоҷик ва адибони миллигарои тоҷик ба даври Сомониён доштанд, фарқ мекунад. Агар дар гузаштаи дуру наздик ба таърих равшанфикрон ва адибон рӯ оварда-

анд, ин дафъа дар рӯзҳои мо ин амал аз ҷониби мақомоти болои ҷумҳурӣ сурат гирифтааст. Оё ин ташаббуси роҳбарони кунунии Тоҷикистон мисли иқдомоти равшанфикрон ва адибонамон бозтобдихандаи иродаи кулли мардум ва ё яке аз кишрҳои муайяни он мебошад? Ё худ як сиёсати инбулвақтист, конйектураи сиёсӣ барои тамдиди муҳлати ҳокимияти худ ва тақвияти пояҳои заифгардидаи он? Агар чунин бошад, на баёнгари хости мардум, натиҷа нахоҳад дод ва мисли аксарияти маърақаҳои сиёсӣ таблиғотие, ки дар замони шӯравӣ доштем ва намаунаашро имрӯз ҳам мушоҳида мекунем, зуд фаромӯш хоҳад шуд.

Ҷашни 1100-солагии Давлати Сомониён вақте самар хоҳад дод, ки ба баровардани ҳадафҳои зерин мусоидат намояд:

1. Таъмини ваҳдат дар миёни маҳалҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва нерӯҳои сиёсии кишвар ба хотири ташаққули миллати ягонаи тоҷик дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон;
2. Дарёфти истиклоли воқеии сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва низомӣ бо ҳифзи муносибати ҳасана бо тамоми кишварҳои дунё;
3. Ба расмият даровардани парастии забон, адабиёт, фарҳанг, ҳунар, илм ва таърихи миллӣ.

Агар мо миллати ягона шавем, истиклоли воқеиро ба даст дарорем ва тақия ба маънавиёт бикунем, арвоҳи Оли Сомон, Исмоили Сомонӣ, Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино, Рустам, Сухроб, Таҳмина, Кова домангирамон нахоҳанд шуд. Вагарна на танҳо сарнавишти талхи онҳо насибамон хоҳад гардид, балки мисли охири намояндаи Оли Сомон Абӯиброҳими Мунтасир саргардон ва кушта хоҳем шуд ва замони Қарахониёну Ғазнавиёни навбаромад наздик хоҳад расид.

1998.

МАҲФИЛИ РӮДАКИХОНӢ ДАР ДОНИШГОҲ

Вакте ки мо баҳори соли 1988 Маҳфили рӯдакихониро дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон созмон дода будем, умед доштем, ки ин маҳфил бар хилофи маърақаҳои пешинаи шинохти Рӯдакӣ дар Тоҷикистон пайваста хоҳад буд. Вале бо таассуф бояд иқрор шавем, ки маҳфили мо низ мисли онҳо танҳо то як муддати муайяне мунтазам давом карда, баъд аз соли 1993 қатъ гардид.

Пеш аз мо соли 1970 Академияи фанҳои ҷумҳурии тасмим гирифта буд, ки конференсияи илмии Солонаи Ӯдбуди асосгузори адабиёти форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро ба таври муназзам баргузор хоҳад кард. Ва бо ҳамин мақсад Кумитаи баргузори Ӯдбуди солонаи Рӯдакиро ҳам таъсис дода буд. Аммо афсӯс, ки ин конференсияҳо низ танҳо то соли 1974 давом кард ва ҳамагӣ панҷ маротиба доир гардид.

Сабаби номунтазам ва аз вақте ба вақте ҷараён гирифтани шинохти Рӯдакӣ дар Тоҷикистон дар он аст, ки ҳар иқдومه, ки дар ин роҳ то имрӯз бардошта шудааст, ба кӯшишу заҳмати адибон ва донишмандони ҷудогона вобастагӣ дошт. Чунончи, агар дар солҳои 30 ва 40 шинохти Рӯдакӣ ба шарофати Устод Садриддин Айнӣ арзи вучуд карда бошад, зуҳури он дар солҳои 70-ум ба номи академик Абдулғанӣ Мирзоев, раиси Кумитаи баргузори солонаи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ бастагӣ дошт. Ҳамин тавр Маҳфили рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ низ ба ташаббуси Кафедраи адабиёти классики тоҷик, ки раёсати онро он вақт камина ба уҳда дошт, созмон Ӯфта буд. Ҳоло ҳам ки дар чанд соли охир Бунёди Рӯдакӣ таъсис гардидааст, маълум аст, ки натиҷаи заҳмати профессор Расул Ҳодизода мебошад.

Тадқиқи пайвастаи аҳвол, осор ва афкори Рӯдакӣ замоне муяссар хоҳад гашт, ки агар он ба яке аз рукнҳои таркибии сиёсати фарҳангии давлатӣ табдил Ӯбад. Ва бо ҳамин аз вобастагӣ ба ирода ва хости фардҳои ҷудогона раҳо дода шавад.

Вагарна ҳар икдومه, ки дар ин роҳ мекунем, мисли икдомҳои пешинаамон муваққатӣ хоҳад буд.

Хуб нест, ки мо аз поягузори адабиётмон гоҳ ёд меоварем ва гоҳе муддатҳо фаромӯш мекунем. Аз ҳамин буд, ки 1125-солагии ўро мардумони кишварҳои дигар чашн гирифтанду мо меросхўронаш беҳабар мондем. Ба муносибати 1125-солагии Рӯдакӣ ба нашр расидани маҷмӯаи «'1000 мисраи Рӯдакӣ» дар соли 1984 дар таҳияи донишмандони муҳтарам Расул Ҳодизода ва Ансор Афсаҳов яқин аст, ки ба шарофати ташаббуси хусусии онҳо буд.

То баргузории Махфили рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ конференсияҳои илмӣи Солонаи ёдбуди Рӯдакӣ дар вақтҳои гуногун ва фаслҳои гуногун баргузор мегардид. Мо тасмим гирифтем, ки маърақаҳои шинохти Рӯдакиро ҳамасола дар рӯзҳои Наврӯзи сол доир намоем, зеро осори Рӯдакӣ, дар воқеъ, Наврӯзи адабиёти форсии тоҷикӣ буда, марҳалаи навини адабиёти миллии мову шумо маҳз ба ном ва фаъолияти ҳамин шоири бузург вобаста мебошад.

Махфили нахустини рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ моҳи марти соли 1998 дар бинои нави Донишгоҳ (воқеъ дар Буни Ҳисорак) баргузор гардида буд ва дар барномаи он 5 гузориши илмӣ буд дар мавзӯҳои зер:

1. Ашъори тозаи Рӯдакӣ дар «Хайрулбаён» (Гузориши С.Имронов, устои Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон);
2. Тавзеҳи чанд байти Рӯдакӣ (гузориши Пуҳонд Ғуломсарвари Ҳумоюн, устои Пуҳантуни Кобул);
3. Муқаддимаи «Шоҳнома»-и Абумансурӣ ва муқаддимаи «Тафсири Табарӣ» (Гузориши Х.Шарифов, устои Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон);
4. Ташҳиси ҷадиди ноҳияи Рӯдак (гузориши А.Юлдошев, ходими Институти шарқшиносии Тоҷикистон);
5. Тамоюли инкишофи забони форсии дарӣ дар асри Рӯдакӣ (гузориши Б.Сиёев, ходими Институт забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ).

Тавре ки мебинед, Махфили рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ дар доираи Донишгоҳ маҳдуд набуд. Дар он донишмандони соҳаҳои гуногун аз Донишгоҳҳои дигари ҷумҳурӣ, Академияи илмҳо, кишварҳои хориҷӣ ба мисли Эрон, Афғонистон, Ёзбекистон ва ғайра ширкат меварзиданд.

Меъёри ба барномаи Махфили рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ дохил намудани ин ва ё он мавзӯ ва матлаб тозагии он мавзӯю матлаб ва тарзи гузориши он буд. Аз ин рӯ гузоришгарон кӯшиш намудаанд, ки дар баёнияҳояшон оид ба масъалаҳои мубрами рӯдакишиносии муосир, монанди интисоби (атрибутсияи) мероси боқимондаи шоир, нуфузи шеърӣ ӯ ба осори шоирони пасина, ба адабиёти кишварҳои дигар, сарчашмаҳои офаридаҳои ӯ, фарҳанги ашъори вай, маҳорати гуяндагияш ва ғ. баҳс намојанд.

Пас аз Махфили дувуми рӯдакихонӣ бо пеншиҳоди иштирокдорони ду маҷлиси аввал махфилҳои навбатиро ба баррасии масъалаҳои ҷудогона махсус гардонидем. Чунончи, дар махфили севум мавзӯи таъсири Рӯдакӣ ба шоирони баъдӣ, ба шумули Фирдавсӣ, Манучехрӣ, Носири Хусрав ва дигарон, дар махфили чаҳорум муаммоҳои зодгоҳи Рӯдакӣ, дар махфили панҷум масъалаи ҳавзаи фарҳангии Зарафшон дар замони Рӯдакӣ ва дар махфили шашум мавзӯи робитаи осори Рӯдакӣ бо мероси адабӣ, илмӣ ва фарҳангии даврони гузашта мавриди баҳс қарор гирифта буданд.

Ҳадафи асли ва ниҳии мо аз ташкили Махфили рӯдакихонӣ, пеш аз ҳама, ба низом даровардан чарағи тадқиқи аҳвол, осор ва афкори Рӯдакӣ дар Тоҷикистон ва сурати ҳамешагӣ бахшидан ба он буд. Аз ин рӯ мо ният доштем, ки дар марҳалаи аввал баъд аз ҳар ду махфил ва баъдтар шояд пас аз ҳар махфили навбатӣ маҷмӯаеро ба унвони «Рӯдакинома» ба дасти нашр супорем. Мутаассифона, бар асари иллатҳои айни ва зехнии зиёде мо натавонистем, ки ба ин ниятамон ҷомаи амал биёшонем. Бехтарин гузоришҳои илмие, ки дар махфилҳои «Рӯдакихонӣ» қироат шудаанд, сазовори

он мебошанд, ки дар шакли маҷмӯъае ва ё китобҳои алоҳидае чоп шаванд ва дар дастраси умум қарор бигиранд. Аз он гузоришҳо танҳо як қисми каме дар нашрияҳои ватанӣ ва хориҷӣ ба таърифи расидаанд.

Мавзӯ ва матолибе, ки иштирокдорони маҷлиси дувуми «Рӯдакиҳои» барои омӯзиш ва пажӯҳиш дар дурнамо муқаррар намуда буданд, ба қарори зайл буд:

1. Таҳқиқи ҳамаҷонибаи аҳвол, осор ва афкори Рӯдакӣ;
2. Кашф ва наشري абёти тозаӣ ӯ;
3. Тасҳеҳу тақмили қисме аз абёти пешинаӣ ӯ;
4. Интисоби (атрибутсия) шеърҳои алоҳидаи мансуб ба Рӯдакӣ;
5. Таҳқиқи аҳвол, осор ва афкори ҳамасрони Рӯдакӣ;
6. Омӯзиши аҳвол, осор ва афкори пайравони ӯ;
7. Таҳқиқи ҳунари шеърӣ Рӯдакӣ ё кашфи асрори шеъри рӯдакивор.

Ин масъалаҳо имрӯз низ пас аз тай шудани як даҳсола мубрам боқӣ мондаанд ва зарурат ба омӯзиш доранд. Зимнан, ёдовар мешавем, ки ҳалли ин мушкилот кори як нафару ду нафар, аҳли як кафедра, як донишгоҳ ва ё як маркази пажӯҳишӣ нест, балки корест, ки онро бояд ҳама дастаҷамъӣ ва аз рӯйи барномаи мушаххаси давлатӣ анҷом бидиҳем.

2000.

БУНЁДИ РҶДАКӢ ВА ДУРНАМОИ РУШДИ РҶДАКИШИНОСӢ

Пасманзар

Бори нахуст «Рӯзи Рӯдакӣ»-ро бо пешниҳоди адибон ва донишмандони самарқандӣ Ҳамид Бақозода ва Тӯракул Зехнӣ Чиргаи (коллегияи) Назорати маорифи Тоҷикистон рӯзҳои дувум ва севуми Наврӯз, яъне 23-24-уми март соли 1926 муқаррар карда буд. Аммо таваҷҷӯҳи ҷиддӣ ба шахсият ва асарҳои Рӯдакӣ пас аз қабули Қарори Ҳукумати Тоҷикистон «Дар бораи гузаронидани ҷашни ҳазору садсолагии рӯзи таваллуди классики бузурги адабиёти тоҷик Рӯдакӣ» дар соли 1955 ба вуҷуд омада буд.

Соли 1970 Академияи илмҳои ҷумҳурӣ ният кард, ки конференсияи илмӣи Солонаи ёдбуди асосгузори адабиёти форсии тоҷикӣ Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро ба таври мунтазам баргузор хоҳад кард. Вале дар амал ин конференсияҳо танҳо то соли 1974 давом карданд ва ҳамагӣ панҷ маротиба баргузор гардиданд.

Соли 1988 дар Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон бо ташаббуси кафедраи адабиёти классикӣ Махфили рӯдакихонӣ таъсис ёфт ва ҳоло 25 сол аст, ки он ҳамасола дар арафаи ҷашни Наврӯз доир мешавад.

Соли 2000 бо Қарори Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 сентябр «Рӯзи Рӯдакӣ» тасдиқ шуд, ки ба аввали ҷашни Меҳргон рост меояд. Моҳи январ соли 2003 бо ташаббуси донишманди номӣ ва рӯдакишиноси маъруф марҳум, профессор Расул Ҳодизода Бунёди Рӯдакӣ дар Вазорати адлияи ҚТ сабти ном гардид ва соли даҳум аст, ки ғайолият дорад.

Ҳадафҳо

Ҳадафи аслии Бунёди Рӯдакӣ, ки дар ҳайати худ як қатор рӯдакишиносони маъруфи Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, Фаронса ва кишварҳои дигарро дорад ва имрӯз амалан ба бунёди байналмилалӣ табдил ёфтааст, аз анҷоми корҳои зерин иборат мебошад:

1. Таҳияи матни илмию интиқодии ашъори Рӯдакӣ дар заминаи тамоми дастнависҳое, ки дар онҳо намунаҳои шеъри шоир ҳастанд ва нашрҳои интиқодии осораш;
2. Тасҳеҳу такмили шеърҳои Рӯдакӣ ва интисоби пораҳои шеърӣ, ки ба ӯ нисбат медиҳанд;
3. Тадвини луғати комил ва тасҳеҳшудаи осори Рӯдакӣ;
4. Таҳқиқи ҳамаҷонибаи аҳвол, осор ва афкори Рӯдакӣ ва ҳамасрони ӯ;
5. Таҳқиқи ҳунари шоирии Рӯдакӣ ва ҳамасрони ӯ. Кашфи асрори «шеъри рӯдакивор»;
6. Таҳқиқи идомаи суннатҳои шеърии Рӯдакӣ дар адабиёти баъдӣ ва муосир;
7. Тарҷума ва наشري осори Рӯдакӣ ва ҳамасронаш ба забонҳои дигар, нақд ва баррасии онҳо;
8. Нақд ва баррасии таълифоте, ки дар заминаи осори Рӯдакӣ ва муосиронаш навишта мешаванд;
9. Нақд ва баррасии нашрҳои нави осори Рӯдакӣ ва муосиронаш;
10. Рӯдакӣ ва масъалаҳои ташаккули забони форсии тоҷикӣ;
11. Рӯдакӣ ва адабиёти миллатҳои дигар;
12. Таҳқиқи замони Рӯдакӣ, вазъи илму фарҳанг, дину мазҳаб ва адабиёт дар он;
13. Таҳқиқи сарчашмаҳои шеъри Рӯдакӣ ва ҳамасрони ӯ;
14. Тарғибу ташвиқи осори Рӯдакӣ ва муосиронаш;
15. Чехраи Рӯдакӣ дар адабиёти форсии тоҷикӣ ва ҷаҳон;
16. Ҷамъоварии фотонусхаҳои тамоми дастнависҳо, чопҳои сангӣ ва нашрҳои интиқодии осоре, ки дар онҳо шеъри Рӯдакӣ дарҷ аст;

17. Танзим ва нашри феҳристи мукаммали таҳқиқоте, ки ба аҳвол ва афкори Рӯдакӣ бахшида шудаанд;
18. Баргузории солонаи Рӯдакӣ, нишастҳои илмию адабӣ, мизи гирд, семинарҳо, конференсияҳо, симпозиумҳо ва ғ.;
19. Чопи маҷмӯаи «Рӯдакишиносӣ»;
20. Ҳамкорӣ бо бунёдҳои адабии дигар ва марказҳои тадқиқотӣ ва ғ.

Табиист, ки анҷоми ин вазифаҳои муҳим бидуни ҳамкориҳои аҳли илму адаб ва фарҳанги ҷумҳурӣ, муассисаҳои илмию тадқиқотии кишвар, пеш аз ҳама, Институти забон, адабиёт, шарқшиносӣ ва мероси хаттии ба номи Рӯдакӣ, Иттифоқи нависандагон, Китобхонаи миллий, донишқадаву донишгоҳҳои мамлакат, бидуни ҳамкорӣ бо марказҳои илмию адабии Эрон, Афғонистон ва кишварҳои дигар, бунёдҳои рӯдакишиносии хориҷӣ номумкин мебошад.

Яке аз рисолатҳои пурифтиҳори аҳли илму адаб, мактабу маориф, донишгоҳиён, зиёиён, ҳулоса, аҳли савод он аст, ки Рӯдакӣ ва дигар бузургони гузашта ва имрӯзаамонро дуруст бишносем ва бар асоси ин шинохти дурусту воқеӣ, на рӯякиву сатҳӣ, зиндагии имрӯз ва қору ғайолияти ояндаамонро пеш барем. Танҳо дар ҳамин сурат мо метавонем, ки сазовори миллати қадимӣ, бунёдкору эҷодкори худ бошем ва номи онро дубора зинда гардонем ва дар сафи миллатҳои пешрафтаи дунё қарор бигирем.

2012.

ЛОИҚШИНОСӢ

МЕРОСИ ДИЛИ ШОИРИ ДИЛДОДА ВА ОЗОДА

Туй буду набудам, миллати ман,
Туй самти сучудам, миллати ман.
Суруди умри ман поён пазирад,
Ту мехонӣ сурудам, миллати ман.

Лоикқ баробари он ки ба майдони адабиёти кунунии тоҷикӣ қадам ниҳод, худро ба сифати «шоири ҷавони хеле боистеъдод» (Сотим Улуғзода) шиносонид. Нахустин намунаҳои шеърӣ ӯ мавриди писанд ва гуфтугӯӣ ҷиддии устод Мирзо Турсунзода гардид. Онҳо машқи шеър буданд, вале бо доштани маъниву мазмунҳои тоза, тасвирҳои гӯё, мушоҳидаҳои зехнишин ва бардоштҳои шоирона аз он мушоҳидаҳо фарқ мекарданд, монанди:

Бубин: дар об акси гирдаи маҳтоб афтодаст,
Ки гӯё лаълии заррин миёни об афтодаст.

(«Завқи дидор»)

Ва:

Миёни неку бад, таҳқиру иззат, поку олуида
Ғае тобуткаш бошу ғае ғаҳвораҷунбон шав.

(«Худфурӯзӣ»)

Ё:

Аз ҷабри гунҳи хештан нагресам,
З-он по, ки фитодаам, зи нав бархезам.

Харгиз набарам ба нокасе рӯйи ниёз,
Дастам шиканад, ба гарданам овезам.

(«Рубоиёт»)

Дигар:

То омаданат шикастае будам ман,
Ишқат чу шикастабанд омад, шодам.

(«Рубоиёт»)

Шеъри номии шоир «Ба модарам», ки маҷмӯъаи аввалини ӯ «Сари сабз» (1966)-ро хусни хотима бахшида, сабабгори ба таври истисно ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пазируфтани ӯ шуда буд, аз он гувоҳӣ меод, ки Лоик дар камтарин фурсат, дар зарфи ҳамагӣ чор-панҷ сол дар гуфтани шеър аз машқ ба сарҳади камол расидааст.

Бо ин шеър дар фаъолияти гӯяндаи он марҳалаи сифатан наве, давраи ҷустуҷӯҳои адабӣ ва навоварихи ӯ оғоз гардид. Дар он ҳама чиз нав буд: шеваи баён, тарзи тасвир, маъниҳо, тасвирҳо, вазн, қофия, забон, вусъати тасвир ва бардоштҳои шоирона. Шоир бо зикри ҷузъиёте аз зиндагии содаи модари пираш — зани муштипари кӯҳистонии тоҷик ва олами дар худ ниҳони орзуву ормонҳои ӯ мисраъ ба мисраъ, байт ба байт ва банд ба банд мисли сураткаши чирадасте бо хатҳои ҷудогонаи равшан чехраи зинда ва бузургворонаи ӯро бо як самимият ва муҳаббати беандозаи фарзандӣ офаридааст. Сабки баёни ӯ, лаҳни гуфтори ӯ дар ин шеър шеваи нигориши шоири овозадори рус Сергей Есенинро дар шеърҳои ӯ «Мактуб ба модар» ва «Мактуби модар» ба хотир меорад. Лоик маҳз дар ҳамин солҳо бо омӯзиш ва тарҷумаи осори ин шоир машғул буд ва нахустин китобе ҳам, ки нашр карда буд, «Савтҳои форсӣ» (1965)-и С.Есенин буд. Аммо шеъри «Ба модарам»-и шоири тоҷик ангеаҳои дигаре низ дошт. Ва ангеаҳои асосии пайдоиши ин шеъри ноб, пеш аз ҳама, саргузашту сарнавишти ҳуди модари меҳрубони шоир буд ва баъдан модарномаи адиби эронӣ Эраҷ Мирзо. Инро ҳуди гӯянда низ эътироф дошт ва гуфта буд, ки «дар шеърҳои «Модарнома» таъсири Есенину Эраҷ Мирзо ҳаст». Ва шеъри «Ба модарам» аз аввалин таҷрибаҳои бобарори Лоик; дар

пайванд додани суннатҳои шеъри форсии тоҷикӣ бо шеъри мардуми дунё, дар айни замон, бо шеъри русӣ буд.

Ба кунҷи сандалӣ биншаста шабҳо, модари пирам,
Ту шояд ҷомаи домодӣ медӯзӣ ба сад нийят,
Ки рӯзи тӯй дида дар қадӣ ман, бишканӣ армон,
Бубинӣ то ба ранги нав, ба ҳусни нав ҷавоният,
Ба он дастони ларзони шарафмандат бимирам ман!...
Нарафти берун аз як деҳ, надидӣ рӯйи оламо,
Ба гирди хеш гӯё ҷарх гаштӣ, зиндагӣ кардӣ.
Ба гирди деҳа гӯё домани гардун бичаспида,
Туро барбаст роҳи нийяту азми ҷаҳонгардӣ.
Чӣ дорад олами дар худ ниҳони ту,
Аё модар, аё модар!

Солҳои 60-70-ум барои Лоик солҳои омӯзиш ва баҳрабардорӣ аз таҷрибаи адабиёти умумидунёӣ, солҳои ошноии наздик бо осори С. Есенин, Хейне, Ҳёте, Хуго, Расул Ҳамзатов, Уитмен, Пабло Неруда ва Э.Межелайтис, солҳои рӯ овардан ба адабиёти порсии дарӣ, хосса сурудаҳои ҷовидонии Хайём, Фирдавсӣ, Мавлавии Балхӣ, Ҳофиз, Соиб ва Калими Кошонӣ, солҳои алоқамандӣ ба таърихи дуру наздики қавми тоҷик, солҳои шиносӣ бо шеъри муосири Эрон, Афғонистон ва Ҳинду Покистон, бо навиштаҳои Нодири Нодирпур, Фурӯғи Фаррухзод, Эраҷ Мирзо, Маликушшуаро Баҳор, Муҳаммад Иқбол, Халилуллоҳи Халилӣ, Восифи Бохтарӣ, солҳои сабақгирӣ аз адабиёти мардумӣ, солҳои луғатандӯзӣ ва забонамӯзӣ, солҳои такмили силсилаи «Модарнома», «Дафтари ғазал» («Машқи ғазал»), оғози офариниши «Ҷоми Хайём», «Катибаҳо» ва «Резаборон», солҳои эҷоди «Илҳом аз «Шоҳнома», намунаҳои барҷаста ва зебои шеърҳои ошиқона ва ватанхоҳонаи замони буд. Дар ин муддат шоир, ба гуфтаи худаш, моро шеърборон кард ва андар паси якдигар панҷ мачмӯаи ашъорро – «Илҳом» (1968), «Нӯшбод» (1971), «Соҳилҳо» (1972), «Ҳоки Ватан» (1975), «Резаборон» (1976) ва «Марди роҳ» (1979) ба таърих расонд, ки ҳар яке бидуни

муболиға дар адабиёти муосири тоҷикӣ бозёфте буданд ва дар қаламрави забони форсӣ аз тарафи мардум ба хушӣ пазируфта шуданд. Ва чун подоши амал шоир соли 1978 барои маҷмӯаи «Хоки Ватан» ва силсилаи шеърҳои «Илҳом аз «Шоҳнома» ба гирифтани Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ сарфароз гардид.

Агар ба доира ва муҳтавои омӯзиш ва баҳрагириҳои Лоик дар он солҳо таҳаммул ва тааммуқ шавад, ба назар мерасад, ки онҳо ба таври ҳайратовар гуногун ва доманадор буда, гоҳе табиатан ба ҳамдигар мутазод ҳам ҳастанд. Дикқати шоирро адабиёти қадиму қадиди форсии тоҷикӣ ва мардуми дунё, фаҳлавиёт, шеъри наву шеъри қуҳан, шеъри нимоию шеъри қосикӣ, шеъри сафеду арӯзи озод, қолибҳои шеърии хурду бузург, суннатҳои шеърии ғарбию шарқӣ ва ғ. ва ҳ.к. ба худ ҷалб намудаанд. Барои вай дар омӯзиш ва баҳрабардорӣ мисли ин ки ҳеҷ гуна маҳдуде вучуд надошт. Аз нигоҳи ӯ, ҳамаи онҳоро як чиз ба ҳам қарин гардондааст ва он иборат аст аз доштани ҷавҳари ҳама гуна осори ҳунарий, аз ҷумла шеър. Ва ин ҷавҳар будани **тасвир ва маънию мазмунҳои шоирона** дар шеър аст. Барои ҳамин ҳам Лоик шеъреро, ки ҳолӣ аз тасвир ва маъниву мазмунҳои шоирона буд, на аз дигарон қабул дошт ва на худ гуфтааст. Барои ӯ муҳим он набуд, ки ин шеър қадим аст ё қадид, дар қолаби шеъри нав гуфта шудааст ё шеъри сафед, рубой, ғазал, дубайтӣ, фард, қатиба аст ё сепораву ҷаҳорпораву панҷпора ва маснавӣ, шеъри манзум аст ё мансур, ғарбист ё шарқӣ, муҳим он аст, ки дар худ тасвир ва маънию мазмунҳои шоирона дошта бошад, моли ҳунари асил бошад. Барои вай мисли он ки нон ҳам нон асту нонреза ҳам нон, суханреза ҳам сухан асту ҳамоса ҳам сухан аст, ба шартӣ он ки дар худ ҷавҳари шеърро дошта бошад. Вагарна он шеър нест, шиор аст, моли ҳунари асил нест, ҳарфи муфт ва беҳуда аст, ки гуфтанрову хонданро нашоёд.

Ёдам меояд, ки соли 1967 шоири тавоноӣ Эрон Нодири Нодирпур барои иштирок дар Симпозиуми шеъри форсӣ ба Душанбе омада буд ва дар он рӯзҳо чанд нишаст бо аҳли ил-

му адаби тоҷик дошт. Яке аз ин гуна нишастҳо дар бинои кӯхнаи Иттифоқи нависандагони тоҷик дар қабулгоҳи устод Мирзо Турсунзода баргузор гардид. Алоқамандони зиёде гирд омада буданд. Пас аз суҳанронии Нодирпур ва шеърхониҳояш, чанде аз шоирони тоҷик, аз ҷумла Лоик, шеър хонданд. Вақте ки Лоик дар оғози суҳанаш арз намуд, ки рубоӣ меҳонад, шодравон Раҳим Ҳошим, ки аз афташ масъулияти гардонандагии он базмо ба уҳда дошт, исроҳ намуд, ки шеърҳои дигарашро хонад, манзураш хондани ашъори қалонҳаҷм ва «ҷиддитар» буд. Аммо Лоик рубоӣҳоиашро хонд. Вай бехтар меҳонист, ки дар қадом маврид ҷиро хонад ва ҷиро нахонад. Рубоӣҳои шоир бештар аз ҳамаи шеърҳои, ки он рӯз дар ҳузури Нодирпур хонда шуданд, ба ӯ писанд омад, зеро ки онҳо намунаи шеъри асил буданд ва Нодирпур шеърро хуб мешинохт.

Лоик қасест, ки **шеъри муосири тоҷикиро ба асолати азияш баргардонд**. Вай дар ин роҳ кӯшишҳои нотамоми устодон Садриддин Айни ва Абулқосим Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Ҳабиб Юсуфӣ ва Мирзо Турсунзодаро тамомӣ бахшид. Миёни шеъри кунунии тоҷикӣ ва осори мондагори Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Ҳайём, Саъдӣ, Мавлавӣ, Ҳофиз, Соиб, Қалими Қашонӣ ва Бедил пуле эҷод кард, миёни ҷӣ шуд. Шоирони имрӯзаи тоҷик бо осори саромадони худ ошноӣ доштанд ва гоҳ-гоҳ аз он истифода ҳам мекарданд. Лекин Лоик нахустин фардест аз миёни эшон, ки қавҳари шеъри пеши-ниёро барои муосиронаш қашф намуда, суннатҳои адабии онҳоро аз нав зинда гардонид – бо пайравӣҳои, бо илҳом гирифтаҳои, бо офаридаи «Ҷоми Ҳайём», «Илҳом аз «Шоҳнома», «Дафтарӣ қазалиёт», «Резаборон», бо забони тоҷикии ширадораш, бо ҳунари расои маъниофаринӣ ва тасвиргарияш. Вай дар воқеъ тавонист, ки «шеърҳои гуфтаву ногуфта»-и миллаташро, ба таъбири худаш, «боз гӯтар, боз бурротар, боз гиротар ва боз аълотар» бигӯяд.

Сабаби аслии шуҳрати сазовор ёфтани шеъри шоири тоҷик дар қаламрави адабиёти форсӣ, ҳосса дар Эрон ва Афғонистон, маҳз дар ҳамин асолати азияи шеъри порсии дариро

касб кардани шеъри ӯ буд. Тавонотарин шоирони форсигӯи дунё, мисли шодравон Нодири Нодирпур, Восифи Бохтарӣ ва дигарон ба шеъри Лоиқ, ба ҳунари шоирии вай ба ҳайси «шо-ири бузурги забони форсӣ» ва «яке аз устувонаҳои асосии фарҳанги порсӣ» тан додаанд ва имон овардаанд. Нашри китобҳои шоир чун «Гулчине аз ашъори Устод Лоиқ Шералӣ» (Техрон, 1372/1993), «Дастӣ дуои модар» (Исфаҳон, 1373/1994) ва «Рӯҳи Рахш» (Техрон, 1379/2000) дар Эрон ва нақдҳои ҳам, ки бар онҳо навишта шуданд, маҳбубият ва маъруфияти ӯро дар ин кишвар бештар аз пештар гардонид. То ин замон форсизабонон бо намунаҳои осори ӯ ба воситаи маҷмӯаҳои нашршуда бо алифбои арабӣ «Ташнадил» (Душанбе, 1974) ва «Ҳоки ватан» (Душанбе, 1981), шеърҳои, ки дар саҳифаҳои расонаҳои гурӯҳии он кишварҳо ба таърифи буданд ва ё аз тариқи радио ва телевизион онҳоро ровиёни номдоре, мисли Фарида Анварӣ, қироат менамуданд, ошноӣ доштанд.

Хидмати дигаре, ки Лоиқ дар солҳои 60-70-ум ба анҷом расонд, он буд, ки вай **миёни шеърҳои форсии тоҷикӣ ва шеъри мардуми дунё пайванде ба вуҷуд овард**. Ва шеъри ӯ аз нахустин намунаҳои адабии бобарори чунин имтизоч дар адабиёти кунунии тоҷикӣ ба шумор меравад. Лоиқ аз роҳи омӯзиш ва тарҷумаи осори шоироне монанди Ҳёте, Уитмен, Есенин, Пабло Неруда ва дигарон, имконоти баён ва зарфияти тасвирро дар шеъри тоҷикӣ ба маротиб афзоиш дод. Дар шеър ба тасвир ва тасвиргарӣ, ба маъниофаринӣ, ба сохтани фазои шоирона ва ҳолати шоирона, ба муқтазои ҳол, ба самимият диққати ҷаҷулода додани Лоиқ низ аз баракати шиносӣ бо шеъри мардумони ғарбӣ ва кишварҳои дигари дунё ва таҳқиқи мунсифонаи онҳо аз ҷониби ӯ мебошад. Шоир дар яке аз мусоҳибаҳои иқрор кардааст, ки «ман ғайр аз ашъори Есенин ҳамчунин осори Ҳамзатов, Межелайтис, Қулиев, Евтушенко ва Куняевро тарҷума кардам ва бидуни шак ин тарҷумаҳо ба ташаккули сабки офаринандагии худӣ ман муқаррар намудам».

Шеъри тоҷикӣ дар ин солҳо ба шарофати кӯшиш, захира

ва ҷустуҷӯҳои пайвастаи шоирони ҳунарманде, монанди Лоик
гӯётар, хонотар, расотар, гиротар ва мушаххастар гардида, аз
дарди умумигӯию қолабигӯиҳо раҳой ёфта, барои бозтоби
зиндагии имрӯзӣ ва инсони муосир муносибтар ва муво-
фиқтар шуд. Шеърӣ тоҷикӣ дар ин давра «макон, замон, ун-
вон ва фазои парвоз»-и мушаххас пайдо намуда, «заминаи
воқеъӣ, иҷтимоӣ ва ҳаётии он... қавӣ шуд». Дилам бисёр ме-
хоҳад, ки барои тасдиқи гуфтаҳоям аз шеърҳои дар он солҳо
гуфтаи шоир намунаҳои фаровон биёрам. Афсӯс, ки
чаҳорчӯби танги пешгуфтор имкон намедихад, ки ақаллан як
бахши хурди онҳоро ин ҷо орам. Аз ин рӯ аз рӯйи мақоли
«мушт намунаи хирвор аст» амал карда, бо овардани чанд
мисол қаноат менамоем:

Баччагӣ чун шохборон рехт, рехт.
Баччагӣ чун обшорон рехт, рехт.
Ё мисоли шохнам аз дашти бопахно гузашт.

Баччагӣ гӯё буду гӯё набуд,
Баччагӣ аз мо буду аз мо набуд,
Беҳабар мондем, то дидем, фарсахҳо гузашт.

Баччагӣ – гулгуни зарринёли ман,
Баччагӣ – гулгуни зарринболи ман –
Ёлу болаш ғарқи гул аз роҳи умри мо гузашт...

Ва:

Ин шаби туршрӯйи боронӣ
Кулбаи модарам ба ёд омад.
Боми ӯ мечакад зи боронҳо,
Дар дилам оламе ба дод омад...

Модарам! Модари бихиштиям!
Осмон боиси чӣ гирён аст?
Ашки ту бас набуд, ки дар дунё
Боз борону боз борон аст?..

Ё:

Чу табболе шабе борони хашмӣ
Ба боми хонаҳо чубакзанӣ дошт...
Дили ман андаруни синаи танг
Зи тобу таб бинои чонканӣ дошт...

Тамоми кӯчаи шаҳри Душанбе
Хаёле аз қадамҳои ту дорад.
Дили ман бо ҳама шӯру ҷунунаш
Таманнои саропои ту дорад.

Лоик дар яке аз мусоҳибаҳои пас аз дарёфти Ҷоизаи давлатии ба номи Рӯдакӣ бо саҳтгирӣ, ки танҳо ба ӯ хос буд, гуфта буд, ки «ҳама шеър, ки гуфтаам, ҳозир ҳам барои ман машқи шеърӣ ояндаанд, он шеърӣ оянда боз машқи шеърӣ оянда хоҳад буд». Дурустии ин суханони шоирро сайри таҳаввул ва такомули шеърӣ ӯ аз як маҷмӯа то ба маҷмӯаи дигар ва аз як марҳала то ба марҳалаи баъдӣ тасдиқ мекунад. Нахустин намунаҳои ғазал ва рубоӣҳои муаллиф дар маҷмӯаи аввалинаш «Сари сабз» ҷо дошт. Ва мову шумо, хонандагони арҷманд, шоҳиди он будем, ки пасон микдори ғазалу дубайтиҳои шоир торафт бештар гардида, ба дараҷаи фаслу бобҳои алоҳидае, аз қабилӣ «Ҷоми Хайём», «Резаборон», «Идомаи «Резаборон», «Машқи ғазал», «Дафтари ғазал» расиданд. Шеърӣ «Ба модарам» оғози силсилаи «Модарнома» шуд ва дертар ба шакли китоби ҷудогонаи «Дастӣ дуои модар» (1991) даромад. Фаслҳои «Китобаҳо», «Суханреза» ва «Дастагули тарона», ки дар маҷмӯаи «Ҳоки Ватан» (1975), «Хонаи ҷашм» (1982) ва «Рӯзи сафед» (1984) омадаанд, дар маҷмӯаҳои баъдӣ – «Хонаи дил» (1986), «Офтобборон» (1988) ва «Фарёди бефарёдрас» (1997) ба шакли комил шудаанд. Шеърҳои ба устод Мирзо Турсунзода (равонашон шод бод!) бахшидаи шоир дохили силсилаи «Сипоснома» гардидаанд. Шеърҳои дар мавзӯи рӯз, таърихи дуру наздик, ҳикмати зиндагӣ, рисолати шеърӯ шоирӣ ва ишқ гуфтаи вай дар ҳамаи маҷмӯа ва китобҳои пасинааш ба

сифати бахшҳои умдаи онҳо ҷой дошта, ҳам аз назари мухтаво ва ҳам аз лиҳози ҳунари гӯяндагӣ сайқал хӯрда, суфта гардида, шумори шеърҳои нағзи шоир ва адабиёти тоҷикиро афзун намудаанд.

Вижагиҳои умдаи шеъри Лоик дар солҳои 60-70-ум сурат гирифта, падидаи адабии наvero бо номи «шеъри лоиквор» дар адабиёти кунунии тоҷикӣ ба вучуд оварданд, ки он дар марҳалаҳои баъдии фаъолияти офаринандагии шоир дар солҳои 80-90-ум бо нашри маҷмӯъаҳои монанди «Хонаи чашм», «Хонаи дил», «Офтобборон» ва «Дасти дуои модар» барҷастатар, кавитар ва комилтар гардидааст. Лоик дар ин солҳо ба ҳайси устои шеър ҳунарнамоӣ карда, асарҳои фаровоне офарид, ки онҳо на танҳо ба сифати беҳтарин намунаҳои шеъри муосири тоҷикӣ, балки адабиёти форсизабонон эътироф шудаанд.

Қисмати умдаи сурудаҳои Лоикро дар солҳои 80 ва 90-ум шеърҳои ташкил_медиханд, ки дар қолабҳои анъанавии шеъри форсии тоҷикӣ – ғазал, рубоӣ, дубайтӣ, фард ва катибаҳои гуфта шудаанд. Иллати барори ғавқулодаи гӯянда дар сурудани ин гуна навиҳои шеърӣ дар он аст, ки ӯ ба туфайли истеъдоди фитрӣ, таҳқиқи амиқ ва таҳаммули ранҷи яқумрии шоирӣ тавонистааст, ки табиати аслии он қолибҳои маъмул ва имконоти гунҷоиши онҳоро ба дурустӣ дарк намуда, барои ифодаи мавзӯ ва маъниҳои замони худ мувофиқ гардонад ва ба тани ниммурда аз дасти муташоирон ва тақлидгарон ғалаҷгардидашон ҷони тоза бахшад.

Ғазал, рубоӣву дубайтиҳо, фардиёту катибаҳои Лоик агарчи дар қолабҳои суннатӣ гуфта шудаанд, дар худ эҳсоси андешаи инсонии замони муайян – охири садаи бист, инсонии воқеъиеро бозтоб додаанд, ки миёни соҳили дирӯзу фардо истода, дар байни Замину Офтобу Моҳ, одамизод ва табиат миёнҷигӣ мекунад. Инсоне, ки устухонаш бо ғазалиёти шӯрангези Мавлавӣ, Ҳофиз, Соиб ва Калими Кошонӣ, бо рубоӣҳои оламшумули Хайём, рубоӣву дубайтӣ ва фардиёти бонамаки мардумӣ шах шуда, аз сангнавиштаҳо ва катибаҳои аҷдодаш бохабар аст. Ва боз ҳам эҳтиёҷ ба ғазалу рубоӣву

дубайтиҳои тоза ба тозаи имрӯзӣ дорад. Чаро ки табиати ин навиҳои шеърӣ ва муҳтавои онҳо ба дилу дидаи вай аз азал бо аллагӯиҳои модар, бо мақомхонӣ, фалакхонӣ ва байтхониҳои ҳамқаवмонаш ва ҳунармандон ошно мебошад. Шоир дар замина фармудааст, ки «ман аз овони сабзҷавониям бо ғазал коми худро бардоштаам». Бино ба гуфтаи ӯ, «ғазал ҳазор сол, балки бештар барои тақомули завқи як халқи соҳибфарҳанг ва мухлисону гаравидагони фарҳанги ӯ хидмат гузошт, рисолати таърихӣ, иҷтимоӣ ва инқилобии худро дар масири ҷаҳонӣ ифода кард ва боз ҳам то ин халқ дар рӯйи замин ҳаққи қисмат дорад, хидмат хоҳад кард... Ғазал шиносномаи таърихи фарҳанг, фалсафа, илму фунун ва ҷаҳони ҳасту нести мардуми форсу тоҷик аст». Лозим ба таъкид аст, ки назари ӯ дар мавриди зарурати эҷоди рубоӣю дубайтӣ, фард ва катибаҳо низ чунин аст. Чунончи вай дар бобати катибаҳо фармудааст, ки «ман боре гӯристонҳои Самарқандро зиёрат карда, дар сари қабрҳо байтҳои аҷибро хондам. Ман он вақт донишҷӯи Институт (Донишгоҳи омӯзгорӣ ва таълимӣ шаҳри Душанбе – А.С.) будам. Аз дилам гузашт, ки халқ ба катибаҳои ёдгории эҳтиёт дорад. Ҳамон вақт мехостам чунин катибаҳо нависам, аммо натавонистам. Баъд катибаҳои Расул Ҳамзатов баромад. Онҳоро хонда, боз як бор пай бурдам, ки катиба лозим аст». Нуктаи ҷолиб дар ин гуфта он аст, ки дар қолибҳои суннатӣ шеър гуфтани шоир, пеш аз ҳама, тақозои ҳудуди зиндагӣ буда, андешаҳои дигар танҳо як тақдир шудаанд барои эҷод кардани онҳо.

Ду-се ғазалу рубоӣю дубайтӣ ва катибаҳое, ки ба тариқи намуна оварданием, боз ҳамон «муштаро аз хирвор»-и пурбори устод Лоик мебошад.

Аз рубоӣёт:

Ёрон ҳама ҷо, вале Ватан дар як ҷост,
Ҳар санги Ватан мисоли ҳайкал зебост,
Олам ҳама ҷо азиз, лекин бар ман
Модар яқтост, Тоҷикистон яқтост.

Ва:

Он лаб, ки зи чашмони сиёҳат бўсид,
Аз бўсағаи рӯйи чу моҳат бўсид,
Баъди ту нахоҳад аз ҷаҳон рӯю лабе,
Бе рӯю лаби ту хок хоҳад бўсид.

Аз дубайтиҳо:

Тароватҳои мӯят ёдам омад,
Назокатҳои рӯят ёдам омад.
Дар ин соат, ки гунгу лолам аз дард,
Садои гуфтугӯят ёдам омад.

Ва:

Маҳи кӯр асту абри бурда-бурда,
Кӣ аввал кокулонатро шумурда?
Кӣ бо ту як нафас хандиду бишкуфт?
Кӣ бо ту дода ҷон, аммо намурда?

Ё:

Ду чашми бегуноҳи ту маро кушт,
Нигоҳи бепаноҳи ту маро кушт.
Намурдам аз ҳазорон қасду бухтон,
Як оҳи ту, як оҳи ту маро кушт.

Аз ғазалиёт:

На зи ранҷу азоб метарсам,
На зи ҳоли хароб метарсам.
Бими тӯфони мавҷҳоям нест,
Аз ҳаси рӯйи об метарсам.
Бо замона ҳисоби ман пок аст,
Аз ду-се қачқисоб метарсам.
Аз сиёсат набошад бок,
Аз сиёсатмаоб метарсам.
Дӯш гар бошито берафтам,
Ин замон аз шито б метарсам.
Дӯш аз ман шароб метарсид,
Ман кунун аз шароб метарсам.

Аз катибаҳо:

Хидмати марг мекунад, то ҳаст,
Хидмати ӯ ба зиндагӣ ин аст.   («Дар тобут»)

Ва:

Аз дасти бастае
Дасти шикаста беҳ.   («Дар дастпона»)

Лоик табиатан шоири ишқиясаро, ба истилоҳи ғарбиён «лирик» ва ба гуфтаи худаш «шоири ошиқ» буд. Ва ҳамаи офаридаҳои ӯ аз шеъри нахустинаш «Ном» (1959) то сурӯҳҳои охиринаш (июни 2000) тааллуқ ба навъҳои гуногуни шеъри ғиной (ишқия): иҷтимоӣ, фалсафӣ ва ошиқона дорад. Тавре ки худи шоир қоил шудааст, ӯ бисёре аз шеърхояш, аз ҷумла «Ҳоки Ватан», «Китобҳои шаҳид», силсилаи «Илҳом аз «Шоҳнома»-ро аввал чун маводи дoston пешӣ худ пиндошта будааст, аммо чун рӯйи қоғаз омадаанд, дидааст, ки шарт нест онҳоро кашол дода, ба бобҳои тақсим карда, пурҳарфиро раво дода, дoston кунад. Вай эътиқод бар он доштааст, ки баъзе аз мавзӯи ва мазмунӣ дostonӣ (эпикӣ)-ро дар ҷаҳорҷӯби як рубоӣ ё дубайтӣ ва ё фард хулоса кардан мумкин аст. Ва чунин ҳам кардааст. Дар воқеъ ӯ рубоӣ, дубайтӣ ва фардҳое гуфтааст, ки вусъати тасвири ҳамосиро дар худ гунҷондаанд.

Шоир бо ишора ба он ки ӯ ишқиясаро (лирик) аст, на ҳамосасаро (эпик) ва бо таъя бар қавле, ки «фикри ҳар кас ба қадри ҳиммати ӯст», фармудааст, ки «аз дарахти себ – себ, аз тоқ – ангур бояд талаб кард», на баръакси онро, яъне ки аз ӯ мунтазири гуфтани ишқия бояд буд, на шеъри дostonиро. Комилан тасодуфӣ нест, ки гӯянда яке аз шеърхояшро «Рӯҷӯӣ дostonе, ки ҳаргиз наметавонам навишт» номгузорӣ кардааст. Вай ҳамчунин фармудааст:

Ман аз азал, ки шоири ошиқ расидаам,
Аз ҳомаам таровиши нақши азал расад.

Лоик бо гуфтани беҳтарин намунаҳои шеъри ватанхона («Ҳоки Ватан», «Таърих гувоҳ аст...», «Айнӣ», «Қитъаи

шеър» (барои устод Мирзо Турсунзода), «Китобҳои шахид», «Баъд аз ҳазор сол...», «Аҳмади Дониш», «Оли Сомон» ва ғ.), шеъри рӯз («Нуристонӣ Норақ», «Балладаи офтоби Норақ», «Қасидаи 1.000.000», «Шеъри сафеди «Тиллои сафед», «Достони дастҳо», «Чашми деҳкон», «Дуои борон» ва ғ.) ва шеъри замони («Духтари рустой», «Мӯйсафедон», «Баччағӣ», «Падарам, эй падари деҳконам», «Дар чанозаи ҳамсолам», «Пирӣ», «Ҳокрӯб», «Шоҳасар», «Шикастабанд», «Чони масчоҳӣ» ва ғ.) собит кард, ки дар воқеъ зиндагӣ саросар пур аз шеър аст, онро фақат бояд дид, дарёфт ва бозгӯ кард. Бо ин ҳама шеърҳои ошиқонаи ӯ зеботарин қисмати мероси адабии ӯ мебошанд. Дар гуфтани онҳо хунари шоирӣ Лоиқ алалхусус дар солҳои 80-ум ба тамоми зухур кард. Зебой ва нотақрорӣ шеърҳои ошиқонаи замони шоир дар он аст, ки онҳо ҳар як дар худ як ҳолат, як рӯҳия, як манзара, як фазо, як эҳсоси муайяни муайян ва нотақрори олами ишқро шоирона ва ошиқона ва бе рӯву риё бозтоб медиҳанд. Шоир дар онҳо аз васл, ҳаҷр, дард, ҳасрат, хотирот, хушиҳои ҷавонӣ ормонҳои пирӣ, ба сухани дигар, аз баҳору ҳазони ишқ, аз гулу хори ишқ, аз сӯзҳои ширину талхи ошиқон қиссаҳои ошиқонаи дарзамонӣ мекунад. Ишқияҳои шоир чунон фаровон ва чунон гуногунанд, ки ҳар каси гирифтаи чизи муносиби ҳоли аҳволи ҳеш, мувофиқи эҳсоси андешаҳои ҳеш пайдо менамояд. Гулназар, ки худ низ мисли Лоиқ ишқиясарост, ба мушоҳида гирифтааст, ки «байтҳои Лоиқ номаҳои ошиқонро оро медиҳад, ҷавонон бо шеъри Лоиқ ишқварзӣ мекунанд».

Азбаски шеърҳои нағзи ошиқонаи шоир беҳад зиёданд, танҳо бо зикри номи иддае аз онҳо ва иқтибоси чанд байте аз онҳо иқтифо менамоем: «Кӣ дар овони ҳаждаҳсолагияш», «Ҳусн», «Қабӯтарҳо», «Дар Варзоб», «Дар тобу табат бинам, беҳоби шабат бинам», «Дар он соат», «Ширамаҳтоби ғуборолуда», «Ошиқон – шоирони бедевор», «Ману ту тирамаҳ гулчинӣ рафтем», «Ҳар гаҳ, ки бо туам, рӯҳам пур аз сафост», «Баҳоре буду маҷнунбедаи навбарг», «Он шом зи пушти боғи кӯҳӣ», «Духтари хоназоди хатлонӣ», «Овах, оваҳ чӣ тирамоҳе буд», «Оҳ, эй зан, зани оташбунёд», «Аввали ишқ – осмони

баланд», «Дилам он қадр мастӣ хоҳад имшаб», «Дуо», «Баъди чанде, ки басо об зи сарҳо гузарад», «Номаҳоят», «Боз омад тирамаҳ бо баргҳои зарди хеш», «Ғуруби офтоби хуснат омад», «Дидам ўро боз баъди чанд сол», «Дар буттаҳои гул нашкуфта ғунчаест» ва ғ. ва ҳ.к.

Ҳар ду нишастаем
Дар рӯи тахтасанг
Ҷорист рӯди маст
Пуршӯру бедиранг.

Ҳар ду нишастаем
Бечурму бегуноҳ,
Дилҳои ташнаком,
Лабҳои бӯсахоҳ...

Ҳар ду нишастаем
Ҳам дур, ҳам қариб,
Ё ишқ, ё умед,
Ё бахт, ё насиб!   («Дар Варзоб»)

Ва:

Он шом зи пушти боғи кӯҳӣ
Маҳ тор танида мебаромад.
Як банд алаф ба пушт пире
Аз кӯҳ хамида мефаромад...

Маҳтоби паридаранги коҳил
Мерехт ба фарқи шохсорон.
Дар олами сояравшани боғ
Будем ду тан зи растагорон.

Печида ба ҳам ду сояи мо
Метофт ба сони сояи бахт,
Яксони замин ҳамӯш мегуфт
Оё кӣ расад ба пояи бахт?

Ё:

Аввали ишқ — осмони баланд,
Охири ишқ — хоки домангир.
Аввали ишқ — орзуҳо гарм,
Охири ишқ — орзуҳо пир...

Аввали ишқ — гулфишони баҳор,
Охири ишқ — баргрезихост.
Аввали ишқ — аввали дунё,
Охири ишқ — охири дунёст!

Дигар:

Дилам он қадр мастӣ хоҳад имшаб,
Ки роҳи хонаи худро наёбам.
Тихӣ созам ҳама майхонахоро,
Ки аз сар бигзарад ҳар сарҳисобам.

Зи назди хонаат ғалтону хезон
Гузар созам чу як девонаи ишқ.
Чароғи хонаат бинам фурузон
Чу нури сармади кошонаи ишқ.

Кулоҳамро зи истиғнои мастӣ
Барандозам ба сӯйи Қаҳқашонҳо
Равам, бар остонат сар гузорам,
Ки мебошад баланд аз осмонҳо...

Шеърӣ Лоик, ҳам оне, ки дар қолабҳои замони ва ҳам оне, ки дар қолабҳои суннати эҷод шудааст, дар маҷмӯи суруди Инсони садаи 20 мебошад. Инсоне, ки шохиди гардишҳои бузурги иҷтимоӣ, ҳамдаврини ҳамсолони паровари хеш, инсони замони кашфи кайҳон, замони расидани пои фарзанди одам ба рӯйи Моҳ, замони рӯйи ниёз овардани инсоният ба Олами асгар — ҷаҳони инсон, ба арзишҳои умумибашарӣ, замони худогоҳию хештаншиносӣ буд. Бинобар он ҳам шахсияти адабии шоир, ба истилоҳи маъмул қаҳрамони ғиноии ӯ

чисман ва рӯҳан бузург буда, то андозае чехраи ормонии шахсиятҳои «Шоҳнома» ва Инсони комили адабиёти ирфонии моро ба хотир меорад. Шоир мегуяд:

Надидам ҳеч инсоне, дарего,
Ки чун Мавлои Балх инсон парастад.

Бо ин ҳама Инсони Лоик аз табори инсони шоири муосири литвонӣ Э.Межелайтис, ки китоби шеърҳояш таҳти унвони «Инсон» дар байни аҳли илму адаби тоҷик маҳбубияти зиёд дошт ва қаҳрамонони ғиноии шоирони дӯстдоштааш Есенин ва Нодирпур буд. Ба сухани дигар, Инсони ӯ бо он ҳама абарқудратӣ ва бузургияш ҳамзамон бисёр заминӣ, хокӣ ва осебпазир буда, дили урён дорад:

Дилам таҳ мезанад шабҳо, Худоё,
Магар ҷон меканад шабҳо, Худоё?

Дорои хислатҳои заминӣ ва воқеӣ будани қаҳрамони шоир онро ба дилу дидаи хонандаи имрӯза наздиктар гардондааст. Як тан аз қаламкашони ҳунарманди тоҷик ҷавонмардона эътироф намудааст, ки «гоҳе ки шеъри Лоикро меҳонам, ҳаёл мекунам, ки шеъри ман аст, садои вичдон ва дарди ҷони ман аст, изтиробу талотум ва шӯру ҷунуни ман аст, ман бо мода-рам суҳбати рӯҳонӣ меварзам, ман аҳволи хоҳару додаронам-ро мепурсам, «аз Бухоро то дили ман як вачаб роҳ асту бас», дар назди ман ҳам интиҳоби ягонаи ахлоқӣ ба ин тариқ истодааст – «Ё тири замин шавем, ё зери замин».

Дар нақди муосир қазияе маъмул аст, ки ҳар суханвари та-воно ба майдони адабиёт қоидатан бо шахсияти адабии худ, бо сабку шеваи баёни худ, бо асбобу афзори ҳунарии худ ворид мешавад. Тавре ки дидем, Лоик аз ҷумлаи ҳамин гуна адибони қудратманд буд. Бай бовар бар он дошт, ки «қасди шоир аз сухан одамгарист» ва моҳияти «тамоми навиштаҳои башарро» низ маҳз бузургдошти одамизод ташкил медиҳад:

Аз тамоми навиштаҳои башар,
Ки нависандааш худодод аст,
Беҳтарин сафҳае, ки ман хондам,
Сафҳаи рӯйи одамизод аст.

Лоиқ иброз дошта буд, ки «кеши ӯ одамист» ва худи у «инсонгар». Ва ҳангоме ки рӯзноманигоре аз вай пурсидааст, ки муродаш аз гуфтани шеър чист, ҷавоб додааст, ки «одамонро хушёртар, бедортар, зеботар кардан. Шинохтани одам ва шиносондани одам ба худаш, ӯро дар рӯбарӯйи худаш қарор додан, ботинашро дар оинаи тасвир нишон додан». Ва ин маъниро ба қолаби назм ҳам даровардааст:

Шеър гуфтам барои он, ки шумо
Қадри худро дуруст бишносед.

Қаҳрамони Лоиқ парвардаи обу ҳавову хоки Тоҷикистон, фазои ҷомеаи мо мебошад. Аммо худро фарзанди тамоми одамизод, номбардори Замину Замон, пайвандгари соҳили дирӯзу имрӯзу фардо, чун сабза миёнҷии Замину Хуршед, посьбони зиндагону рӯҳбони мурдагон, яъне ҷузъи Инсоният мешуморад. Шоир бар ин ақида аст, ки «агар мо дарди миллатеро ғёму хушбахтии онро хоҳем, комил нестем, чунки Инсоният аз мадди назари мо дур мемонад. Вале агар би-хоҳем, ки миллатро ҳамчун як ҷузъи Инсоният хушбахт бинем, ин чизи дигар аст. Инсоният низ комил набуду нест. Чанд миллиард кас дар чандин миллион сол комил нагаштем: ҳамон бӯғз, кина, ҷангу ҷидол, куштору ғорату торочи ҷандинҳазорсола дар вучуди мо боқӣ монда. Инсони комил нест ва умеди инсони комил гаштан шоиреро тавлид месозад...»

Ибтидои ман – деҳи хурди Мазор,
Интиҳои ман – ҷаҳони беканор...

Ва:

Мисли худ покбозу покимон
Як ҷавонмард орзу дорам.

Тавре ки мебинем, ҳам дар чехраи шахсияти шеъри Лоиқ, ҳам дар қолабҳои инзамонӣ ва суннати сурудаҳои ӯ, ҳам дар сабку шеваи баёни ӯ, забони осораш, ҳам дар мавзӯю мазмун ва ҳам дар усули тасвиргарию шоир мо имтизочи суннатҳои қадиму ҷадид, кӯҳна ва нав, шаркию ғарбӣ, адабиёти шифоҳию китобӣ, шеъри наву шеъри сафед, арӯзи класикию арӯзи озод, қофияи суннатию қофияпардозҳои даврони охир, таъриху замони имрӯзиро мебинем. Мӯъмин Қаноат дар вақташ дуруст ба мушоҳида гирифта буд, ки дар байни адибони муосири тоҷик Лоиқ «ягона шоирест, ки кӯшидааст тамоми роҳҳо ва василаҳои тасвирро аз тасвири воқеа то тасвири орифона, ошиқона ва риндона ба қор барад, аз рӯйдодҳои хурду бузург ҳолат ва лаҳзаҳои мухталифро дар қолаби шеъри нав, ғазал, дубайтӣ, тарона дарорад. Аз ҳамосаи зиндагӣ то «Мадҳияи аҷал» – дар ин паҳнои беохир, қаҳрамони лирикии ӯ андеша меронад». Лоиқ ба шарофати қобилияти фитрии худодод ва ҳунари волои шоирияш он падидаҳои адабии гуногунро тавре ба ҳам омезиш додааст, ки онҳоро аз ҳамдигар ҷудо кардан сахт душвор мебошад, балки гоҳо номумкин ҳам ҳаст. Шоири тоҷик тавонистааст, ки ҳамаи он падидаҳои адабию, ба истилоҳ, аз ҳаллоҷии инсонӣ ва шоирияш гузаронад ва миёни онҳо синтезе ба вучуд биёрад. Ин чиз ба ҳар фард муяссар нахоҳад шуд. Ин бахт танҳо насиби адибони барҷаста ва баргузидае, мисли Лоиқ мегардад. Вай дар ин маврид ба занбури асале монанд аст, ки аз шираи гулҳои гуногун ва фаровони боғу бўстонҳо асал меофарад ва он димоғи мову шуморо атрогин ва коми моро лаззат мебахшад. Ва мо асалхӯрон ғолибан пурсон намешавем, ки он шираи кадом гули мушаххаси бўстон ва ё гиёҳи мушаххаси як боғу роғ аст. Барои мо муҳим он аст, ки он асал хушбӯй ва хушмаза бошад.

Вақте ки баъзе аз алоқамандон ва таҳқиқгарони шеъри Лоиқ кӯшиш намудаанд, ки манбаъ ва маншаъҳои баҳрабардориҳои ӯро дар гуфтани ин ва ё он нави шеърӣ ва ё истифодаи сабку баён, мавзӯю мазмун ё худ чизҳои дигаре таҳқиқ диҳанд, аз ин ва ё он адиби гузашта ва имрӯза ном

бурдаанд. Голибан онҳо дар рубоиёти шоир таъсири Умари Хайём, дар дубайтиҳояш осори дасти Бобо Тоҳири Урён ё Иқбол, дар ғазалиёташ нуфузи Ҳофиз ё Соиб, дар «Модарнома» нишони шеъри Эраҷ Мирзо ва ё С.Есенин ва дар катибаҳояш асари катибаҳои Расул Ҳамзатов ва ё каси дигареро дидаанд. Ин иштибоҳи маҳзи онҳост ва гувоҳӣ бар он медиҳад, ки эшон ханӯз ба пояи шинохти шеъри шоир нарасидаанд, зеро дар офаридаҳои ӯ, аз ҷумла дар намунаҳои ҷудогонаи он дар як вақт баҳрабардорӣ аз чандин манбаъ ва маншаъ, аз чандин адиб, аз адабиёти китобию шифоҳии чандин халқи ҷаҳон дар якҷоягӣ ҷо дорад. Барои мисол, дар ғазалиёти ӯ ба ҷуз таъсири Ҳофиз ва Соиб ҳамчунин баҳрагириҳо аз осори Мавлавӣ, Калими Кошонӣ, Бедил, Сайидои Насафӣ, Лоҳутӣ ва дигарон ба назар мерасад. Ин ҳолат дар рубоиёт, дубайтиҳо, фардиёт ва катибаҳои ӯ низ ҷо дорад. Дар онҳо ҳам осори адабиёти китобатӣ, ҳам фаҳлавиёти мардумӣ, ҳам шоирони соҳибдевони гузашта ва ҳам гӯяндагони мардумии бедевон ва гумном мавҷуд аст. Айни онро дар шеърҳои замони муаллиф низ мебинем. Худи шоир низ ҷо доштани ин ҳодисаро дар навиштаҳояш эътироф ва тасдиқ мекунад, ки ҳатто «мумкин аст, дар як байт ҳам таъсири Есенин бошаду ҳам Соиб...» Шеъри мақбул, ба гуфтаи ӯ «гоҳ ба хонанда Есенину Соиб, гаҳ-гаҳ Рӯдакиву Ҳофизро ёд меорад».

Лоик ҳамеша тарафдори баҳра бардоштан ва омӯзиши пайваста аз осори дигарон буд, вале таъкид мекард, ки «набояд аз эҷоди дигаре сӯъистифода кард...» Аз ин нигоҳ ҷавоби шоир ба саволи «шумо мураттиби осори мунтахаби Соиб будед, оё Соиб ба Лоик таъсир кардааст?» хеле омӯзанда аст. Вай меғӯяд: «Не. Ман аз Соиб баҳра бурдаам, аммо комилан зери тасарруфи Соиб нестам». Замоне баъзе аз қаламкашон дар ҷавоб ба эроди мунаққидон барои сафед кардани худ дар тақлиду такрори дигарон ва кам кардани бори «гуноҳ»-ашон» ишораҳо ба он намуда буданд, ки чунин камбудҳо дар шеърҳои шоирони дигар, аз ҷумла Лоик низ ҷой дорад. Лоик он вақт ба онҳо чунин ҷавоби шоиронае дода буд:

Ҳеч боке! Баски бо ҳам шоирон
Дар уручи шавқи дилҳо мерасанд...
Ҳеч боке! Баски ҳар як навниҳол
Рӯяд аз тухми дарахтони куҳан.
Баски монанд аст фарзанди ҳалол
Бар яке аз ҳафт пушти ҳештан.

Лоиқ шоири ғавқулода ғимматбаланд, покбоз ва ҳақгӯ буд. Ҳар ҷо, ки аз касе илҳом гирифтааст, пайравӣ намудааст, баҳра бардоштааст ва ё тақлид кардааст, ошкоро ба онҳо ишора намудааст, аз ҷумла ба Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Фарруҳии Систонӣ, Хайём, Ҳофиз, Хусрави Деҳлавӣ, Мавлавӣ, Соиб, Камоли Исфahонӣ, Маликушшуаро Баҳор, Эраҷ Мирзо, Нодирпур, Иқбол, Мирзо Ғолиб, Толиби Қандаҳорӣ, Ҳейне, Есенин, Мирзо Турсунзода, Расул Ҳамзатов, ба ғавҳари мардумӣ, ба мақолу зарбулмасалҳо ва ғ. То ҷӣ андоза дар ин масъала дақиқ ва ҳалолкор будани гӯянда аз як ишорае, ки дар эзоҳи мисраъе аз рубоихояш дар китоби «Фарёди бефарёдрас» кардааст, намудор мешавад. Вай гуфтааст, ки «ғумон мекунам ин мисраъ («Рӯзе ки ғами ту хӯрда шодон будам» – А.С.) таворуд аз пешиниён аст, аммо ёдам нест, ки аз кист».

Агар ба ҷиғунагии пайравӣ, баҳрагирӣ, илҳомгирӣ ва ҳатто тақлидҳои Лоиқ таваҷҷуҳ намоем, мебинем, ки ӯ ба ҳайси як ҷӯяндаи камолот дар шоирӣ аз дигарон, пеш аз ҳама ва бештар аз ҳама, ҷавоб ба саволи «ҷӣ тавр бояд гуфт?»-ро ёфтани шудааст, на ҷавоб ба саволи «ҷӣ бояд гуфт?»-ро. Зеро Лоиқ чизи гуфтани, паёми расондани ба хонандагонашро дошт, барои вай пайдо намудани қолабҳои дархури баёни он ҷизҳо ва он паёмҳо арзиши бештаре дошт. Сабаби ба шеъри нав, ба эҷодиёти Нодир Нодирпур, С.Есенин, ба шеъри сафед, ба навиштаҳои Пабло Неруда, Уйитмен рӯ овардани ӯ низ дар ҳамин аст.

Бартариҳои Лоиқ нисбат ба дигар ҳамкқаламони ҳамдавронаш дар он буд, ки вай дар заминаи шеъри гузашта ва имрӯзаи тоҷикӣ, адабиёти форсизабонон, адабиёти рус, адабиёти дунё, адабиёти мардумӣ, забон, фарҳанг ва таърих

тахқиқ дошт. Ҳамаро месанчид, меомӯхт, таҳлилу таҳқиқ менамуд ва дар бораи ҳар яке аз онҳо назари хоси худро дошт. Аз ин сабаб мулоҳиза ва муҳокимарониҳояш чи дар заминаи шеъри форсии тоҷикӣ, чи намояндагони алоҳидаи он, чи адабиёти кишварҳои дигар, забон, фаҳлавиёт, фарҳанг ва таърихи тоҷикон боасос ва муътамад буданд. Борҳо шоҳиди он будам, ки Лоиқ барои исботи гуфтааш ва ё навиштааш як далел не, чандин далели қавӣ меовард ва тарафи дигари баҳсро қонеъ мегардонид. Баъзе аз ноқидони осори шоир гоҳо гумон мекарданд, ки Лоиқ ин ва ё он калима, таъбир, ибора, истилоҳ ва ё талмехро нодуруст истифода мекунад. Вале ҳар дафъа бовар ҳосил менамуданд, ки иштибоҳ аз онҳост, на аз шоир. Манбаъҳои бозътимоди шоир дар ин ҳолатҳо осори гузаштагон, луғатномаҳо, забони зиндаи халқ, адабиёти шифоҳии мардумӣ буданд ва онҳо, ба эътиқоди ӯ ҳаргиз ба хато роҳ надодаанд. Лоиқ кони шеърро кони луғатҳои нодир ва сарайи форсии тоҷикӣ буд ва ҳамаро аз ёд медонист ва дар зарурат бадохатан далел меовард. Вай ҳамеша барҳақ таъкид менамуд, ки ҳам адиб ва ҳам нақдкунандагони осори он бояд дар заминаи мавриди баҳси худ ба таври ҳатмӣ таҳқиқе дошта бошанд. Ӯ хосса аз қаламқашон тақозо мекард, ки «аз назари таҳқиқ ба кунҳои масъала бирасанд», зеро аз рӯйи фаҳмиши ӯ, содир намудани иштибоҳ аз ҷониби онҳо нобахшиданист.

Ҷоҷиан солҳои 90-ум дар Тоҷикистон дар осори Лоиқ – шоире, ки маҳз ба шарофати офаридаҳои ӯ дар адабиёти кунунии мо баёни тафаккури миллии расм гардида буд, таъсири бисёр амиқ ва муассир гузошт. Осори индавраи шоир саросар лабреси ҳасрату дард аст аз хорию афтодагӣ, забунӣ бечорагии миллати тоҷик, аз ҳештанношиносӣ, аз пора-пора шудани он ба маҳалҳо, аз вайронӣ ноободии кишвар, аз он ки ин сарзамини замоне ободу ором имрӯз ба марғистон, ба кушторгоҳ, ба мурдаҳона, ба ошӯни камону камонгарон табдил ёфтааст. Шоир бо як андӯҳи бузург гуфтааст, ки имрӯз аз хоки меҳан бӯйи гӯр меояд ва оби он таъми марғро дорад. Гӯяндае, ки замоне аз гузаштаи пурифтихори миллати хеш ва кишвари бостонияш меболид ва шеърҳо мегуфт, имрӯз бо

нафрат ва бо алам аз чанги миллаткуши тоҷикон қиссаҳои чонгудоze мекард.

Дар шеъри индавраи Лоиқ хитоба чойи асосӣ дорад. Ин навъи шеърӣ дар фаъолияти офаринандагии ӯ бесобиқа набуд, вале ба ин андозае, ки дар солҳои 90 вусъат пайдо намудааст, он вақт ба чашм намерасид. Вусъати хитоба дар осори солҳои охири гӯянда таъсирашро дар навъҳои дигари сурудаҳои ӯ, ҳатто дар ғазалҳои ошиқонааш низ гузоштааст. Сабаби чунин ранг гирифтани ашъорашро шоир аз зиндагии «урёну гирён»-и он даврон медонад ва бо сароҳат ба он ишора менамояд:

Дар ин даврон, ки ҷисми зиндагӣ урёну гирён аст,
Сухан нолон, сухан гирён, сухан ҳам низ урён аст.

Муроди шоир аз урёнии суханаш дар солҳои 90-ум он нест, ки шеъри ӯ бепироя шудааст, яъне, бе тасвир ва маъниҳои шоирона, балки он аст, ки дар шеъри ӯ бештар баёни ошкоро ва фошофоши воқеияти талхи давр мавқеъ пайдо карда буд. Шеваи баёни гӯянда дар онҳо сабки баъзе аз ғазалиёти Ҳофиз, шеърҳои Саййидои Насафӣ ва сурудаҳои чудогонаи Абулқосим Лоҳутиро ба хотир меорад.

Шоири хунинчигар (ӯ ҳудро ҳамин тавр номидааст) бо тамоми тавоноӣ ва ҳунаре, ки дар шеъру шоирӣ дошт, зангулаи бедорӣ ва ҳушёрӣ мезад ва мардуми пошхӯрдаи Ватани порапораашро ба ваҳдат, ба якпорчагӣ ягонагӣ, ба инсофу адолат, ба раҳму шафқат нисбат ба якдигар даъват менамуд. Ӯ ҳудаш ва ҳаммилатонашро саволборон мекард, ки бар мо чӣ рафт, ки ба чунин фоҷиа гирифтор шудем? Барои чӣ ҳеч миллате монанди мо – тоҷикон чунин ҷаври таърихро нақашдааст? Чаро мо беҳуда ба ҷони ҳамдигар дарафтодаем? Чаро мо ахиран сияхпӯшон ва ҷанозафурӯшони миллат шудем ва ғ. ва ҳ.к. Ва вақте ки ба саволҳои ҷавоби саҳеҳ ва қонунҷунандае наёфтааст, дилаш аз замонаву аҳли он, аз ҳаммиллатонаш, аз ватанаш мондааст, ӯ гирифтааст, нолаву фарёд қашидааст, суханҳои талху тунд ва саҳту дурушт гуфтааст. Шоири номӣ бо

он ҳама маъруфият ва маҳбубияте, ки дар кишвараш ва дар байни мардумаш дошт, гоҳе худро дар муқобили фочиаи замона тани танҳо ва бечораву дасткӯтоҳ дидааст ва шикоятҳо кардааст, ки дарде дораду дардошное на, розҳои ногуфтае дораду гӯши шунавое на:

Чон ба қурбони ту, эй меҳани хунинкафам,
Будӣ байтушшарафам, гаштай байтулҳазанам.
Душманат чор тараф ачнабию хонагиянд,
Тани танҳо ба чӣ нирӯ сафи аъдо шиканам?

Ва:

Болида доштам диле аз фарри тоҷикон,
Аз ҳолу рӯзи паст кунун дилшикастаам.

Ё:

Якпорагиширо ҳамекардаме орзу, дарег,
Бар пора-пора пайкари миллат гиристам.

Дигар:

Ғае дар ҳасрати ваҳдат гиристам,
Ғае аз хорию аз зиллат гиристам.
Чу дониستم, ки тоҷик нест миллат,
Ба иллатҳои ин миллат гиристам.

Ҳамчунин:

Дили ман, эй дили бечораи ман,
Дили ғампарвару ғамхораи ман.
Ту ро сад пора хоҳад кард охир
Ғами ин миллати садпораи ман.

Лоик шоири комили «миллати нокомил»-и тоҷикон буд ва тамоми дарду ҳасрат ва сӯзу гудози ӯ дар навиштаҳояш аз хамин ҷо сарчашма мегирифт. Солҳое, ки Тоҷикистон ба гурӯҳу гурӯҳақҳо, ба маҳалҳо, ба водихо, ба майдонҳо ҷудо шуда буд, адибони тоҷик ё ҳамӯшию бетарафиро ихтиёр карда буданд ва ё ба тарафе ҳамроҳ шуда, шиорҳо медоданд.

Аммо Лоик, ки дар ҳамаи даври замон ва шароит худро ба сифати шоири якдилу якрӯю якмаром ва ҳақгӯю ҳақталош нишон дода буд, ҳамон тавр пуштибону ғамхори тамоми миллат ва ватани ягонааш боқӣ бимонд. Вай, ба гуфтаи худаш, на ёри ин шуду на ёри он ва «на бо ин сипоҳу на бо он сипоҳ». Ў гуфт буд:

Бо ҳама ашку хуну тиру туфанг,
Чӣ кунам, кӣ ин замин диёри ман аст.

Ва байтҳои зери шоир бардошти ӯ аз он айёми фитнаангези тарафгирию тарафкашиҳо буд:

Бетараф хонд он ки моро, буд ӯ худ бешараф,
Чон канад беҳ он касе, к-аз халқи худ дил кандааст.
Нестам рӯсӯхта дар рӯ ба рӯят, эй Ватан,
Ҳарф-ҳарфи шеъри ман аз меҳри ту оганда аст.

Лоик дар айни авҷи ҷанги шахрвандӣ моҳи декабри соли 1994 дар хитобаи «Илтиҷо аз камонмардон» изҳори омодагӣ карда буд, ки ба хотири дар амон мондани миллаташ ва ватанаш худро қурбон бисозад. Вай аз камондорон илтиҷо кардааст, ки тамоми тирҳои тирдонашонро ба қалби ӯ, ба ҷони ӯ фуру резанд, валекин ҷони мардум дар амон бошад:

Ҳама тире, ки андар тирдон доред,
Ба қалби ман бияндозед,
Ба ҷони ман фуру резед,
Ҳамин як қалби ман омочгоҳи тиратон бошад,
Валекин ҷони мардум дар амон бошад.
Агар як ман бимирам, ҳеҷ боке нест,
Фардо Модари точик
Ҳазорон Лоикӣ лоиктаре аз ман биёрад боз.
Басо мушфик, басо ошик,
басо содиқтаре аз ман биёрад боз.

Ва ҳаргиз тасодуфӣ набуд, ки аввалин шоире ҳам, ки аз байни қаламкашони тоҷик «сулҳи деринтизор»-и (ин ибора ҳам аз ҷумлаи ихтироъҳои гуянда аст) тоҷикон ва аз нав ба яқдигар наздик шудани ононро табрик гуфт, боз ҳам Лоик буд:

Имоми ду тарафро мекунам табрик,
Ки тоҷик мешавад наздик бо тоҷик!

Ва:

Ҷанги девонавори мо бигзашт,
Сулҳи деринтизори мо омад.

Шоири миллатпараст ва ватандӯст дар рӯзҳои оштии миллӣ кӯдаквор меболид ва бо қаноатмандӣ ба ҳама мегуфт, ки боз аз нав вақти шодию сурур, «вақти ҷуду нисор» расид.

Ҳазор афсӯс, ки он ҳама худафрӯзӣҳо ва худфарсоиҳое, ки ин шоири бузурги миллат аз ибтидо дар роҳи пешбурди адабиёт, забон ва илму фарҳанги он дошт ва он ҳама бори гарони ғаму дарду ранҷе, ки чун балои осмонӣ бар сари миллату кишвар ва ӯ дар ин даҳсолаи охир фуру рехт, оқибаташ кори худро кард. Шоирро ба бемории фишори хун гирифта намуда, аз он ба сактаи мағз расонд.

Ба сарам фишори гардун, ба дилам фишори ҳар дун,
Зи фишори зиндагонӣ ба фишори дил расидам...

Тавре ки худ фармуда буд:

Мард он, ки намирад зи қазо бо аҷали худ,
Дар ишқ ва ё кор ва ё ор бимирад.

Ва ҳамин тавр ҳам шуд, шоирро оро номуси ватандорию мардумдорӣ, ишқ ба зиндагӣ ва ба инсонҳо ва кор ба хоҳири боло бурдани обрӯву эътибори фарҳанги кишвар ва афзудани шуҳрати он дар олам ба марг овард. Ва ин марги нобаҳангом

ва ачали ғофилгир Лоикро дар авчи парвозаш рабуд, чунон ки худ пешгӯӣ мекард:

Гарчи эҷозе накардам, баҳри эҷозе бимирам,
Бо пару боли қавӣ дар авчи парвозе бимирам.

Лоик сарфи назар аз изҳори фурӯтание, ки мекард, дар шеърӯ шоирӣ ба сарҳади эҷоз расида буд ва бо рафтани барвакти худ миллати тоҷик, сарзамини адабпарвару маърифатпарвари он ва форсизабонони дунёро аз бозёфтҳо ва кашфиётҳои адабии тозааш, аз эҷозҳояш бенасиб гардонд. Ва гумон аст, ки ба ин наздикиҳо шоири қодирсухане, олитаборе, озодае, дилдодае, миллатпарасте ва ватандӯсте монанди ӯ ба арсаи вучуд биёяд ва моро бо шеъри ноби лоиквораш, бо сухани покизаву душизааш шодоб намояд, дардҳои моро, розҳои моро, орзуву ормонҳои моро барои мо ва ҷаҳониён бозгӯ бикунад. Ростӣ ҳам бо рабудани ин фарди нотақрор худӣ зиндагӣ ҳам фиреб хӯрд ва ҳоло афсӯсхӯриҳои он суде надорад.

Кушта моро ҷу фарди нотақрор,
Зиндагӣ ҳам фиреб хоҳад хӯрд.

Шеъри Лоик аз радио, аз телевизион, аз сари минбарҳо, аз майдонҳо, аз кӯчаву бозорҳо, аз базмҳову дар размҳо, дар синаҳои мардум – дар тамоми ғӯшаҳои Тоҷикистон, дар шимолу ҷануб, бемуҳобо, ҳамарӯза садо медиҳад. Катибаҳои ўро дар рӯи санги ғӯри тоҷикон дар шаҳру ноҳияҳои Тоҷикистон ва берун аз хоки он дар он ҷое, ки тоҷике ҳок шудааст, мебинем. Ман шоири дигареро бо ин маҳбубият ва маъруфият намедонам. Ҳастанд шоироне, ки дар ҳалқаи муайяне, дар миёни тоифаи муайяне, маҳалли муайяне маҳбубият ва маъруфият доранд, аммо на дар миёни умум ва ҳосу ом. Аз шоирони даврони охири мо ҷунин маҳбубият ва маъруфиятро дар байни мардуми тоҷик танҳо устод Абулқосим Лоҳутӣ ва Мирзо

Турсунзода доштанд. Устод Лоиқ ба тамоми маънӣ шоири тамоми миллат буд. Мо дар шеърҳои ӯ бозтоби рӯҳи миллати тоҷикро мебинем. Вай, дарвоқеъ, «минбари вичдони халқаш» ва «ровии армони халқаш» буд. Ба ин маънӣ Гулназар дуруст мегӯяд, ки эҷодиёти ин шоир худ «як адабиёт аст».

Лоиқ дар адабиёт ва фарҳанги муосири тоҷикӣ кореро анҷом дод, ки онро метавон танҳо бо заҳматҳое, ки устод Садриддин Айнӣ дар ривочи адабиёт ва илму фарҳанги кунунии мо, хосса насри он ва аллома Бобочон Ғафуров дар зинда гардонидани таърихи пурифтихори тоҷикон кашидаанд, баробар кард. Аз ин рӯ мо бояд ўро мисли устод Айнӣ ва аллома Бобочон Ғафуров азиз бидорем ва қадршиносӣ бикунем. Шинохти ҳаматарафаи ин се шахсияти бузурги даврони мо вачибаи миллии ҳар яке аз мост. Мо ҳар қадр бештар ва бештар шахсият ва осори онҳоро бишиносем, ҳамон қадр ба худамон, ба миллатамон, ба Ватанамон зудтар хоҳем расид.

Мероси гаронбаҳои Лоиқ танҳо аз шеър иборат набуд. Шоири пуркори мо ҳамчунин тарҷумаҳои манзуму мансур, мақолаву гузоришҳо, тақризу маншурномаҳо ва мусоҳибаҳои фаровон ва арзишманде дар бораи адабиёт, забон, фарҳанг, таърих, мавзӯҳои доғи рӯз, намояндагони ҷудогонаи илму адаб, асарҳои алоҳида ва ғ. дорад.

Лоиқ нисбат ба худ ба сифати як қаламқаш ва офаридаҳояш бағоят саҳтгир ва серталаб буд ва ҳеч мунаққиди осораш бо ӯ дар ин қор баробарӣ накардааст. Шоир соли 1976 дар муколамае аз шеърҳои «Модарнома», «Ҳоки Ватан», «Бачагӣ», «Замини меросӣ» ва «Суруди хайрбод» ёд оварда, гуфта буд, ки ҳамаи ин «як кӯшиши шеъри хуб гуфтан, ба гуфти мардум «даст рост кардан аст». Гузашта аз ин бо сипарӣ шудани се соли дигар ва ҳатто пас аз мушарраф гардиданаш ба Ҷоизаи ба номи Рӯдакӣ эълон доштааст, ки бо шеърҳои маълумаш «як шоири миёнаҳел асту бас». Чунин саҳтгирии фавқулода аз дарки амиқӣ баландии мартабаву пояи назми форсӣ аз тарафи муаллиф сар задааст. «Ман, – гуфтааст ӯ, –

ҳеч вақт ва дар ҳеч ҷо даъвои шоирӣ накардаам ва намекунам. Ман розу ниёзи худ, печу хама дили худ ва ҳама дархостҳои эҳсосу афкори худро бидуни даъвои шоирӣ мегӯям, зеро ме-донам, ки дар назми форсӣ шоироне ҳастанд, ки ба даъвои шоирии ман аз қарри асрҳо қаҳ-қаҳ механданд. Ман ин ҳақиқати мутлақро барои он мегӯям, ки мо ҳадди худро до-нем ва худро барои назми бузурги инсонӣ омода созем, ва-гарна машқи шеърмон шиноварӣ дар мурдоб хоҳад буд». Қойи таачҷуб нест, ки вай бо ҳамин саҳтгирӣ ва серталабияш ҳар вақте ки барояш фурсати муносибе даст додааст, шеърҳои пешинаашро, маҷмӯаҳои ашъорашро такмилу тасҳеҳ наму-дааст. Чунонки ҳудаш моҳи июли соли 1996 дар ин бора чу-нин гувоҳӣ додааст: «Чанде пеш тамоми китобхоямро аз нав хонда, тамоми шеърхоямро сара кардам. Ва шеърҳое ёфтам, ки пеш аз ман мурда. Онҳоро хати бутлон кашида, ҳатто бай-те ҳам гуфтам:

Чанд рӯзе, ки дар ин дунёи равшан зистам,
Бар мазори шеърҳои мурдаам бигристам».

Лоиқ кори таҳриру тасҳеҳи осорашро то дами марг давом додааст. Ва мо нишонаҳои онро дар он китобу маҷмӯаҳои ме-бинем, ки бо қалами ӯ ислоҳ шудаанд ва дар бойгонии шоир ниғадорӣ мешаванд.

Қойи он дорад, ки баробари зикри саҳтгирӣ ва серталабии ғавқулодаи Лоиқ нисбат ба ҳудаш ва навиштаҳояш аз он ҳам ёдовар шавем, ки ӯ бо он ҳама бузургворӣ ва ҳунармандӣ дар шеърӯ шоирӣ бағоят фурӯтан ва тавозуъпеша буда, ҳаргиз ба худ раво намедошт, ки ба хурдагириҳо ва айбҷӯйиҳои бебу-неди ҳампешагон ва мунаққидонаш ҷавоб гӯяд ва ё ҳудашро сафед намояд. Бо сӯъистифода аз ин ҳислати ҳамидаи ӯ, му-таассифона, касоне ёфт мешуданд, ки беш аз будаш хур-дагирӣ ва айбҷӯйӣ мекарданд ва ўро ба пургӯйӣ, ба лафғозӣ, ба суҳанбозӣ, тақори хеш ва дигарон бадном менамуданд.

Ин шаҳодат бар он медиҳад, ки ҳанӯз шеъри Лоиқ ва шахсияти эҷодияш ба дурустӣ ва тамомӣ шинохта нашудааст. Нақди адабии тоҷикӣ дар назди ин шоири нодирагуфтор ва шеъри нотақрори ӯ қарздор аст. Тақризу мақолаҳо, ки то имрӯз навишта шудаанд, аз ҷумла ба шумули нақдҳои ин камина низ, иқрор бояд кард, ки дар баробари хидматҳои бузурге, ки Лоиқ намудааст, қобили қиёс нестанд. Мо бояд ҳама дар якҷоягӣ ва бо ҳамдастӣ ин холигоҳро пур бикунем ва бо ҳамин рӯҳи шоири бузурги миллатамонро дар дили хок шод намоем.

Шинохти шеъри Лоиқ ва шахсияти эҷодии ӯ гавари равнақи ояндаи адабиёт, забон ва фарҳангамон ва омили муассири таҳкими ваҳдати миллатамон ва пойдории истиқлоли кишварамон мебошад.

2001.

ШЕЪРИ ЛОИҚВОР

«Ангораҳо» номест, ки худи устои зиндаёд Лоиқ барои мунтахабе, ки чопи онро дар арафаи шабни 60-солагиашон ният доштанд, пайдо карда буданд. Сад дареғ, ки ачузаи бераҳми ачал ба эшон амон надод, ки ин нияташонро амалӣ гардонанд. Аммо мо хуб медонем, ки устод то чӣ андоза дар номгузорӣ ба навиштаҳояшон ҷиддӣ буданд. Ҳамаи унвонҳои китобу маҷмӯаҳояшон, бидуни истисно, тоза, нотақрор ва шоиронаанд ва ҳар як ҷандин маънии рамзиро дороянд, монанди «Сари сабз», «Соҳилҳо», «Нӯшбод», «Ҳоки Ватан», «Ҷоми Хайём», «Резаборон», «Ҳонаи дил», «Ҳонаи ҷашм», «Марди роҳ», «Офтобборон» ва ғайра.

Гумони ғолиб ин аст, ки сабаби барои маҷмӯаи нави худ унвони «Ангораҳо»-ро интихоб намудани устод Лоиқ он буд, ки ин шоири дар саҳтгирӣ нисбат ба ҳеш ва дигарон дар зоти худ ягона, тавре ки ҳудаш борҳо таъкид кардааст, ҳамаи шеърҳои пешшинаашро танҳо «як кӯшиши гуфтани шеъри хуб, машқе барои шеъри оянда»-аш, яъне ангорае, пешнависе медонист. Имони комил бар он дорам, ки агар ин маҷмӯа бо дасти мубораки шоири бузург гирдоварӣ мешуд ва ё ҷангоми дар қайди ҳаёт буданаш сурат мегирифт, аз миёни он ҳама мероси фаровон ва гаронбаҳое, ки дар тӯли 40 сол офаридааст, шеърҳои беҳтарини ӯро дарбар мегирифт. Хосса, ки шоир солҳои охир бо сара кардан ва тасҳеҳу такмили навиштаҳои пешинааш пайгирона машғул буд ва ба бахти алоқамандони осораш ӯ ин корро анҷом додааст.

Он намунаҳое, ки шоир барои мунтахаби шеърҳояш интихоб кардани буд, кадомҳоянд? Мову шумо имрӯз дар ин хусус танҳо метавонем тахмин намоем ва ҳадс занем. Ба замми ин, ҳарчанд кӯшиш намоем ҳам, гумон аст, ки интиҳоби мо бо интиҳоби ӯяндаи он шеърҳо, он ҳам адиби тавоно ва соҳибтаъбе чун устод Лоиқ, сад дар сад мувофиқ меомад. Вале як чизро яқин медонем, ки интиҳоби ӯ нисбат ба интиҳоби мо аз ҳар ҷиҳат саратар ва комилтар мебуд, зеро ӯ худованди

сухани хеш буд ва бехтар аз ҳар каси дигар медонист, ки шеърҳои нағзтаринаш кадомҳоянд. Бо ин ҳама мо дар арафаи чашни мубораки устод Лоиқ ҷаҳд намудем, ки ин нияти ўро бо мадади рӯҳи бузургвораи бароварда бисозем. То чӣ андоза ба ҳадафамон расидем, қазоваташро ба ихлосмандони мухтарамӣ ў ҳавола мекунем.

Вақте ки ба нияти интиҳоби шеърҳои устод Лоиқ китобу маҷмӯаҳои сершумори ўро ба даст гирифтаам, ёдам омад, ки панҷ аср пеш аз ин ду адиби нуктасанҷ – Мавлоно Қатилӣ ва Зайниддин Маҳмуди Васифӣ бо амри Убайдуллоҳхон ҷунин амалро дар заминаи ашъори яке аз саромадони адабиёти форсии тоҷикӣ Мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ анҷом дода буданд. Онҳо аз миёни осори ин шоири бузург, ки миқдори умумии байтҳояш, ба қавли соҳиби «Бадоеъулвақоъ», «аз навад ҳазор даргузашта, ба сад ҳазор нарасида», ҳамагӣ даҳ пораеро интиҳоб намудаанд, ки бино ба пиндорашон, «ба эътибори он, он Ҳазрат аз соири шуарои мутақаддим ва мутааххир мустасно ва мумтозанд».

Мо ҳоло дар бораи дурустӣ ва ё нодурустии интиҳоби онҳо баҳс кардани нестем. Вале бо овардани далели боло як нуктаро таъкид намуданим, ки интиҳоб сарфи назар аз он ки аз тарафи кадом касе анҷом меёбад, ҳамеша ҷанбаи зеҳнӣ хоҳад дошт, на айнӣ, зеро ки ҳар фард, аз ҷумла танзимгари осор ба мероси адибон, пеш аз ҳама, аз рӯи завқу саликаи фардияш бархурд хоҳад намуд. Аз ин рӯ интиҳоби вай ба интиҳоби фарди дигар ба ҳеҷ вачҳ ӯсулан шабоҳати комил нахоҳад дошт. Чанд шоири номдори эронӣ, аз қабилӣ Нодири Нодурпур, Аҳмади Шомлу ва Маҳдӣ Аҳавони Солис аз шеърҳои устод Рӯдакӣ, рубоиёти Хайём, ғазалиёти Ҳофиз ва сурудаҳои Мавлавӣ интиҳоб ва қироат намудаанд ва ҳар як кайфият ва мазияти хосси худро дорад, зеро онҳо ҳар як аз дидгоҳи худ он шоиронро осорашонро шинохтаанд ва таъбиру тафсир кардаанд. Ба вуҷуд омадани силсилаи таълифоте мисли «Пушкини ман», «Чехови ман», ҷо доштани шарҳу тафсириҳои гуногуне ба Девони Ҳофиз, аз қабилӣ «Шарҳи Судӣ», «Бадрушшуруҳ», «Ҳофизнома»-и Хуррамшоҳӣ ва

ғайра низ кори сирф фардӣ будани шинохти осори адабӣ ва хунариро тасдиқ менамояд.

Бо мақсади наздик гардонидани интихобамон ба интихобе, ки боистӣ худӣ устод Лоиқ анҷом меод, мо ҳангоми саракардани шеърҳои ӯ, ки бе муҳобот, аз пурқортарин ва сермаҳсултарин шоирони тоҷик дар садаи 20 ба шумор меравад, сабъ намудем, то аввалан, он намунаро интихоб бикунем, ки аз онҳо худӣ гуянда изҳори қаноатмандӣ мекард, аз тарафи аҳли завқ, шеършиносон, ровиён, овозхонон ва шефтагонӣ осораи эътироф гардида буданд ва аз онҳо дар маросим, базм, нишаст ва суҳбатҳо, радиову телевизион қариб ҳамарӯза иқтибос мешуданд. Сониян, шеърро баргузидем, ки ба назари мо, дар худ беҳтарин сифат ва хусусиятҳои шеъри устод Лоиқро, ба истилоҳ, «шеъри лоиқвор»-ро дороянд ва ҳамаи хунарии гуяндашонро нисбат ба қисматҳои дигари осораи барҷастатар, ҳонотар ва гуётар бозтоб медеҳанд.

Он нишонаҳое, ки шеъри Лоиқро аз шеъри шоирони дигар мумтоз гардонидаанд, кадомҳоянд?

1. Ба таври зотӣ, сиришӣ ва саршор ҷо доштани тасвир ва маънию мазмунҳои шоирона дар он

Устод Лоиқ аз оғози шоирӣ то дами вопасинаш шеъре нагуфтааст, ки аз ин сифат ӯро бошад, ҳатто дар навиштаҳое ҳам, ки ба қавли ҳудаш, онҳоро сариҷа, бадохатан, дар омади гап, ба таври нимшӯхию нимҷиддӣ мегуфту менавишт. Маҷмӯаҳои шеъри ӯ низ, ки намунаҳояш дар маҷмӯаи нахустинаш «Сари сабз» ҷой доштаанд, ба таври ҳатмӣ дар худ чанд тасвир, маънию мазмуни шоирона ва тозае доранд.

Сухани ботасвир ва маъниву мазмунҳои шоирона гуфтан барои ин ҳунарманди асил ба мазҳаби шоирӣ табдил ёфта буд.

2. Доштани қолабҳои шеърӣ муносиб

Лоиқ маҳз ба хоҳири пайдо намудани ин гуна қолабҳо дар тамоми навҳои шеърӣ маъмули гузашта ва имрӯзаи форсии тоҷикӣ, шарқӣ ва ғарбӣ, мисли ғазал, қасида, рубой, дубайтӣ,

фардбайт, катиба, арӯзи озод, шеъри нимой, шеъри сафед, баллада ва ғайра кувва озмуда ва муваффақ ҳам шудааст, ки барои ҳар мавзӯ ва мазмун қолаби мунҳасир ба онро пайдо намояд. Мӯъмин Қаноат, ки раҳматӣ Лоиқ ба вай ихлосманд буд, дуруст ба мушоҳида гирифтааст, ки дар байни адибони муосири тоҷик ӯ «ягона шоирест, ки кӯшидааст тамоми роҳҳо ва василаҳои тасвиrho аз тасвири воқеъӣ то тасвиrhoи орифона, ошиқона ва риндона ба кор барад».

3. Забони сара ва зебо

Дар миёни шоирони кунунии тоҷик кам касеро метавон пайдо намуд, ки дар шеър ба андозаи шодравон Лоиқ аз нобтарин, зеботарин ва саратарин калимаву таркибҳои забони форсии тоҷикӣ истифода бурда бошад. Забони шеъри ӯ намунаи олии забони форсии тоҷикии сара мебошад. Вай на танҳо ба ҳар калима, таркиб ва ҷумлаи шеърҳои диққати ҷаволида меод, балки ба ҳар ҳарфу ҳилои ҷавонони он фуру мерафту ғавр мекард. Эҳсои забони хорикулодае дошт. Сараву сақатро дар забон зуд аз ҳам ҷаво месохт.

4. Баёни шево

Ҳамаи ҳампешагонаш бар ин ақидаанд, ки ӯ дар суҳанварӣ ва суҳанофаринӣ ҳамто надошт. Дар дасти вай ҳама ҷиз, ҳатто пешипоафтодатарин ва содатарин ҷузъиёти зиндагӣ бо як осонии ҳайратовар ба қолаби шеъри шевое медавромад. Бо ин ҳама ҳунармандӣ дар суҳан устод Лоиқ солҳои охир аз он нигаронӣ дошт, ки ба сабаби ҷой доштани кистиҳо дар овонависи забони тоҷикӣ ба алифбои сирилик баъзе назокатҳои он дар шеъри кунунии тоҷикӣ ҳалал ёфтааст, масалан, дар қофия ва вазн. Қисмати умдаи тасҳеҳ ва такмилеро, ки шоир ба офаридаҳои ворид сохтааст, маҳз ҳамин гуна ҳалалҳо ташкил медиҳанд. Ӯ пайваста тақрор мекард, ки:

Агар дар мисрае як сакта бинам,
Ҳазорон сакта афтад дар дили ман.

5. Бозгардони шеъри кунунии тоҷикӣ ба асолати азаліяш

Ҳунари шоирии ӯ дар сатҳи бехтарин офаридаҳои боҳунартарин адибони форсизабони дунё қарор дорад. Сабаби дар қаламрави шеъри форсӣ шуҳрати сазовор ёфтани осори ӯ низ дар ҳамин аст.

6. Шӯру шавқи беандоза дар шеъри Лоиқ маншаъ аз шеъри мондагори Ҳофизу Хайёму Мавлавӣ ва сиршти пуршӯру шавқ, исёнию тӯфонии шахсияти шоир мегирад

Ӯ шеъри бешӯру шавқро шеъри берӯху мурда, қолабӣ ва беҳуда мешуморид. Шеъраш табиати рӯдҳои хурӯшону чашмасорони ҷӯшони кӯхистони тоҷикро дорад. Вай фармудааст:

Лоиқ аз сӯзи дарун бегона нест,
Шеъраш аз мағзи дилу ҷон мерасад.

7. Ҷасорати адабии ғавқулода

Устод Лоиқ дар шеъри тоҷикӣ гуфтани чизҳо ва мавзӯёҳоро ба расмӣ даровард, ки то ӯ касе ҷуръати ба забон оварданашонро надошт, монанди бозгӯи саҳифаҳои пурфориҳои таърихи тоҷикон, сарнавишти талхи фарзандони бузурги он, кӯшиш ва муборизаҳои онҳо барои ҳифзи таърих, илму адаб ва фарҳанги хеш аз истилои фарҳангии бегонагон, ифтихор аз ватан, модар, миллат, забон ва ғ. ва ҳ.к. Шоираи тавоноии тоҷик Фарзона рост гуфтааст, ки «дар вучуду суруди устод Лоиқ чизи маснӯӣ набуд». Воқеъан ӯ дӯй, дӯрӯй ва думаниширо наменвисандид, на дар зиндагӣ ва на дар шеъраш. Вай шоири якрӯ ва ҳақгӯ буд.

8. Оғози баёни тафаккури миллий, эҳсоси худшиносӣ ва худогоҳӣ дар шеъри кунунии тоҷикӣ

Саҳми ӯ дар боло бурдани сатҳи худшиносӣ ва худогоҳии миллии мо, дар ҳифзи ваҳдат ва ягонагии он ва дарёфти истиқлоли миллий, бидуни шак, ҷашмгир аст. Вай ба тамоми маънӣ шоири миллии мо буд. Ӯ мегуфт:

Дар ғами номуси миллат
Камтарин тоҷик агар чун ман бисӯзад,
Аз фурӯғи рӯзи миллат
Бемуҳобо, хонаи душман бисӯзад!

Устод Лоиқ дар ин охирҳо аз он изҳори қаноатмандӣ мекард, ки ҷустуҷӯӣҳои адабияш дар заминаи парвариши тафаккури милли ба тадриҷ ба самар мерасад.

9. Вусъати андеша, назари шашҷиҳата ва бардоштҳои кулӣ

Шоир бар он ақида буд, ки «агар мо дарди миллатро гӯему хушбахтии онро хоҳем, комил нестем, чунки Инсоният аз мадди назари мо дур мемонад. Вале агар бихоҳем, ки миллатро ҳамчун як ҷузъи Инсоният хушбахт бинем, ин чизи дигар аст». Қаҳрамони ғиноии ӯ худро масъули Замину Замон, Маҳу Хуршед, баҳру бар, ҷаҳони беканор медонад ва фарзанди тамоми одамизод меномад:

Таърих ба пуштори ман чун боре,
Фарзанди тамоми одамизодам ман.

Лоиқ дар шеърҳои на танҳо дар заминаи адабиёт ва фарҳанги форсии тоҷикӣ, балки адабиёт ва фарҳанги умумидунёӣ андеша меронад. Вай аз адабиёти рӯйиҷаҳонӣ, хосса шеъри он вуқуфи тамом дошт.

Шояд гумоне равад, ки сифатҳое, ки дар боло яқояк шумурдем, ба шеъри гӯяндагони дигар низ хос мебошад. Дар ин ҳеч ҷои шакке нест, зеро ин сифатҳо хосси шеъри нағзанд ва ҳамаи қаламкашони ростин, чи ҷавону чи соҳибтаҷриба, аз паи гуфтани чунин навъи шеър тақопӯдоранд. Вале зикри як нуктаро раво медонем, ки ин сифатҳо барои шеъри устод Лоиқ зотӣ буда, аз лиҳози каммиёт ва кайфият – чандию чунӣ фарқ мекунанд. Шоир мисли ҳар як ҳунарманди асил, устоди кори худ дар онҳо нишонаи хосаширо, муҳри ҳудаширо, тамғаи ҳудаширо гузоштааст ва онҳоро наметавон ба шеъри шоирони дигар омезиш дод.

Шеъри лоиквор фаровон аст. Аммо ҳаҷми бисёр хурди мунтахаб гунҷоиши он ҳамаро надорад. Аз ин рӯ, мо кӯшиш намудем, ки поре аз бехтарини бехтаринҳои онро интихоб бикунем. Агар андаке ҳам ба он комёб гардида бошем, худро хушбахт хоҳем шуморид.

Дар фуруварди ин кӯтоҳсухан аз он ёд меорем, ки пас аз марги нобаҳангоми устод Лоик – бузургтарин ва тавонотарин шоири тоҷик дар садаи 20 сӯғвориҳо ва хотироти зиёде гуфта ва навишта шуданд. Лекин инсоф он аст, ҳеҷ яке аз онҳо он талафоти ҷуброннопазири адабӣ ва миллии моро бозгӯ накардаанд. Ба ҷароҳатҳои дили ин мустаманд, ки ифтихори дӯстиро бо шодравон доштам, ин ғазалгуна марҳамтар афтод:

Лоико, чун ту касе нодирагуфторе намонд,
Шоиреву ошиқе чун ту сазоворе намонд.
Зинда кардӣ Мавлавию Ҳофизу Хайёмро
Мисли ту Исодаме ку? Муъҷизосоре намонд!
Ҳамсафу ҳамсоғару ҳамкеши Хайёми бузург,
Ин замон дар мулки мо мисли ту хушёре намонд.
Сокии базми арӯсиҳои даврон будай,
Роздону роғӯи ошиқи зоре намонд.
То ту будӣ, мурдаи тоҷик бесоҳиб набуд,
Рафтаӣ, марсияхони номбардоре намонд.
Модари миллат сияҳпӯш аст андар мотамат,
Номаи модар кӣ хоҳад гуфт? Бедоре намонд.
Мо зи ту қадри забони модарӣ омӯхтем,
Ман надонам чун шавад? Чун ту забондоре намонд.
Дар ғами миллат надидам ҳеҷ кас монади ту,
Миллати моро чу ту имрӯз ғамхоре намонд.
Доштам дар дил таманно байти ғурам ғӯи ту,
Водареғо, ҳасрато, чун ту вафодоре намонд.

11 апрели 2001.

ЧАШНИ ЧАВОНИИ ШЕЪРИ КУҲАНБУНЁД

Ин чашн дувумин чашнест, ки бе ҳузури соҳибчашн мегузарад. Ба устоди зиндаёд Лоиқ насиб накарда будааст, ки дар чашнҳои 60 ва 70-солагиаш иштирок намояд. Ў танҳо чашни 50-солагиашро дида буд. Вай дар айни авчи камолоти инсонӣ ва шоирӣ рафт ва дар хотирҳои дӯстдорону алоқамандони сурудаҳояш чавони ҷовидон боқӣ монд.

Шеъри Лоиқ намунаи гӯёву хонои тавоноии шеъри куҳанбунёди форсии тоҷикӣ, рамзи ҷовидонагӣ ва мондагории ин адабиёти бузург мебошад ва ҳамин тавр боқӣ хоҳад монд.

Бо гузашти 11 сол аз марги нобахангоми ин шоири бузург бештар аз пештар ошкор гашт, ки Лоиқ шоирест, ки шеъраш бозтоби сарнавишти миллаташ ва ватанаш буд. Ў шоире буд, ки маҳз ба шарофати офаридаҳои вай дар адабиёти кунунии мо баёни андешаи миллии расм гардида, дар он таъсири амиқ ва муассире гузошт. Шоир бо тамоми тавоноӣ ва ҳунари расое, ки дар шеъру шоирӣ дошт, зангӯлаи бедорӣ ва хушёрӣ мезад ва мардуми пошхӯрдаи ватани пора-пораашро ба ваҳдат, якпорчагиро ягонагӣ, инсофу адолат, раҳму шафқат нисбат ба якдигар даъват менамуд. Ва мегуфт:

Туйй буду набудам, миллати ман,
Туйй самти сучудам, миллати ман,
Суруди умри ман поён пазирад,
Ту мехонӣ сурудам, миллати ман.

Танҳо Лоиқ ҳақ дошт ба худ раво дорад ва бигӯяд:

Дар ғами номуси миллат
Камтарин тоҷик агар чун ман бисӯзад,
Аз ғуруғи рӯзи миллат
Бемухобо, хонаи душман бисӯзад!

Ва аввалин шоире ҳам, ки аз байни қаламкашони тоҷик «сулҳи деринтизор»-и тоҷикон ва аз нав ба ҳам наздик шудани ононро табрик гуфт, боз ҳам Лоик буд:

Имоми ду тарафро мекунам табрик,
Ки тоҷик мешавад наздик ба тоҷик!

Ҳеч шоире, адибе дар даврони мо дардҳо, розҳо ва орзуву ормонҳои миллати тоҷикро мисли устод Лоик бо сухани поэзаву ҳунари воло бозгӯ накардааст.

Шӯҳрати Лоик ва шеърӣ ӯ дерест, ки аз доираи Тоҷикистон берун рафтааст. Вай ба хусус дар қаламрави забони форсӣ беш аз ҳар шоири дигаре маълуму машҳур мебошад. Ва тасодуфӣ нест, ки нахустин китоби шеърӣ тоҷикӣ, ки дар Эрон ба нашр расид, китоби «Гулчине аз ашъори устод Лоик Шералӣ» (Техрон: «Алхудо», 1372/1993) буд. То он вақт танҳо намунаҳои ҷудогонаи асарҳои адибони муосири тоҷик дар Эрон ва Афғонистон ба ҷоп расида буданд. Зимнан, ёдовар мешавем, ки наشري намунаҳои ҷудогона ва ё китобҳои алоҳида дар хориҷ ҳаргиз маъноӣ эътирофу қабули онҳоро дар он кишвар надорад. Аммо дар мавриди ҷопи шеърҳо ва китоби Лоик ҳаминаро бояд гуфт, ки тавонотарин шоирони форсигӯӣ дунё, мисли Нодири Нодирпур (Эрон) ва Восифи Бохтарӣ (Афғонистон) ба шеърӣ Лоик, ба ҳунари шоирии вай тан додаанд ва имон овардаанд.

15 майи соли равон, яъне ҳамагӣ панҷ рӯз пеш аз зодрӯзи устод Лоик, дар Эрон дар рӯзҳои баргузории «Ҳамоиши бузургдошти оғози ҳазорсолаи дувуми «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ» (26-27 урдибиҳиштмоҳи 1390) аз ман тақозо карданд, ки дар пояи мақбараи Фирдавсӣ, дар зодгоҳи ин бузургтарин шоири форсигӯӣ дар Тӯс, дар ҷамъи фирдавсишиносони номии дунё аз хусуси ҷою нуфузи «Шоҳнома» дар адабиёти муосири тоҷикӣ чизе бигӯям. Ва ман, пеш аз ҳама, аз силсилаи шеърҳои Лоик «Илҳом аз «Шоҳнома» ёд овардам ва таъкид намудам, ки миллати тоҷик ҳар вақте ки аз пайи ҷустуҷӯи ҳувияти миллӣ ва шинохти хеш шудааст ва ё эҳсоси хатаре ба

ҳастии хеш, давлату давлатдории хеш намудааст, ба Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и безаволаш рӯ овардааст ва аз ӯ ва шеъраш мадад хостааст. Ва барои тасдиқи ин қазия аз шеъри маълуми устод Лоик «Рӯҳи Рахш» аз ҳамон силсилаи «Илҳом аз «Шоҳнома» пораеро қироат кардам, аз ҷумла байтҳои зеро, ки дар онҳо ишорае ба ҳамон падидае, ки гуфтам, ҳаст:

Аз фазои мулки Эрон то фазои мулки Тӯрон,
Аз Сиистон то Куҳистон,
Аз Хуросон то Бадахшон,
Аз фазои лочварди мулки Ховар
То фазои нилфои мулки Бохтар
Ёлҳояш ғарқи нури субҳгоҳӣ,
Чашмҳояш чашмаи нури илоҳӣ
Мепарад рӯхе дурахшон
Ҳамчу рӯҳи поки Эрон.

Баробари ба поён расидани қироати ин байтҳои устод Лоик ҳозирин ба по хестанд ва кафкӯбӣ карданд. Дӯстони эронӣ, ҳамватанони муаллифи «Шоҳнома» – аҳли Тӯс ба хотир оварданд, ки чӣ тавр ғангоми зиёрати мақбараи Фирдавсӣ Раиси муҳтарами Ҷумҳури Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳар вақт ба Лоик рӯ меовард ва ба ӯ эҳтиром мегузошт. Онҳо бо ҳавас ва мафтунӣ тамои ёдовар мешуданд, ки чӣ тавр раиси ҷумҳури як кишвар аз шори миллаташ қадрдонӣ мекард.

Пас аз се рӯз – 18 май иштироккунандагони Ҳамоиши бузургдошти Фирдавсиро ба Нишопур бурданд. Маълум шуд, ки ҳамоиша дар ҳамаи рӯз, ки мутобиқ аст ба 28 урдибиҳишмоҳ, дар зодгоҳи Хайём «Рӯзи миллии Хайёми Нишобури»-ро бо тантанаву шукӯҳу шаҳомати тамои чашм меғирифтаанд. Баргузоркунандагони ин чашм аз ман тақозо намуданд, ки дар мавзӯи «Хайём дар Тоҷикистон» суҳбат бикунам. Ман суҳанрониямро аз он оғоз намудам, ки Умари Хайёми Нишопурӣ дар миёни мардуми тоҷик, хосса аҳли илму адаб ва ҳунари он шуҳрати ғавқулодае дорад ва аз тақнамоиши (моноспектатели) шодравон Маҳмуди Воҳид

«Гуфтугӯ бо худ» ва китоби рубоиёти Лоиқ «Ҷоми Хайём» ёд овардам ва аз он ду рубоиро, ки дар онҳо зикри номи Хайём мерафт, кироат кардам:

Хайём, дилат аз дили мо огоҳ аст,
Ҳар як суҳанат суруди дарду оҳ аст.
Байти ту дарест боз бар қаъбаи дил,
Шеърӣ ту чу умри одамай кӯтоҳ аст.

Ва:

Чандон нахурам бода, ки гардам беёд,
Наъра назанам, ки зиндагӣ доду надод.
Нанг аст ба мастӣ шухра гаштан, аммо
Ҳар кас, ки чу Хайём хурад, нӯшаш бод.

Ба шарофати рубоиёти устод Лоиқ дар як они воҳид мавриди тавачҷуҳи хоссаи иштироккунандагони ҷашн, мақомдорони устони Хуросони Разавӣ ва шаҳри Нишопур гардидам. Аз ман аз Лоиқ ва шеърӣ ӯ мепурсиданд ва хоҳиши доштани китоби шеърхояш, аз ҷумла рубоиёташро мекарданд. Дар яке аз ҳамингуна суҳбатҳо, ки дар хоҳиши ҷашни Хайём бо нишопуриён доштам, пайкартароши номии нишопури бароям хабар дод, ки дер боз дар дил нияти офаридани пайкараи шоири тоҷик Лоиқ Шералӣ дошт ва имрӯз ин азмаш қатъӣ шуд. Вай меҳаҳад, ки пайкараи шоири тоҷикро дар силсилаи пайравони Хайём дар маҷмаъаи макбараи ӯ ҷой диҳад. Чун ба ман ду рӯз пештар аз ин Меҳмон Бахтӣ, раиси мухтарами Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон хабар дода буд, ки 18 май дар зодгоҳи устод Лоиқ, дар Панҷакенти бостонӣ ҷашни 70-солагии шоир оғоз мегардад ва 20 май дар пойтахти кишвар шаҳри Душанбе идома хоҳад ёфт, ин хушхабарро ба аҳли ҳамоиши «Рӯзи миллии Хайёми Нишопури» расондам. Онҳо ин хабарро хуш пазируфтанд ва хоҳиш намуданд, ки пас аз бозгашт аз ишқу алоқаашон ба шеърӣ шоири тоҷик ба аҳли илму адабу ҳунар ва мардуми тоҷик ҳикоят бикунам.

Ду иттифоқе, ки дар кишвари ҳамзабону ҳамфарҳанги мо –

Эрон, яке – дар пояи мақбараи Фирдавсии бузург ва дигаре – дар зодгоҳи Хайём дар Нишопур дар «Рӯзи миллии Хайёми Нишопурӣ» рух дод, маро ба натиҷае расонд, ки агар замоне аз миёни аҳли адаби тоҷик устод Мирзо Турсунзода шиносномаи Тоҷикистон буданд, ҳоло ин бахти баланд насиби шогирди номбардори он кас зиндаёд Лоиқ Шералӣ гардидааст.

Ва ман аминам, ки рӯзе шуҳрати Лоиқ ва шеърӣ ӯ на танҳо қаламрави забони форсии тоҷикӣ, кишварҳои ҳамзабон – Эрону Афғонистонро, балки ҳамаи мамлакатҳоро ҳам, ки ба шеърӣ асил, адабиёти асил арҷ мегузоранд, фаро хоҳад гирифт. Вазифаи аҳли илму адаб ва нақди тоҷик иборат аз он аст, ки ба ин раванди муаррафии шоир ва шеърӣ ӯ ҳамаҷониба ва пайгирона мусоидат намоянд ва ба ҳамин восита обурӯву эътибори Тоҷикистонро ҳамчун кишвари адабпарвару фарҳангмадор баланд бардоранд.

20 майи 2011.

ШЕЪРИ НАХУСТИН ВА ТАХАЛЛУСИ НАХУСТИНИ УСТОД ЛОИҚ

Ҳамагон бовар бар он доштем, ки шеъри нахустини шоири бузурги миллатамон устои шодравон Лоиқ «Ном» аст ва соли 1959 дар маҷаллаи «Шарқи сурх» ба чоп расидааст, зеро ҳуди муаллиф дар ҷавоб ба пурсиши рӯзманигори «Комсомоли Тоҷикистон» (4 феввали соли 1979), ки «Кай дар замири шумо орзуи шоир шудан пайдо гашт?» буд, гуфтааст, ки «то чоп шудани шеъри нахустинам соли 1959 дар маҷаллаи «Шарқи сурх» бо номи «Ном» орзуи шоир шудан надоштам».

Шояд, дар воқеъ, устод Лоиқ пеш аз он ки соли 1959 шеъри «Ном» дар маҷаллаи «Шарқи сурх» ба таърифи расад, орзуи шоир шудан надошт. Вале аз як катибаи ӯ дар варақи дарунии муқовати китоби «Абулқосим Фирдавӣ. Достонҳо аз «Шоҳнома», ҷилди 2, Нашриёти давлатии Тоҷикистон, Сталинобод, 1955», бармеояд, ки шоири оянда хеле пештар аз нашри «Ном» ба машқи шеър оғоз намудааст. Катибае, ки манзури мост ва бо ҳади ҳуди устод аст, дар асл чунин мебошад:

«Бибояд ман бихонам ин китобро,
Ки ин аст дурру гавҳар, низ тилло.
Бибояд ҳис намуд ҳар фикри шоир
Бигӯям шеъри тавсифи ба он доир.

Лоиқ Фатҳӣ

23/XI-56 сол аз Тоҷикитоб харида шуд».

Аз таърихи ин навишта маълум мешавад, ки вақти таълифи он Лоиқ 15-сола ва шогирди соли дувуми Омӯзишгоҳи омӯзгорӣ Панҷакент буд.

Агар ин катиба бо ҳади ҳуди устод Лоиқ намебуд, онҳое, ки ӯро ба сифати суҳанвару суҳангустари тавоно

мешиносанд ва эътироф доранд, ба он шак меоварданд, ҳатто бо назардошти он ки моли овони ҷавонии ӯст, зеро дар ин ду байт ҳеҷ яке аз ҷаҳор мисраъи он ҳолӣ аз нуксонҳои қабеху малехи лафзию маънавӣ нест. Сакта дар вазни мисраъҳои якум («китоб»), дувум («аст») ва ҷаҳорум («доир»), ҳиҷои зиёдатӣ ҷой дошта, ноҳамворӣ дар баён, ноҷӯрӣ дар пайванди калимаву ибораҳо ва нақси маънавӣ дар мисраъи охир ба ҷашм мерасад. Ва беихтиёр гуфтаи Ҳофизи бузургвор ба ёд мерасад: «Бибин, тафовути раҳ аз кучост то ба кучо?». Ҷо доштани тафовути зиёд миёни намунаҳои аввалини машқи шеърӣ Лоиқ ва осори баъдияш бори дигар дурустии як гумони Гулназарро тасдиқ мекунад, ки гуфтааст: «Шояд ғалат кунам, ба гумони ман адибе мисли Лоиқ ба ин шиддат ба адабиёт наомадааст, ба ин шиддат ташаккулу такомул наёфтааст ва ба ин шиддат мақоми аввали худро дар адабиёт ҳифз накардааст».

Саволе ба миён меояд, ки оё ба ин гуна навиштаҷоти навмашқонаи шоири бузурге чун устод Лоиқ таваҷҷуҳ зоҳир кардан ва онро рӯйи об баровардан, ошкор намудан шарт аст? Хусусан, ки ҳуди шоир бо сароҳат иқрор дорад, ки шеърӣ нахустини ӯ «Ном» мебошад. Дар ҷавоб бояд бигӯем, ки, аввало, ҳар чизе, ки ба номи шахсиятҳои бузург иртибот мегирад, агарчи хурду реза аст, дархури диққат мебошад. Сониян, аз машқҳои шеърӣ хомӯш мондани шоир далели он нест, ки ӯ мавҷудияти онҳоро рад менамояд, балки маънои онро дорад, ки ӯ яқинан, онҳоро дар қатори шеър намешуморид ва ҷиддӣ намегирифт.

Арзиши катибаи ёдшуда дар он аст, ки дарак аз он медиҳад, ки шоир аз қай ба мутолиаи «Шоҳнома»-и беаъволи Фирдавсӣ сар кардааст ва он вақт ҷӣ таассуроте аз он бардошта буд. Ҳамин шиносӣ ва бардоштҳо буданд, ки дертар устод Лоиқ ба эҷоди силсилаи машҳури «Илҳом аз «Шоҳнома» муваффақ гардид ва тавонист, ки «дурру гавҳару тило»-и ин шоҳкитоби адабиёти форсии

точикиро кашф намояд ва тавсифи сазовори Фирдавсиро бигӯяд.

Чизи дигаре, ки аз ин катиба маълум мешавад, он аст, ки устод Лоик дар оғози шоирияш, гумон меравад, ба умеди фатҳи куллаҳои баланди шеъри форсии тоҷикӣ ба худ тахаллуси «Фатҳӣ»-ро интихоб намуда будааст. Ва бояд эътироф бикунем, ки вай ба ин нияте, ки дар оғози ҷавониаш карда буд, расидааст.

2011.

ДАВОМИ НЕК

Мирзо Турсунзода ҳангоми дар Анҷумани 5-уми адибони тоҷик аз шеърӯ шоирии адибони ҷавон сухан меронд, номи чанде аз онҳоро ба забон гирифта, чунин арз карда буд: «Ҳоло касоне ба арсаи назм қадам ниҳодаанд, ки мо шоирони насли аввал бо эътимод ва дилпурии том машъали назмро ба дасти онҳо супурда метавонем». Машъали назми ҳазорсолаи тоҷикро ба даст гирифтани баъдан баланд афрохтани он кори осон нест. Ва ба иҷрои ин вазифаи масъул ва пурифтихор касоне қодир ҳастанд, ки дилу гурдаи бузург доранд, соҳиби истеъдоди ҳақиқӣ мебошанд. Аз он ки мисли Мирзо Турсунзода шеършиноси дақиқиназар «бо эътимод ва дилпурии том» машъали назмро ба дасти ҷавонон супориданӣ аст, маълум мешавад, ки дар назми мо имрӯз ворисони сазовори назми ҳазорсола ба камол расидаанд.

Шоири ҷавон Лоиқ яке аз онҳост, ки лоиқи чунин шараф гардидааст. Ҳарчанд аз вақти нашри нахустин шеъри ӯ «Ном» (1959) то нахустин маҷмӯъаи шеърҳояш «Сари сабз», муддати зиёде нагузаштааст, вай як силсила шеърҳои хубу дилчасп офарида, ба торҳои ҳанӯз нонавохтаи эҳсосоти хонандаи шеърдӯсти тоҷик ҷанг зад ва аз байни он ба худ мухлисони бонуфузе пайдо кард.

Лоиқ шоири лирик аст. Ӯ дар шеърҳояш кайфият, мақсаду маром, андеша ва мулоҳизаҳои насли ҷавони муосирро ифода мекунад. Қаҳрамони лирикии ӯ ҷавони инсондӯсту ҳаётдӯст, бунёдкору соҳибтадбир, нақӯкору нақӯрой ва поктинату покизасиришт буда, ҳомии олами зебоӣ ва нафосат мебошад. Вай ҳастияшро бе ҳастии зодгоҳи худ, сарзамини худ тасаввур нахоҳад кард:

Ман умри азизу самари ишқу умедам
Бе обу насими ту тасаввур нанамоям.
Саҳмест зи оби ту ба таркиби вучудам,
Кайфест аҷаб атри насими ту бароям.

(«Зарафшон»)

Вай орзу дорад, ки ҳамеша:

Ишқ бошад, меҳр бошад, ҳам амонӣ дар чаҳон,
Завқ бошад, ханда бошад, ҳам вафои дӯстон.

(«Хандаи ҷонона»)

Барои ҳамин ҳам вай дар зиндагӣ ҳамӯш набуда, вучудаш аз ҷӯшу хурӯши ҷавонӣ лабрес аст. Вай толиби зиндагии тӯлонист ва меҳоҳад, ки худро чун хишти хом ба оташхонаи даҳр занад, то пас аз пухта шудан, обу тоб ёфтан ҳамдаст ба мардуми кишвар шаваду дар санглохон тозагулбоғе бисабзонад ва ба ҳусни даврон ҳусн афзояд. Вай нағз медонад, ки мисли ӯ раҳрави роҳи зиндагиро роҳи басе дуру дароз ва пур аз шебу фароз дар пеш асту андар ин роҳ ӯро барору нобарореву савобу носавобе интизор аст. Бале, вай мақсаду мароми муайяне дорад ва ояндаашро ба хубӣ тасаввур мекунад. Ин гуна қаҳрамон шоистаи ҳурмат ва дил бастан аст. Симои вай барои насли рӯзгори мо азиз аст. Ин чеҳра маҳсули бофтаи ҳаёлотӣ шоирона нест.

Онро шоир аз ҳаёт гирифтааст ва дар «булӯри дидагон, дар чеҳраи дилдодагон, дар нигоҳи кӯдакон» ҷустааст.

Лирикаӣ Лоик ишқӣ, иҷтимоӣ ва фалсафист. Махсусан ишқия дар ашъори вай мавқеъи асосӣ дорад. Чунин ҳолат дар эҷодиёти сарояндаи лирик ва алалҳусус дар фаъолияти адиби ҷавон, илова ба он дар маҷмӯъаи нахустин як амри табиист. Мавзӯи ишқияҳои шоир аз баёни шодии висол («Марҳабо, пой муборак» ва «Завқи дидор»), лаззат ва кайфияти меҳри нахуст («Муҳаббати аввал»), нозу истиғнои дил – бари ҳудком («Сабзаи баҳор»), хотираи рӯзҳои ишқварзӣ («Додгоҳи хотира» ва «Хотира дар пушти сурат»), тасвири лаҳзаҳои нотакрори айёми ишқ («Хандаи ҷонона») иборат аст. Зоҳиран ин мавзӯҳо дар шеър нав нестанд, вале ҳаминро низ бояд гуфт, ки ҳеч гоҳ кӯҳна низ намешаванд. Онҳоро мо дар эҷодиёти ҳамаи шоирони лирик дар ҳамаи замонҳо дучор хоҳем кард. Минбаъд ҳам шоирон дар ин мавзӯҳо шеър хоҳанд гуфт. Шояд аз ҳамин сабаб аст, ки двр ин боб шеъри хуб са-

роидан душвор аст. Вай аз шоир истеъдоди табиӣ ва маҳорати комилро талаб мекунад. Ин мавзӯҳо маҳаки чавҳари истеъдоди ҳақиқӣ мебошанд, зеро ки дар

онҳо ҳама буду нобудӣ сармояи шоир зухур меёбад. Касе ки дар ин майдон зафар меёбад, бешубҳа, шарафманд хоҳад шуд.

Боиси хурсандист, ки шеърҳои ошиқонаи Лоик бо тозагии маънӣ ва нафосати баланди худ фарқ мекунанд. Шоир онҳоро бо як гирумон ва эҳсосоти махсусе ва сӯзи дил сароидааст. Дар бехтарин намунаи ин қабил шеърҳо, мисли «Завқи дидор», «Мӯҳаббати аввал», «Хандаи ҷонона», «Дар базм» ва ғайра адиби ҷавон тариқи кашфи олами эҳсосоти одамиро пеш гирифта, баъзе лаҳзаҳои нозуку ноаёнӣ онро ба қалам додааст ва тавассути санъати шоирӣ ба ҷашм аён кардааст.

Бояд гуфт, ки дар ишқияҳои Лоик торафт бештар оҳангҳои иҷтимоӣ қувват гирифта, рӯҳияи граҷданиӣ онҳо баланд шудааст. Ё як қатор шеърҳои хубе навиштааст, ки ба мавзӯҳои муҳимтарини ҳаёт бахшида шудаанд, ба монанди «Суруди сулҳ», «Сатрҳои нотаом», «Кишвари баркамол», «Ба модарам» ва ниҳоят «Суруди хайрбод», «Нону қасиб» ва «Захмҳо», ки ба маҷмӯаи дохил нашудаанд. Ин ҳолат дар эҷодиёти адиби ҷавон хурсандиовар буда, умед аст, ки минбаъд ҳам идома ва такмил хоҳад ёфт.

Лоик аз нахустин шеъраш «Ном» ва баъдтар бо навиштани боз чанд шеъри дигар, мисли «Қуфл», «Насихати модар», «Чашмаи дилёб», «Мукофот», «Арча» ва як силсилаи рубоӣ собит намуд, ки таъби ӯ ба гуфтани ашъори ҳикматомез майл дорад ва анъанаи назми фалсафии Хайёму Саъдӣ, Шекспиру Пушкин ва дигар бузургони олами адабро давом доданист. Мо осори ин майли шоирро дар шеърҳои дигараш низ, аз ҷумла дар «Зарафшон», «Раҳрави зиндагӣ», «Ҷавонӣ меравад...», «Сатрҳои нотаом» ва «Роҳи дилҳо» мебинем. Лоик дар ин қабил шеърҳо дар хусуси инсон ва мақоми вай, зиндагӣ ва ҷиҳатҳои гуногуни он, муаммои ҳаёт ва марг ва ғайра фикру мулоҳиза меронад. Ё ба ҳар як ашъи моддӣ ва воқеъаву ҳодисоти ҳаёт бо дидаи ибрат менигарад. Дар ин

шеърҳо адиби ҷавон қоблияти пухтаву рехта сухан гуфтан ва дар лафзи андак маънии бисёрро ифода карда тавонистани худро нишон додааст. Мисоли барҷастаи он «Насиҳати модар», «Мукофот» ва бештари рубоиёти ӯ мебошад, ки дар онҳо калимаву таъбирҳои зиёдатӣ ва ё тасвирҳои ноҷо тақрибан вучуд надоранд ва аз нуктасанҷию жарфбинии шоир ва камолоти ӯ дарак медиҳанд.

Шеърҳои Лоиқ на танҳо бо тозагии мазмун ва нафосати баланди шеърӣ доштанишон, балки аз ҷиҳати шакл, тарзи баён ва бадеиёти худ ҳам қобили тавачҷуҳ мебошанд. Ӯ дар шеър калима, ибора ва тасвирҳои бадеиро мувофиқи талаби мавзӯ интихоб мекунад ва ба ягонагии шеър ва тамомияти он диққат медиҳад. Адиби ҷавон махсусан ба тасвир дар шеър рағбат дорад. Дар ҳамаи шеърҳои вай, албатта, тасвирҳои тозаву ташбеҳу истиораҳои нав ҷой дорад. Онҳо шеърҳои ўро ҷозибадор кардаанд. То ҷӣ андоза ба тасвир дар сухан диққат кардани шоир аз ду порчаи поёнӣ ба хубӣ намоён аст:

Дар раҳи туст ҳам осебу газанд,
Ҳам гулистони саодат, ҳам банд.
Моҳигириву бидон, пайвастат
Нафитад моҳии зар дар шастат.
Бахт чун оби равон пайдо нест,
Дар ҳама ҷои замин тилло нест.
Зиндагонист на яксону дар он
Шиша гоҳест ба ҷои сандон.
Зиндагонист – ба кас то ба абад
Силаву силӣ зи як даст расад.
Зиндагонист – диҳад чун фармон
Кори анбӯр кунӣ бо дандон...

(«Раҳрави зиндагӣ»)

Ё худ:

Агар парвонай, даври чароғи хирасўзе не. –
Ба даври машъале ё офтобе сўз, курбон шав.
Агар ту қатрай, ҷойи нишасти хешро дарёб, –
Ба рўйи санг не, дар беҳи гул резу гулистон шав.

Агар обӣ, мабош ором дар як ҷо ҷу оби кӯл.
Кушо маҷрои худро, қобили тӯфону тугён шав.
Агар позаҳр бошӣ, баъди марғи дӯст бекадрӣ,
Ба сарвакти давоҷӯён биё, бар дард дармон шав.
Ту нахле ҳам агар бошӣ, зарурат гар бифармояд,
Сари сабзат бисӯзон, гармӣ овар, шуълаафшон шав.

(«Худфурӯзӣ»)

Як ҷиҳати дигар ва бисёр муҳимми шеърҳои Лоик конкретӣ будани онҳост. Ӯ аз зиндагӣ чунин лаҳзаҳоеро пайдо кардааст, ки ба нотақдор ва дерпоянда шудани шеърҳояш сабаб гардидаанд. Аз ин вачҳ шеъри бағоят марғуби ӯ «Ба модарам» ҷолиби диққат мебошад. Дар он шоир ба воситаи зикри чанд лавҳаву ҷузъиёти конкретии ҳаёт симои абадзиндаи модари тоҷикро офарида, «олами дар худ ниҳонашро» кашф намудааст. Лавҳаву ҷузъиёти зиндагӣ якҷо бо эҳтиросу самимияте, ки ба таъби шоир хоссанд, шеъри мазкурро фаромӯшношуданӣ кардаанд.

Лоик шоири ҷӯянда аст ва натиҷаи ин тозаҷӯйҳои ӯ ҳам дар муҳтаво ва ҳам дар шакли шеърҳояш мушоҳида мешавад. Вай дар ду-се соли охир лангардор сухан гуфтавро машқ намудааст. Адиби ҷавон агар дар тамоми шеъри «Дар ёди ша-раф» танҳо дар як мисраъ рукне афзуда, дар шеъри «Завқи дидор» фақат дар баъзе байтҳо мисраъҳоро шикаста бошад, шеърҳои «Муҳаббати аввал», «Додгоҳи хотира», «Дар базм», «Сатрҳои нотамо», «Биҳишти гӯшуда» ва «Ба модарам»-ро саропо ба ин минвол гуфтааст. Ӯ мисли баъзе шоирони ҷавон ва навқалам мисраъҳоро фақат барои он ки «навпардоз» бошад не, балки бо тақозои маънӣ ва мавзӯӣ шикастааст ва дарозу кӯтоҳ ё зиёду кам намудааст. Масалан, тасвири шароити базму оҳанги шӯҳи рақс, зуд-зуд дигаргун шудани ҳолат ва кайфияти рӯҳии қаҳрамон боиси он шудаанд, ки муаллиф шеъри «Дар базм»-ро бо як оҳанги муҳаррик ва тағйирёбанда сарояд:

Дар дили шаб ҷоми заррини кафи ёр
Медурахшиду диламро шод мекард.

Ҳарфҳои канда-канда, нозҳои дилбарона,
Мастӣ аз дидору аз май
Ҳастиямро бод мекард.

Ҳамчу шамшод аз вазиданҳои боди шӯхшанг
Печу тобе хурдаву арғушт мерафт.
Бо садои қарс-қарси панҷаҳои нозукаш
Қони ман ҳам аз сари ангушт мерафт.

Гоҳ чашмак мезаду бо як нигоҳаш мерасонд
Қиссаи ишқи ҷавониро ба ёд,
Дар дилам тӯфони баҳру нолаҳои бодро
Медамонду бар ниҳодам
Оташи ғам мениҳод...

Маълум мешавад, ки лангардор сухан гуфтан имконоти шоирро зиёд намуда, барои пурратар баён ёфтани эҳсосоти ӯ сабаб шудааст.

Дар маҷмӯаи «Сари сабз» аз шеърҳои навмашқонаи Лоик сар карда, то шеърҳои навардозонааш, яъне аз «Ном» (1959) то «Бо модарам» (1965) гирд оварда шудааст. Табиист, ки дар он мо дар қатори шеърҳои бисёр хубу пухта, баъзе шеърҳоеро ҳам дучор мекунем, ки бо вучуди тозагии мавзӯи худ ва ҳали он аз ҷиҳати баён ва санъати шеърӣ яқинан ва ҳамвор нестанд («Зарафшон») ва ё адиби ҷавон аз сабаби тангии вазну қофия дар баёнашон душворӣ қашидааст («Ном» ва «Қуфл»), ё ки дар акси ҳол ниҳоят раво ва бо тасвир гуфта шудаанд, тариқи ҳалашон навард нест. Шеърҳои «Роҳи дилҳо» ҳам аз ҳамин қабил аст. Ин шеър аз саргузашти аламангези устод Рӯдакӣ нақл мекунад ва бо мисраъҳои зайл поён меёбад:

Кучоянд он «ҷаҳондорон», шаҳон? З-онҳо нишоне нест,
Дар ин соат, ки он «овора» мулки ҷовидонӣ ёфт.
На онҳо, на аҷал ӯро намиронданд! Ў имрӯз
Чу халқаш шохроҳи бахту иқболу ҷавонӣ ёфт.

Аксари шеърхое, ки шоирони муосир дар ёди ин ва ё он адибони бузурги пешина гуфтаанд, хамин тавр анҷом мепазирад. Яъне, дар онҳо аввал аз саргузашти адиб ва кадрношиносии замона сухан рафта, сипас зикри он меравад, ки агарчи вай мурдааст, осораи бақои номи ӯст. Шояд ин тарзи ҳали мавзӯ ба мақсад мувофиқ бошад, аммо фаромӯш ҳам набояд кард, ки сабабгори якрангии он шеърҳо гардидааст. Дар баъзе мавридҳо шоири ҷавон мисли «Ошик» шеъре гуфтааст, ки аз ҷиҳати банду баст ва маънӣ нисбат ба сурудаҳои дигари ӯ суи ва номукамал мебошад ва ё дар шеърҳои ҷудогонааш фикру мулоҳизаҳои ба ҳам мухолиф баён ёфтаанд. Барои мисол як рубоии хуби ӯро гирем, ки дар он симои ҷавонмарди бузургрӯх ва тавоное ба хубӣ акс ёфтааст:

Аз ҷабри гуноҳи хештан нагресам,
З-он даст ғитодаам, зи нав бархезам.
Ҳаргиз набарам ба нокасе рӯйи ниёз,
Дастам шиканад, бар гарданаи овезам.

Вале шоири ҷавон рубоии дигаре ҳам дорад, ки бо вучуди шеърӣ баланди худ ва маҳсули мушоҳидаҳои дақиқ буданаш, ҳам аз ҷиҳати мазмун ва ҳам аз ҷиҳати ғоя комилан ба рубоии боло зид мебошад.

Гар аз ҳама асрори ниҳон огоҳӣ,
Гар яккасавори ҳунари, гар шоҳӣ,
Дар танграҳи муносибат бар мардум
То роҳ надиҳӣ, ба худ наёбӣ роҳе.

Дар ин рубоӣ чехраи касе тасвир шудааст, ки майли рӯйи ниёз овардан ва муроҷиатро дорад.

Лоик ба тасвир ва маъниофаринӣ дар шеър диққати махсус медиҳад ва ин чиз каломашро ширадор намудааст ва як ҷиҳати мусбат ва хосси эҷодиёти вай мебошад. Лекин баъзан шояд натиҷаи саргарми тозаҷӯӣ шудани ӯ бошад, тасвирҳои шеърӣ офаридааст, ки ба осонӣ дарк кардани онҳо душвор

аст. Андак бошад ҳам, осори баёни мавҳум дар шеъри «Хотира дар пушти сурат» ва баъзе рубоиёти ӯ зухур намудааст.

Наҳоят, ҳанӯз дар шеърҳои Лоик якрангии вазн мушоҳида карда мешавад. Ӯ аксари шеърҳояшро ба истисноӣ микдори ками онҳо фақат дар зихофҳои ду баҳр — рамал ва ҳазаҷ гуфтааст. Агар шоир дар баҳрҳои дигари арӯз низ шеър гуфтанро машқ намояд, бешубҳа имконоти эҷодии вай дучандон зиёда мегардад.

Агар наشريёт ба маҷмӯаи адаби ҷавон сарсухани андак дурусттар ва муфассалтаре илова менамуд ва ё аз нависандаи ботачрибае ва шеършиносе хоҳиш мекард, ки пешгуфторе ба он бинавасад, мисли он ки нависандаи маъруф Сотим Улуғзода ба маҷмӯаи адиби навқалам Ҳабибулло Файзулло навиштаанд, кори хайреро анҷом меод. Ба фикри мо, анҷоми чунин як кори хайр дар маҷмӯаи нахустини онҳое, ки бори аввал ба майдони адабиёт қадам мемонанд, зарур мебошад. Лекин адибе фармудааст, ки «агар шеър хуб бошад, ба дастгирӣ ниёз надорад». Воқеъан хуб гуфтааст. Бигузор, шеърҳои шоир худро сипар бошанд.

Лоик дар яке аз шеърҳояш, ки «Дар сафар» ном дорад ва берун аз маҷмӯа мондааст, дар хитоб ба хонандаи худ гуфта буд:

Азизонам, дуои хайр гӯед,
Шуморо гуфта бар раҳ мебароям.

Мо ба шоири ҷавон дар сафараш ба олами шеър барор хоста, ба роҳаш давоми нек орзу мекунем.

1967.

МАВЛАВӢ ВА ЛОИҚ

(Вижагиҳои дарки шеъри сӯфиёна)

Шеъри Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, маъруф ба Мавлавии Румӣ (1207–1273), ин «бузургтарин шоири сӯфии ҳамаи замонҳо» (Р. Николсон) аз аввал дар ҷомеаи тоҷик, махсусан дар миёни рӯхониёни бомаърифати он, монанди муллочабағони мадрасаву мактабҳои динӣ ва муллоён шуҳрати зиёд дошт. Пайравони тариқатҳои нақшбандия ва қодирия, ки дар қаламрави Тоҷикистон густариши тамои доранд, аз қадимулайём асарҳои Мавлавӣ – «Маснавии маънавӣ» ва «Девони қабир»-ро қироат мекарданд.

Ин анъана, мутаассифона, дар даврони шӯравӣ бо сабабҳои маълум андаке коҳиш ёфта буд. Ҳатто дар донишқадаву донишгоҳҳои олии адабӣ, ҷӣ ҳоҷат ба мактабҳои таълимоти ҳамагонӣ, солиёни дароз на танҳо асарҳои шоирони сӯфии дигар, балки Ҷалолиддини Румӣ низ ҳамчун мероси иртиқой таълим дода намешуд.

Таҳқиқи мероси сӯфиёне, монанди Саной, Ансорӣ, Атторм ва Румӣ, дар Иттиҳоди Шӯравӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон танҳо дар солҳои 60-70-и асри гузашта оғоз гардид ва ҷун натиҷа таълифоти Е.Э.Бертелс «Сӯфигарӣ ва адабиёти сӯфиёна» (1965), Нозир Одилов «Ҷаҳонбинии Ҷалолиддини Румӣ» (1965), Аҳмадҷон Муҳаммадхочаев «Ҷаҳонбинии Фаридиддини Атторм» (1974), Қароматулло Олимов «Ҷаҳонбинии Саной» (1975) ва дигарон ба вуҷуд омаданд. Тақрибан дар як замон бо нашри ин рисолаҳо таълиму тадриси сӯфигарӣ ва адабиёти сӯфиёна низ дар баъзе аз донишгоҳҳои ҷумҳурӣ шурӯъ шуд.

Дубора рӯй овардан ба шеъри шоирони ориф ва, пеш аз ҳама, Мавлавӣ дар шеъру шоирии муосири тоҷикӣ хидмати Лоиқ, ин бузургтарин шоири тоҷик дар садаи 20 мебошад. Нимаи дувуми солҳои 70 ва ибтидои 80-уми асри гузашта солҳое буданд, ки Лоиқ ба шеъри Румӣ алоқамандии ҳосе дошт. Агар бо таъбири муаллифи рисолаи «Лоиқе ҷун Лоиқе» (2000) шоири тавонои тоҷик Гулназар бигӯем, «Девони қа-

бир»—и Румӣ «ҳамнишини шаборӯзӣ»-и ӯ гардида буд. Лоик он вақт дар суҳбат, суҳанронӣ, мусоҳиба ва мақолаҳояш аз шеърӣ ин шоири ориф зиёд иқтибос мекард. Зимнан, вай донандаи беназири осори Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Хайём, Низомӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Соиб, Калими Кошонӣ, Бедил ва дигарон буд ва метавонист соатҳо аз ашъори шоирони номбурда беист аз ёд шеър бихонад ва муддатҳо дар бораашон бо шавқу завқ суҳбат бикунад. Аммо таваҷҷуҳ ва алоқамандие, ки ӯ ба шеърӣ Мавлавӣ дошт, чизи дигаре ва хорикулода буд.

Пас аз ин рӯй овардан ба Мавлавӣ дар шеърӣ муосири тоҷикӣ «мӯд» шуд. Монанди он ки замоне пас аз Лоик ҳама рубоисарову дубайтигӯӣ, ғазалнавису шеърӣ наву сапед мегуфтагӣ шуда буданд. Ва ё баъди «Модарнома»-и ӯ ба ёди қаламкашони тоҷик расид, ки онҳо ҳам модар доранд.

Лоик чӣ ниёзе дошт, ки рӯй ба шеърӣ Мавлавӣ, бузургтарин шоири ориф оварад? Суҳанварони дигари тоҷик чӣ эҳтиёче доштанд, ки дар ин кор пайрави Лоик бошанд? Чӣ иртиботе ҳаст миёни ирфони замонҳои пешин ва тафаккури бадеии имрӯзӣ?

Лоик аз қадамҳои нахустини худ ба майдони шеърӣ муосири тоҷикӣ дар солҳои 60—и садаи 20 пайваста ва пайгирона дар ҷустуҷӯи воситаҳои тасвири бадеии муносиб, забон ва сабки созгори воқеияти аср бо тамоми мураккабӣ ва рангомезиҳояш буд. Вай ошкоро аз шеърӣ замонааш изҳори ноқаноатмандӣ мекард. Шеърӣ тоҷикӣ сарфи назар аз дастовардҳои бебаҳси он дар солҳои 20–30, дертар дар солҳои 40, 50 ва 60—уми асри гузашта, ниёзи зиёде ба навшавӣ дошт. Ва бо ҳамин ният ӯ ба омӯзиши амиқи таҷрибаи адабиёти пешина ва кунунии форсии тоҷикӣ ва мардуми дунё, аз ҷумла асарҳои Ҳёте, Хейне, Хуго, Пушкин, Есенин, Уолт Уетмен, Пабло Неруда, Расул Ҳамзатов, Эдуардас Межелайтис ва дигарон шурӯъ менамояд. Лоик аз шоирони муосири тоҷик ягона касест, ки ба эҳёи маъмултарин навъҳои шеърӣ дар адабиёти пешинаи форсии тоҷикӣ, аз қабилӣ рубоӣ, дубайтӣ ва ғазал тавфиқ ёфт. Ӯ дар гуфтани шеър дар қолаби «арӯзи озод» ва «шеърӣ сапед» низ таҷрибаи бобароре дошт. Ҳақ ба

ҷониби Мӯъмин Қаноат аст, ки мегӯяд: «Балки ӯ ягона шоирест, ки кӯшидааст тамоми роҳҳо ва василаҳои тасвиrho – аз тасвири воқеъӣ то тасвиrhoи орифона, ошиқона ва риндонаро ба кор барад».

Гумони ғолиб он аст, ки вақте ки Лоиқ бори нахуст аз наздик бо шахсият ва осори Мавлавӣ ошно мешавад, тамоми он чизҳоеро, ки то ин вақт аз навиштаҳои шоирони дигар, адабиёти мардумони дигар, аз фаҳлавиёт ва фарҳангҳову луғатномаҳои сершумор мечуст, ба якборагӣ дар «Девони қабир» ва «Маснавии маънавӣ»-и Ҷалолиддини Румӣ пайдо менамояд. Дар ин ду китоб бо имони комил метавон гуфт, ки дастовардҳои ҳам шеърӣ пешинаи форсии тоҷикӣ, аз ҷумла дар заминаи ҳунари адабӣ, ҳам фаҳлавиёт ва ҳам забони зиндаи мардум ҷой гирифтааст. Ба зами ин набояд фаромӯш кард, ки Мавлавӣ, тавре ки маълум аст, дорои сабки адабии нотақро ва вижаи худ ва поэтикаи комилан нава ҳафт ва табиист, ки тавачҷуҳи ҳамаи шоирони форсии баъдӣ, аз ҷумла Лоиқро ба худ ҷалб мекард.

Мутаассифона, масъалаи пайванди шеърӣ Лоиқ ва шоирони дигари тоҷик бо шеърӣ Ҷалолиддини Румӣ, то ҳол тавре ки мебошад, таҳқиқ нашудааст. Он чи дар замина аз тарафи баъзе аз аҳли адаб ва илм, мисли Алиасғари Шеърдӯст, Муҳаммадали Аҷамӣ, Комил Бекзода ва дигарон гуфта шудааст, аввалан, хусусияти зимнӣ дошта, сониян, ошкоро баҳсбарангез мебошанд. Чунончи, Алиасғари Шеърдӯст зимни андешарониҳояш дар бораи раванди инкишофи шеърӣ муносири тоҷикӣ дар асоси ғазалҳои ҷудогонаи Лоиқ, Фарзона ва Муҳаммадали Сиёвуш тахмин мекунад, ки дар онҳо, бино бар таъбири ӯ, «нигоҳи орифона», «як фазои ирфонӣ-мазҳабии тоза» ва қаробат «бо ғазали сунатии ирфонӣ» ҷо дорад. Агар пажӯҳишгари эронӣ Алиасғари Шеърдӯст, ки донандаи ҳуби шеърӣ муносири тоҷикӣ мебошад, бо камали эҳтиёт ва мулоҳизақорона сухан мегӯяд, шоири ҷавони тоҷик Муҳаммадали Аҷамӣ, файласуфи шоир Комил Бекзода ва дигарон бовар бар он доранд, ки шоирони тоҷик, аз ҷумла Лоиқ, шеърӣ ирфонӣ гуфтаанд. Барои мисол, Аҷамӣ дар

мақолааш зери унвони «Тафаккур ва ҳис дар калимот» дар рӯзномаи «Начот» (2000) ақидаеро ба миён гузошта буд, ки дар шеъри Лоиқ ишқи дигар, маъшуқаи дигаре ҳаст. Ҳамон ишқ ва маъшуқае, ки мардони ҳақиқат ва тариқат доштанд. Ва он ишқ ва он маъшуқа ҳамон аст, ки Саной, Шайх Аттор, Мансури Ҳаллоҷ, Саъдӣ, Ҳофиз ва шоирон ва сӯфиёни дигар доштанд. Бо гузашти чанд сол ва сарфи назар аз «эътирозҳои ошкору нишоне», ки ба мақолаи мазкураш ҷо доштанд ва аз он рӯзноманигори «Адабиёт ва санъат» (4 апрели 2007) ёд овардааст, Аҷамӣ исрор намудааст, ки «боз ҳам тазаккур ме-хоҳам бидиҳам, ки хеле аз шеърҳои устод Лоиқ Шералӣ саршор аз маърифати ирфонист».

Дар робита ба чунин қазоват ва натиҷагирӣҳо таъкиди нуктаеро лозим медонем ва он иборат аст аз ин ки шабоҳати зоҳирӣ, ки дар маънӣ ва тасвир миёни шеъри шоирони имрӯзаи тоҷик, аз ҷумла Лоиқ ва шеъри шоирони сӯфӣ, мисли Мавлавӣ ҷой дорад, ҳамчунин мавҷуд будани зикри Худо, паёмбар, Қуръону Ҳафтяк, сура, оят, дарвешу дарвешӣ, худӣ бехудӣ, шӯридагӣ, девонагӣ, хилкати риндонона, мастӣ ва ғайра ҳанӯз маъноӣ онро надорад, ки шеъри Лоиқ ва шоирони муосири дигаре ирфонист ё мазҳабӣ, зеро дар онҳо ин маънию тасвирҳо, калимаву таркибҳо, мафҳуму истилоҳот муҳтаво ва моҳияти заминӣ, воқеъӣ доранд, на ирфонӣю динӣ. Худи Лоиқ дар яке аз охири мусоҳибаҳои телевизионӣ дар барномаи «Сухбати мардона» дар ҷавоб ба саволи гардонанда аз хусуси он ки «касе ба мақолаи Алиризо Қазва ҷавоби сазоворе нагуфт. Шумо дар замина чӣ назар доред?», бо сароҳат изҳор намуда буд, ки «Қазва фармудааст, ки «дар шеъри тоҷикӣ мазмунҳои динӣ вучуд надорад. Ҳамин тавр аст, зеро муҳити зиндагӣ дар Тоҷикистон 70 сол коммунистӣ буд. Барои ҳамин ҳам дар ҳамин замина бояд дар бораи шеъри муосири тоҷикӣ қазоват кард ва набояд меъёрҳои барои мо бегоноро таҳмил кард». Ҷавоби шоир ба саволи дигар дар бораи он ки «вақте ки шумо дар бораи ишқ мегӯед, пеш аз ҳама, чиро дар назар доред?» аз ин лиҳоз басо ҷолиб мебошад. Ё мегӯяд: «Пеш аз ҳама, ишқи байни зану мардро»,

хосса дар шеър, «пеш аз ҳама, аз ишқи воқеъии инсонӣ» ва таъкид намудааст, ки «ишқи ӯ заминист, ба занон аст». Он чизе, ки Махтоби Маккӣ ном касе дар маҷалаи «Килк» дар «Гуфтугӯ бо Лоик Шералӣ» аз номи шоир овардааст, ки гӯё ӯ гуфта бошад, ки «гурӯҳи дигари шеърҳоям ирфонӣ ҳастанд», таҳрифи маҳз аст.

Дар шеъри Лоик, Бозор Собир, Гулназар ва чанде дигар, ки сирф воқеъгароёна аст, ҷустуҷӯ кардани шеъри ирфонию мазҳабӣ кори беҳуда ва кӯшиши бар абас мебошад. Инро на осори онҳо ва на гуфтаву навиштаҳояшон дар бораи шеърӯ шоирӣ тасдиқ мекунанд. Гулназар, ки аз раванду тамоюлҳои шеъри имрӯзаи тоҷикӣ беш аз ҳар нокиде андеша меронад, дар гузоришаш ба маҷлиси 5 Садорати Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон соли 2002 ошкоро изҳор дошта буд, ки «ва агар барои шеър замону макон лозим нест, ҳамчунин ки баъзе қалмакшон ҳаминсон ақида доранд, пас барои мо шеъри Рӯдакию Мавлавияю Ҳофизу Бедил ва даҳҳо бузурги гузашта кифоя аст. Ҳоҷат ба он нест, ки гуфтаи онҳоро беҳунарона такрор кунем ва гӯем, ки «ин шеъри ирфонист».

Аз рӯйи шабоҳатҳои зоҳирӣ қазоват кардан ба натиҷаҳои номатлубе мерасонад. Барои мисол, агар аз ҳамин нигоҳ ва ҳамин тарзу тариқ ба шеъри Суруш нигарем, бубинед, то ба кучоҳо мерасем. Ин шоир дар оғози шеъри «Дар интиҳои шаб» гуфтааст:

Ман туро, эй ёр, сар то по
Чун салиби қисмати талхам
Бо ҳазор андӯҳ мебӯсам.

Ё дар шеъри дигараш «Нури ишқ» навиштааст:

Ту гӯӣ Ҳазрати Исо
Дар он ҷо интизори лаҳзаи поки шаҳодат буд
Ва лаззатгир аз санги маломат буд...

Суруш кист? Пайрави дини насронист? Ҷойи шак нест, ки Суруш насронӣ нест, мусулмон аст. Вай ашъори мазҳабӣ,

динӣ нагуфааст, чӣ ҳочат ба гуфтани ашъори ирфонӣ. Ў аз чумлаи шоиронест, ки дар заминаи фарҳанги форсии тоҷикӣ, аз чумла фарҳанги исломӣ шеър мегӯяд ва тасвиру маъниҳои диниро ба мақсаду ҳадафи эҷодиаш – бозтоби замони муосир, аз чумла аз тариқи ишқ мувофиқ гардондааст. Агар чунин намебуд, ин тавр намегуфт:

Ва худро чун нигоҳи худ кунам маслуб
Ба рӯи пайкари ҳамчун салиби мармарини ту,
Ва ё худро биовезам
Ба даври пайкари чун оч поку нозанини ту.

Ва ё ў дар шеъри «Соқаҳои ошиқи печон» чунин байтҳое дорад:

Барои мӯйҳоят, ҳасрати шомӣ ғарибон дар диле торик,
Ки он шаб панҷаҳои солики ман ҳамчу дарвешон
Ба шавқи дидани тандиси рӯят дар дили меҳроб
Чу тори риштаи тасбеҳ бӯсиданд,
Барои шонаҳоят – тақягоҳи эътимоди ишқ,
Ки он шаб чашмҳои содаи эҳромпӯши ман
Чу санги Каъба мелесиданд,
Ҳалолам кун, азизам, бӯсаҳоямро...

Яқин аст, ки аз лиҳози ақидаи на ду пораи аввал ва на ин пораи охир на ба таълимоти дини насронӣ ва на ба ислом мувофиқат доранд. Ин чиз танҳо ба шеъри Сиёвуш хос нест, балки ба шеъри бисёр шоирони дигар низ нисбат дорад. Чунончи, шоираи тавонои тоҷик Фарзона дар шеъри «Нилуфари хотира» ба ҳамин минвол фармудааст:

Ишқ дар сурати як роҳиби зебо омад
Ба мани раҳрави Каъба зи калисои сапедат.
Дили ман бурчи калисо шуду зангӯла навохт
Бо тӯлӯи зиндагибахши Масеҳи сапедат.

Майл ба гуфтани шеърҳои мазҳабию динӣ ва вуруди мазмуну тасвирҳои диниву мазҳабӣ ба шеъри муосири тоҷикӣ аз солҳои 90-уми асри гузашта сар шуда буд. Дар он солҳо бино бар тақозои ҳодисаҳо ва равандҳои маълуми сиёсӣ иҷтимоӣ навиштаҷоти манзуми зиёде ба таъб расиданд, ки дар онҳо аз ҳамди Худову наъти пайғамбару афкори ирфонигуна сухан мерафт. Қабл аз ин дар адабиёти муосири тоҷикӣ зухури шеърҳои динию ирфонӣ ва чопи онҳо маъмул набуд.

Ҳоло ин равия бештар дар навиштаҳои Муҳаммадали Аҷамӣ, Рустами Ваҳҳобниё, Фотеҳи Абдулло, Шаҳноз ва касоне мисли онҳо давом дорад, ки солиёни дароз дар Эрон зиндагӣ, қор ва ё таҳсил намудаанд ва ё ба он кишвар робитаи мустақим доштанд. Аз ин рӯ метавон гуфт, ки ин равия дар шеъри муосири тоҷикӣ сарчашмаи хориҷӣ дорад. Ин қазияро ин чиз низ тасдиқ мекунад, ки равияи мазкур дар шеъри шоироне, ки бар суннатҳои шеърии Айнӣ, Лоҳутӣ, Пайрав, Ҳабиб Юсуфӣ, Турсунзода ва дигарон тарбият дидаанд, аз он мактаб сабақ бардоштаанд, ба мушоҳида намерасад.

Аммо ин ҳаргиз маънои онро надорад, ки дар адабиёти форсии тоҷикӣ, умуман, ва шеъри муосири тоҷикӣ, хоссатан, суннати гуфтани шеърҳои динию ирфонӣ вучуд надошт. Сухан дар бораи шеъри расмӣ тоҷикӣ дар як давраи муайяни таърихӣ, ба истилоҳ замони шӯравӣ – аз солҳои 20 то 90-уми садаи 20 меравад. Вагарна, тавре ки маълум аст, дар таърихи адабиёти бостон ва садаи миёнаи форсии тоҷикӣ адабиёти динӣ ва ирфонӣ як шоҳаи қавӣ ба шумор мерафт ва ин анъана дар оғози асри гузашта дар осори адибоне мисли Мавлавӣ Чунунӣ, Абдулҳайи Мучахарфӣ, Туғрал, Ҳайрат, шеърҳои давраи аввали Айнӣ, Лоҳутӣ, Пайрав Сулаймонӣ ва дигарон идома ёфта буд. Бино бар ин аз ин ба баъд агар дар адабиёти кунунии тоҷикӣ ин равия тақвият ёбад ва адибони ҳунарманде зухур намоянд, ғайричашмдошт нахоҳад буд. Вале боз ҳам таъкид менамоем, ки мо он чи гуфтем, дар заминаи шеъри имрӯзи тоҷикӣ гуфтем, на шеъру шоироне, ки дар оянда ба

майдони адабиёт кадам хоҳанд гузошт. Дар ин роҳ кӯшиш ва таҷрибаҳое, ки шоироне мисли Фарзона, Абдулқодири Раҳим, Салими Хатлонӣ ва дигарон кардаанд ва мекунанд, чиддӣ ба назар мерасад.

* * *

Пас чӣ чизест дар шеъри Мавлавӣ, ки диққати Лоикро то ба ин дараҷа ба худ ҷалб менамояд, агар он мазмунҳои сӯфиёна ва андешаҳои фалсафӣ дар сурудаҳои он набошад. Ин гуфтаи шоир чӣ маънӣ дорад, ки «беш аз ҳама шеърро аз зиндагӣ, ҳамчунин аз шеъри Рӯдакӣ, Ҳофиз, Хайём, Соиб, Калими Кошонӣ ва махсусан пас аз хондани «Маснавии маънавӣ» ва «Девони кабир» омӯхтам». Барои ёфтани ҷавоб ба ин саволҳо гуфтаи дигари шоир мадад мерасонад. Ӯ иқрор кардааст, ки «аз ғазали классикӣ забон, санъатҳои бадеӣ, зарфияти суҳан, қофиябандӣ, истифодаи радиф, мантик, эҷоз ва таносуби суҳан, тасвирсозӣ ва ғайраро омӯхтам». Таҳлили амиқи шеъри Лоик, хосса ғазалиёти ӯ нишон медиҳад, ки ӯ аз Мавлавӣ, пеш аз ҳама, муносибати бисёр озодона, вале ҳунарияш ба вазн, қофия, радиф, лафз, санъатҳои бадеӣ, забони зиндаи мардумӣ, ҳамчунин мусиқии олии шеър, хушоҳангӣ, баёни пур аз шӯру эҳсос ва андешаро гирифтааст. Чунончи:

Ман ошиқам, ман ошиқам, ман ошиқи деринаам,
Ман ошиқи он соиду он ғабғабу он синаам.
Гар ман надорам симу зар, гар ман надорам баҳру бар,
Дорам туро то дар бағал, ганчинаам, ганчинаам.
Чун барфи навборидае сар то ба поят бевубол,
Ман ошиқи он манзару он пайкари симинаам.
То ҳаст ҳусни сабзи ту, сабз аст боғи ишқи ман,
Ман ошиқи он талъату он чехраи сабзинаам.
Расвой ишқи ту манам, яктои ишқи ту манам,
Имрӯз гар по дар гилам, то манзиле як зинаам.

Ва:

Дар калла ҳатто бод не, ин боданӯшӣ аз кучо?
Бо пуштафсӣ ин ҳама чарминапӯшӣ аз кучо?

Дирӯз беҳомак будӣ, бекозаву бомак будӣ,
 Ҳоло ба бозори ҷаҳон мошинфурӯшӣ аз кучо?
 Доллар ба каф барги ҳазон, дуздӣ накардӣ? Рост гӯӣ,
 Даври лабон кафки даҳон, дарёхурӯшӣ аз кучо?
 Дӣ будӣ беизораке дар кучаву бозораке,
 Бо зехни кунду ақли кунд ин тундҷӯшӣ аз кучо?
 Дирӯз таппак мезадӣ, дар пода чуфтак мезадӣ,
 Ай сустаку мустак, бигӯ, ин сахткӯшӣ аз кучо?
 Дирӯз хомӯшак будӣ, очиз чу харгӯшак будӣ,
 Имрӯз бонгат то фалак, ваҳӣи сурӯшӣ аз кучо?

Мавлавӣ истифодаи хушоҳангтарин бахрҳои арӯзи сунна-
 тӣ, аз қабили музореи мусаммани аҳраби мақбуз – мафъулу
 мафойлун, мафъулу мафойлун, раҷази мусаммани солим –
 мустафйилун, мустафйилун, мустафйилун, мустафйилун,
 раҷази мусаммани матвии махбун – муфтаилун, мафойилун,
 муфтаилун, мафойилун ва ғайраро дар ғазалҳояш бисёр дӯст
 медошт. Чунончи:

Маъшуқа ба сомон шуд, то бод, чунин бодо,
 Куфраш ҳама имон шуд, то бод, чунин бодо.
 — v / v — — — / — — v / v — — —

Ва:

Пӯшида чун ҷон меравӣ андар миёни ҷони ман,
 Сарви хиромони манӣ, эй равнақи бустони ман.
 — — v — / — — v — / — — v — / — — v —

Ё:

Пири ману муреди ман, дарди ману давои ман,
 Фош бигуям ин сухан: Шамси ману Худои ман.
 — v v — / v — v — / — v v — / v — v —

Ғайр аз ин хушоҳангии фавкулода ва баёни бошиддат ва
 боизтироб дар шеърӣ Мавлавӣ ба шарофати истифодаи зиёди
 такрор, тарсеъ, сачъ, қофияҳои дарунӣ, калимаҳои мавзун,
 нидо ва ғайра таъмин гардидааст. Барои мисол:

Баҳор омад, баҳор омад, баҳори мушкбор омад,
 Нигор омад, нигор омад, нигори бурдбор омад...
 Сафо омад, сафо омад, ки сангу рег равшан шуд,
 Шифо омад, шифо омад, шифои ҳар низор омад.
 Ҳабиб омад, ҳабиб омад ба дилдории муштоқон,
 Табиб омад, табиб омад, табиби хушёр омад.
 Самоъ омад, самоъ омад, самоъи бесӯдоъ омад.
 Висол омад, висол омад, висоли пойдор омад,
 Рабеъ омад, рабеъ омад, рабеъи бас бадеъ омад,
 Шақоикҳову райҳонҳову лола хушғизор омад.
 Касе омад, касе омад, ки нокас 3-ӯ касе гардад,
 Маҳе омад, маҳе омад, маҳе ду панҷу чор омад.
 Диле омад, диле омад, ки дилҳоро бихандонад,
 Мае омад, мае омад, ки дафъи ҳар хумор омад.
 Кафе омад, кафе омад, ки дарё дур аз ӯ ёбад,
 Шаҳе омад, шаҳе омад, ки чони ҳар диёр омад.
 Кучо омад, кучо омад, к-аз ин чо худ нарафтаст ӯ,
 Валекин чашм гаҳ огоҳу гаҳ бе эътибор омад.
 Бибандам чашму гӯям: «Шуд», гӯшоям, гӯям: «Ӯ омад»,
 Ва ӯ дар хобу бедорӣ қарину ёри ғор омад.

Ва:

Эй ёри ман, эй ёри ман, эй ёри безинҳори ман,
 Эй дилбару дилдори ман, эй маҳраму ғамхори ман.
 Эй дар замин моро қамар, эй нимашаб моро саҳар,
 Эй дар хатар моро сипар, эй абри шақарбори ман.
 Хуш меравӣ дар чони ман, хуш мекунӣ дармони ман.
 Эй дину эй имони ман, эй баҳри гавҳарбори ман.
 Эй шабравонро машғала, эй бедилонро силсила,
 Эй қиблаи ҳар қофила, эй қофиласолори ман.
 Ҳам раҳзанӣ, ҳам раҳбарӣ, ҳам моҳию ҳам муштарӣ,
 Ҳам ин сарӣ, ҳам он сарӣ, ҳам ганҷи истизҳори ман.
 Чун Юсуфӣ дар дилбарӣ, оию чӯйӣ муштарӣ,
 То оташе андарзанӣ дар Мисру дар бозори ман.
 Ҳам Мӯсие дар Тури ман, Исие ҳар ранҷури ман,
 Ҳам нури нури нури ман, ҳам Аҳмади мухтори ман.

Ҳам мӯниси зиндони ман, ҳам давлати хандони ман,
Валлах, ки садчандони ман, бигзашта аз бисёри ман...
Гар ганҷ хоҳӣ, сар бинех в-ар ишқ хоҳӣ, чон бидех,
Дар саф даро, вопас мачах, эй Ҳайдари каррори ман.

Худвижағӣ ва нотакрории поэтикаи шеърҳои Мавлавӣ аз он аст, ки онҳо шеъри самоъ мебошанд. Дар чараёни мавлавия самоъ ҳамроҳ бо сурудхонӣ, мусиқӣ ва рақс буд. Ҳамасрон ва наздикони шоир гувоҳӣ додаанд, ки ӯ аксари ғазалҳояшро маҳз дар маҷлисҳои самоъ месурӯд. Барои ҳамин ҳам шеъри ӯ бештар ба қонунмандии мусиқӣ ва рақс иртибот мегиранд, на ба меъёрҳои назмшиносии суннатии садаи миёна.

Маҳз ҳамин ҷиҳати шеъри сӯфии бузург беш аз ҳама шоири соҳибистеъдоди муосирро ба вачд меовард. Боре, Лоик ба забон омада гуфта буд, ки дар орзуи он аст, ки бубинад чӣ тавр «Мавлавӣ рақскунон шеърҳои худро дар маҷлиси самоъ месарояд». Омӯзиши ҳунари шоирии Мавлавӣ барои Лоик имкон дод, ки ҳудуди зарфияти тасвирро дар шеъри муосири тоҷикӣ густариш дода, онро боз ҳам қавитар, гӯётар ва муассиртар гадонад.

Чунин дарки воқеъбинонаи шеъри яке аз чехраҳои равшани шеъри сӯфиёна аз тарафи шоири муосири вукӯъгӯй қонунӣ буда, шаҳодат аз он медиҳад, ки ҳар давр мероси асрҳои гузаштaro ба эҳтиёҷоти хеш мувофиқ мегардонад ва аз он он чизро мегирад, ки барояш зарур аст. Чунин як амалро дар вақташ ҳуди Мавлавӣ дар нисбати адабони пешина, аз ҷумла Рӯдакӣ – бунёдгузори адабиёти форсии тоҷикӣ ва дигарон карда буд.

2007.

ЯК ШЕЪРИ САРИДАСТИИ УСТОД ЛОИҚ

Ин шеъри Лоиқ, ки бори нахуст ба диққати муштариёни гиромии рӯзномаи «Тоҷикистон» ва алоқамандони сурудаҳои шоир пешкаш мегардад, дар номае омадааст, ки онро муаллиф аз шаҳри Новороссийск дар рӯзҳои хидматаш дар аскарӣ, дақиқтараш 18 майи соли 1966, яъне расо 40 сол пеш аз ин ба номи камина фиристода буд. Онро ҳуди шоир «як шеъри саридастӣ» номида, таъкид намудааст, ки «барои дилхушӣ» офаридааст.

Ангезаи гуфтани ин шеър, тавре ки ҳуди Лоиқ дар номаи ёдшудааш ба он ишора кардааст, он буда, ки қуттии меваҳои фиристодаи маро («посилкаро») хеле дер пас аз як моҳ ба ӯ расонидаанд. Хабарномаи расидро («извещение»), ки бино ба навиштаи ӯ «дар идораҳои начальникҳои хунукзада бӯй гирифта хоб кардааст, рӯзе аз байни коғазҳо ёфта додаанд». Маълум мешавад, ки на танҳо меваҳо, балки мактуби банда ҳам, ки дар даруни он баста буд, «пӯсида, зард шудааст» ва Лоиқ онро хонда натавонистааст. «Дар тамоми зиндагии инҷой, – гуфтааст ӯ, – ин хел хафа нашуда будам. (Бори дигар саҳт хафа шуда будам, ки аз гум кардани китобе буд, аммо боз он китобро ёфта меҳонам.) Лекин намедонам, ту чӣ навишта будӣ?».

Лоиқ барои он ки ман аз шунидани хабари пӯсидани меваҳову мактубам нороъат нашівам, дар табрикномае ба муносибати иди май пештар аз расидани номааш, ба қавли ҳудаш «як дурӯғе» гуфта будааст. Вай ба ин дар ҳамон номааш иқрор кардааст, ки «ман ба ту табрикнома фиристода, як дурӯғ гуфта будам. Истода-истода он дурӯғро дар худам пинҳон карда наметавонам. Яъне, ман навишта будам, ки посилкаро гирифта хӯрдем. Аммо дарвоқеъ гирифтаам, аммо нахӯрдем (айнан)».

Дар ин шеъри нимшӯхию нимчиддии Лоиқ фазои хафаконии маъмулии хидмати ҳарбӣ дар сафи артиши шӯравӣ, хусусан барои мисли шоир касоне «бо табии сухан-

пардози нозук», ки ҳам дар ҳунар ва ҳам дар зиндагӣ озодиро болотар аз ҳама чиз медонистанд, хеле хуб бозтоб ёфтааст. Онро шоир дар номааш ҳам гӯшзад кардааст. «Аз рафти хизмат навиштан намеарзад, – гуфтааст ӯ. – Ин ҷо ҳама ҳарчу марҷ, сағ соҳибашро намешиносад. Аз аскар дида начальник бисёртар!... Умуман ин ҷо бўи одамгариро намешунавӣ. Дар тамоми хизмат як бор «уволнение» рафтему бас. 6 соат. Дигар гӯе ҳабсхона бошад. Чунон аблаҳобод аст, ки Худоё! Агар ягон кас мастӣ кунад ё интизоми мукаддаси ҳарбиرو вайрон кунад, дигарон ҳам ҷазо мебинанд. Гӯё дар даруни мо чунин одам будаасту мо онро тарбия карда натавонистаем».

Лоиқ танзомез аз гушнамонданҳояш, кашахӯрданҳояш, 6 киллометр давиданҳояш дар пехота, «раз-два»-гӯён пойзаданҳояш, шабҳо часовой истоданҳояш, аз наряд, аз кашо-кашҳояш дар аскарӣ ёд оварда, ба дилбари депутаташ наказ додааст, ки чун бар «ТУ» нишаставу ба Маскав, ба Қасри Кремл барои иштирок дар съезди навбатӣ равад, дар беҳи гӯши вазири мудофияи онвақта Малиновский, раиси Шӯрои вазирон Косигин ва котиби генералии Бюрои сиёсии Ҳизби коммунисти Иттиҳоди Шӯравӣ Брежнев бигӯяд, «ки дар Баҳри Сияҳ ғарқ аст Лоиқ» ва ӯ – «девонаи нағз»-ро бояд «аз дасти пехота» озод намуд. Шоир дар хитоб ба дилбари депутаташ қавл додааст, ки:

Агар озод созандам, бубахшам
Ба КМ ним қасида, ним рубой.

Фикри эҷоди ин шеър ба таъбири шоир «оптимистонаи замонавӣ», гумони ғолиб сирф вақте ки чашми шоир ба тасвири рӯи конверт – акси Қасри съездҳои Кремл мерасад, пайдо шудааст ва ӯ онро бадохатан («саридастӣ») барои аз хотири худ ва банда равондани осори он кудурат ва нохушии, ки рӯй дода буд, сурудааст. Вале он шеър дар зимн масҳараи ғайримустақими мунаққидон ва адибонери дар худ дорад, ки он рӯзҳо шоирони ҷавоне мисли Лоикро ба гуфтани «шеърҳои оптимистонаи замонавӣ» дар ҳаққи қаҳрамонони

он даврон, аз ҷумла депутатҳо даъват менамуданд ва намунаҳои онгуна «шеърхоро» ба назм медароварданд.

Арзиши шеърӣ «Наказ ба дилбари депутатам» на дар ҷанбаи ҳунарии он аст, хосса, ки Лоик онро на ба нияти ҷопи баъдӣ дар китобу маҷмӯъаҳои офаридааст, балки дар он аст, ки дар вай чеҳраи басо зиндаи ӯ ба ҳайси як фарди нотақрори зиндадил, шахсияти хориқулодаи адабию фарҳангӣ, шоири тавоноӣ наваҷуд ва дӯсти самимии ҷонӣ ҷилвагар мебошад ва барои шинохти хубтару беҳтари ҳунари ӯ ва ҳуди ӯ мадад мерасонад.

Наказ ба дилбари депутатам
(Шеърӣ оптимистонаи замонавӣ)

Агарчи гушна мондам, каша хӯрдм
Ба он табъи суҳанпардозу нозук,
Чу лабҳои ақиқат ёдам омад,
Набурдам бар даҳонам рағғани хук.
Ба пой ту давидам 6 километр.
Ба гӯши ту шунидам «раз-два»-ро.
Ба бинии ту бигрифтам нафас ман
Дар он шабҳо, ки истодам часовой.
Ту ҳастӣ депутат дар шаҳри Яғноб,
Туро дар Москва ҳам мешиносанд.
Наказ додам ба ту, иҷро накардӣ,
Кучо ман? Бо ту шоҳон ишқ бозанд.
Ба ёдат ҳаст, дар айёми хурдӣ
Ману ту карда будем лойбозӣ?
Ба поят кафши ҷӯбин ҳам надоштӣ,
Намекардӣ дурӯғу сарфарозӣ.
Кунун депутати совети олий
Шудию ҳай даҳони ман яла монд.
Фақат аз Москва ояд ба гӯшам
Садои каблукат, ёри хиромон.
Съезди XXIII ҳам бе ту нағзашт,
Нишастӣ монда дар гӯшат наушник.

Нагуфтӣ беҳгӯшӣ бар Малиновск,
Ки дар Баҳри Сияҳ ғарқ аст Лоик.
Ба паҳлуи Брежнев ҳам нишастӣ.
Брежнев сӯи ту ҳатто ниғаҳ кард.
Нагуфтӣ, ки диҳад камтар сафедӣ,
Ки ин Баҳри Сияҳ манро сияҳ кард.
Азизам, бе ту дар пехота мурдам.
Зи наряд, аз кашокаш, аз даводав.
Азизам, мирамат, пеши Косигин
Барои ман шуда бори дигар рав.
Бигӯ, ки гар зи армия биёяд,
Худо хоҳад, ману ту чуфт мешем.
(Ба разводаш туро корат набошад!)
Бигӯ, ки ҳар дуи мо нағз хешем.
Бигӯ, ки рӯзи тӯи мо Брежнев
Падар (албатта!) хоҳад шуд ба домод.
Бимирам бар билети депутатет,
Бирав бар Москва, роҳат сияҳ бод!
Бигӯ, ки рӯзи тӯи мо наоранд
Ягон тӯёнаи поки сиёсӣ.
Протокол ё печат чӣ лозим?
Бигӯ, ки тӯи мо тӯи халосӣ.
Бирав, бар «ТУ» нишину рав, азизам,
Бигӯ, девонаи нағз аст Лоик.
Агар озод созандам, бубахшам
Ба КМ ним қасида, ним рубой.
Бирав ҷонам, умедам аз ту як тон,
Бирав, мурдам ман аз дасти пехота.
Бикун мӯи саратро лонаи зоғ,
Бирав, гардам дарафши каблукота.

*18 маи 1966.
ш. Новороссийск,*

2006.

ШЕЪРИ ТОЧИКӢ БЕ ЛОИҚУ БОЗОР

Дар яке аз шумораҳои моҳи ноябри 2009 рӯзномаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Ба қуллаҳои дониш» чашмам ба навиштаи донишҷӯи соли аввали факултаи забон ва адабиёти тоҷикӣ Шобегим Меликова афтод, ки «Лоик кучойӣ?» унвон дошт. Муаллиф дар он аз ҷумла навиштааст: «Имрӯзҳо дилам шеъри нави ўро меҳаҳад, вале кучост он Лоик, ки диламро таскин бахшад». Аз марги нобаҳангоми ин шоири бузург (30 июни 2000), ки ёдаш ва шеъраш дар дилу дидаи алоқамандонаш зинда аст, ҳоло даҳ сол сипарӣ шудааст. Ва понздаҳ сол мешавад, ки шоири бузурги дигар Бозор Собир дар таърихи 21 январи 1994 аз хоки Тоҷикистон берун рафт ва феълан дар Амрико зиндагӣ дорад. Агарчи дар хориҷ аз кишвар будани ӯ ҳаргиз маънои аз раванди шеъри кунунии тоҷикӣ дар канор монданаширо надорад, боз ҳам бевосита ҳузур надоштаниш бармало эҳсос мегардад. Дар чанд соли охир зикри хайри шоир ва ёдаш дар рӯзномаву маҷаллаҳои ҷумҳурӣ бештар аз пештар сурат мегирад ва ин аз пазмонии мухлисонаш ба дидор ва ташнагияшон ба шеъри ӯ гувоҳӣ медиҳад.

Вақте ки Лоик аввал ба сифати мудирӣ шуъбаи назми маҷаллаи «Садои Шарқ», мушовирӣ шӯрои назми Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ва баъд сармуҳаррири маҷаллаи «Садои Шарқ» ва Бозор Собир ба ҳайси мудирӣ шуъбаи назми маҷаллаи «Садои Шарқ» ва мушовирӣ шӯрои назми Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон ифои вазифа менамуданд, парчамдор, ҳимоятгар ва пуштибони асосии шеъри нағз дар адабиёти тоҷик буданд. Бозори шеъри нағз, ба истилоҳи яке аз онҳо, дар ин тарафи кӯча, дар назди Бозор Собир, яъне Иттифоқи нависандагон гарм буд ва ҳар раҳгумзадаи роҳи ҳунари асилро ба он тарафи кӯча – ба бозори Баракат роҳ нишон медоданд. Афсӯс, ки имрӯз ба монанди онҳо парчамдор, ҳимоятгар ва пуштибонони шеъри нағз намондаанд. Камол Насрулло комилан дуруст фармудааст, ки ҳоло «дару девори

полизи шеър фуру рафтааст» ва ҳар раҳгузари тасодуфӣ, агар хоста бошад, бидуни мамониат ба он дохил шудааст. Шоир Гурез Сафар аз он нигарон аст, ки ин замон «касе парвои шеъри мо надорад ҳеч» ва афсӯс меҳӯрад, ки табъи равонеро дар шеъри замон «чу табъи ҳазрати Лоик» намебинад. Низом Қосим, ки бо шеъри тари Бозор одат кардааст, малул аз хушктабъҳои давр аст:

Хушктабъам дигар аз бозоргониҳои давр,
Ман, ки бо шеъри тари Бозор одат кардаам.

Набудани Лоику Бозор дар ҳар сари қадам ҳис карда мешавад. Имрӯзҳо шеъри бад дар саҳифаҳои рӯзномаву маҷаллаҳои мо ва дар шакли китобу маҷмӯаҳо фаровон чоп мешавад. Ба шаҳодати Бозор Собир пас аз яке аз сафарҳои ба Душанбе «ҳозир ҳар касеро ки дар кӯчаву бозор набинӣ, китобу китобчаашро тақдим месозад. Аз дари касе, ки надарой, пеш аз салому алейк маҷмӯаи шеърро дароз менамояд». Гуфтаҳои машҳури Давлатшоҳи Самарқандӣ дар муқаддимаи «Тазкиратушшуаро» ба ёд мерасад, ки дар бораи вазъи монанди шеърро шоирӣ замонааш навишта буд: «Ҳар чӣ бисёр шавад, хор шавад». Манзури ӯ ва Бозор Собир ҳам зиёд шудани шеъри бад аст, вагарна шеъри нағз ҳар чӣ бисёр шавад, хор нахоҳад шуд. Шеъри нағз дар ҳар давраи замон талабгору алоқаманди худро хоҳад дошт. Агар шеъри нағз ба дилҳо мезад, инро, пеш аз ҳама, мардуми форсизабон, ки шоирони нағз дар тӯли ҳазорсолаҳо зиёд дорад, эҳсос мекард.

Бо ин ҳама, вақте ки кас дар бораи ҳаёти майдони шеъри тоҷикӣ дар ин рӯзҳо мулоҳиза мекунад, падидаи ачибу ғарибиро ба мушоҳида мегирад. Дар ин майдон дар баробари адибоне, ки ҳанӯз солҳои 40-50-уми асри гузашта ба гуфтани шеър сар кардаанд, онҳоеро низ мебинад, ки дар даврони баъдӣ – охири солҳои 50 ва ибтидои 60-ум; охири солҳои 60 ва ибтидои 70-ум; солҳои 70 ва 80-ум; солҳои 80 ва 90-ум; солҳои 90-уми садаи 20 ва ибтидои ҳазораи сеюм қалам ба даст гирифтаанд. Дар як замон ва макон фаъолият кардани

шоирони наслҳои гуногун, намояндагони равия ва тамоюлҳои мухталиф, пайравони сабку шеваҳои ҷудогонаи офаринишӣ манзараи умумии шеъри муосири тоҷикиро рангин кардааст.

Дигаргуниҳои сифатӣ ва куллии назаррасе, ки дар нимаи дуюми солҳои 50 ва оғози 60-ум дар шеъри тоҷикӣ ба шарофати шоироне ба монанди Муъмин Қаноат, Лоик, Бозор, Қутбӣ Киром, Гулрухсор ва дигарон ба вучуд омаданд ва тамоюлҳои тозае, ки дар шеъри солҳои 80 ва 90-уми асри гузашта дар сурудаҳои Гулназар, Фарзона, Алимӯҳаммад Муродӣ, Сиёвуш ва Доро Наҷот зуҳури бештаре доштанд ва бо номҳои «шеъри ҳисомезӣ» ё «шеъри суҳробисипеҳривор», «шеъри тасвирӣ» ё «минатурҳои манзум», «хусравонӣ», «тарона» ва «суханреза» маълум мебошанд, дар беҳтарин навиштаҳои шоирони кунунии тоҷик, чи солхӯрдаву чи ҷавон, дар ин ду даҳсолаи охир идома ёфтаанд. Ин падида аз меросбарии шеъри муосири тоҷикӣ ва дар раванди тақомулу навшавии доимӣ қарор доштани он ғувохӣ медиҳад.

Чизи дигаре, ки имрӯз ҳам шеъри адибони суннатгаро ва ҳам навиштаҳои шоирони наваҷуддошти тоҷикро ба ҳам мепайвандад, тақвияти ҷанбаи ҳунарий ва тасвирӣ дар шеъри онҳост. Онҳо ба тасвиргарӣ, маъниофаринӣ, ҳолатсозӣ ва бардоштҳои шоирона аз зиндагӣ, забону баёни сара, истифодаи қолибҳои зебою мутаносиби шеърӣ, аз ҷумла вазнҳои хушу матбуъ ва қофияҳои дуруст ва гуногун хӯ гирифтаанд. Чунончи:

Моро дами шамшери Сикандар накушад,
Хунхорагии лашкари Санҷар накушад.
Мо Юсуфи даврони худему моро
жуз ҷаҳли мураккаби бародар накушад.

(Гулназар)

Тихигоҳи кафи
дасти гадо
аз гушнагӣ

пур буд!

(Гулназар, «Шеъре дар як мисраъ»)

Ҳарфе, ки варост, дидаи гирён аст,
Шеъре, ки варост, навҳаи ҳиҷрон аст.
Гар мурдаи ӯ дар бағали Эрон нест,
Дар турбати ӯ зиндаи сад Эрон аст.

(Гулназар, «Нодирпур»)

Зи ҳад хунсарду аз ҳад гармчӯшам,
Зи рӯ хомӯшу таҳ-таҳ навхурӯшам.
Ҳама куфрам, ҳама имонам, эй ёр,
Чу субҳ урёнаму эҳромпӯшам.

(Фарзона, «Чорзарби дил»)

Дили беишқи қавм мешӯй,
Ба Худо, кори мурдашӯ дорӣ.

(Фарзона, «Эй дил, эй дил, чӣ орзу дорӣ»)

Абрҳоро сӯ ба сӯ аз якдигар
Бод бар ҳар сӯ парешон мекунад.
Осмон ҳамчун занони шустагар
Шустаҳоро обгардон мекунад.

(Аскар Ҳаким)

Пиразан, эй пиразан,
Кӯчаҳоро он қадарҳо рӯфтӣ дар умри хеш,
Чони худро он қадарҳо кӯфтӣ дар умри хеш,
Аз вучуди хеш акнун ҳасрати худро бирӯб,
Ҳам ғубори ғафлати худро бирӯб...

(Аскар Ҳаким, «Ҳазони умр»)

Дӯст душман шуд агар, бори Худо дор нигоҳ,
К-аз адӯпарварии хоки Аҷам метарсам.

(Ҳақназар Ғоиб, «Рози дил гӯям агар...»)

Дастларзон, пойларзон...
Бо шуои вопасини хираи анвори чашмон,
Чуста роҳашро,
Як асо чун муттакои охирин дар даст

Меравад тик-тик шумурда
Ҳам савобу ҳам гуноҳашро.

(Камол Насрулло, «Пирамард»)

Бе бор бас ҳазину малоланду нохушанд,
Гар борашон фузун бишавад, эй басо хушанд,
Бори гарони хайли шикамсер мекашанд,
Дарди гарони афтамату тир мекашанд,
Тақдирбад аробаи тақдир мекашанд
ҳаммолбаччаҳо.

...Аз ҳол рафтаанд зи бас зери сангбор,
Ин мулки сербачча ҳам аз ҳол рафтааст.

Беҳолбаччаҳо...

(Низом Қосим, «Ароба»)

Сар мешавад дарди суҳан аз меҳру номуси ватан,
Дилро қалам кардам, ки фарқ аз беқаламҳоям кунед.
(Муҳаммад Ғоиб, ғазал)

Дар ҳавои гиряи борон
Сабзаҳо чун қотилони нашъаманди маст мерақсанд,
Сабзаҳо имсол хунмастанд.
(Алимуҳаммад Муродӣ)

Зулфат
Мӯқалами бод буд,
ки нақши пайроҳаҳои сарбасти қисматро
ба қафам кашид:
чунонки палҳои чин
ба рӯи талҳои шин.
(Доро Наҷот, «Чин дар шин»)

Ман туро, эй ёр, сар то по
Чун салиби қисмати талхам
Бо ҳазор андӯҳ мебӯсам.
(Сиёвуш, «Дар интиҳои шаб»)

Таи яккабеде
Ғанаб рафта яксон
Ғарамҳои беда
Мисоли ғарибон.

(Салими Зарафшонфар, «Нимрӯз»)

Таъкиди тақвияти чанбаи хунарӣ ва тасвирӣ дар шеъри муосири тоҷикӣ ҳаргиз маънои онро надорад, ки имрӯз дар навиштаҳои қаламкашони тоҷик нишоне аз умумигӯӣ, куллисаройӣ, мучарраббаёнӣ ва урёнгӯиҳои давраҳои пешин ба назар намерасад. Аз мавҷуд будани чунин нуксонҳои маънавӣ ва луғавӣ аз ноқидони сухан бештар ва хубтар аз ҳама Мубашшир Акбарзод дар маҷмӯаи мақолаҳои бо номи «Сухан з-осмонҳо фуруд омадааст» дарак додааст.

Дигар аз вижагиҳои шеъри муосири тоҷикӣ, албатта боз ҳам дар беҳтарин намунаҳои, ба нисбат баланд шудани саводи ғўяндагӣ, хунари шоирӣ дар забону баён, дар истифодаи вазну қофия, дар маъниофаринию тасвиргарӣ, дар умқи биниш ва вусъати дониши ғўяндагонаш мебошад. Тасдиқи ин қазия шояд дар назари бисёриҳо шубҳаовар намояд ва зимнан бояд эътироф бикунам, ки қаблан худам низ чунин тасвур доштам. Ҳамин бардошти зидду нақиз боиси он шудааст, ки мунаққид Мубашшир Акбарзод ба хулосае биёяд, ки «шеъри тоҷикӣ рӯ ба таназзул овардааст» ва баръакс шоир Муҳаммадали Аҷамӣ ба натиҷае расад, ки «шеъри тоҷикӣ таҳаввули ҷиддиеро аз сар мегузаронад».

Бо назардошти он асл, ки дар бораи адабиёти ҳар давр, аз ҷумла шеър бояд бар асоси намунаҳои нағзи он андеша ронд ва натиҷа гирифт ва ҳам бо эътирофи он ки дар ҳар давру замон шеърро шоири нағз кампайдо ва шеърро шоири бад фаровон аст, мо қазияи дар маҷмӯъ баланд шудани саводи шеър ва хунари шоирӣ дар шеъри муосири тоҷикиро матраҳ сохтем. Барои тасдиқи он муқоисаи навиштаҳои ҷавоншоирони имрӯзаи тоҷик, масалан Ховари Абдулҳай, Адиба, Озар, Исфандёр, Шаҳноз, Орзу, Робия ва чанде дигар бо нахустин шеърҳои навқаламони давраҳои гузашта басанда мебошад.

Аз Ховари Абдулхай:

Биё, ки шӯхии ангуштҳои поки сахар
Ба пушти қуттии шаб
Зи чӯби шедии кибрит шуъла эҳдо кард.
Дил аз латофати ин шӯхии худоёна
Сафои омаданатро ба сина пайдо кард.

(«Умеди сӯхта»)

Ва:

Имрӯз сияҳкосагии чарх аён нест,
Имрӯз сияҳкосагӣ оини касон аст.

(«Ғазал»)

Аз Адиба:

Шабу рӯзи маро аз кӯчаву аз хона
мерӯбад насими вақт.

Ва:

Рӯзгорам ба кафи марг
чу тасбеҳе буд.

Аз Раънои Мубориз:

Офтоб, эй либоси нодорон,
Бетамаъ сарпарасти ҳар даврон.
Бе ягон шартнома барқ диҳ
Бар замини зи тирагӣ ҳайрон.

(«Офтоб, эй либоси нодорон»)

Аз Озар:

Дигар дар хонаҳо чизе намонда
Халоиқ бегуноҳӣ мефурӯшад.

Ва:

Чӣ шуд бо осмон, бо шоири рангинкамонэҷод,
Тихӣ аз шеърҳои офтобӣ дафтаре дорад.
Магар ошиқ бувад монандаи ман осмон имсол,
Парешон асту ҳар соат ҳаёли дигаре дорад.

(«Баҳор»)

Аз Орзу:

Рӯи гӯри орзуҳоям
Зарра-зарра барф меборад.

Аз давоти дида бар авроқи рухсорам
Қатра-қатра ҳарф мешорад.

(«Интиҳо»)

Аз Робия:

Паранда шеърро намедонист,
Аммо зиндагияш шеър буд,
Паранда Робия ном надошт,
Паранда хушбахт буд...

Имрӯз дар шеъри тоҷикӣ тамоюлҳои гуногуни лафзӣ маънавӣ ба мушоҳида мерасад ва ҳар яке аз ин падидаҳои адабӣ пешсафони худро дорад. Дар гуфтани шеъри ғиноии лоиқу бозору сухробисипеҳривор Гулназар, Фарзона, Али-муҳаммад Муродӣ ва Сиёвуш, дар шеъри хитоба ва ҳамосӣ Аскар Ҳаким, Камол Насрулло ва Низом Қосим, дар шеъри сапед ва нимоӣ Доро Начот, дар шеъри орифонаи ошиқона Меҳмон Бахтӣ, Муҳаммадали Аҷамӣ, Рустами Ваҳҳоб ва аз ҷавонон Озар пешсаф мебошанд. Тасдиқи қазияи мазкур маъноӣ онро надорад, ки ин шоирон дар навъҳои дигари шеърӣ қувва наозмудаанд ва ё дастоварде надоранд. Ҳамаи онҳое, ки зикрашон дар боло рафт, дар тамоми навъҳои шеърии маъмули имрӯз асар доранд ва дар ин замина корҳои шоистаеро низ анҷом додаанд.

Афсӯс, ки нақшу мақоми мушаххаси ин шоирон ва адибони дигаре, мисли Салимшо Ҳалимшо, Ҳақназар Ғоиб, Саидаӣ Маъмур, Ширин Бунёд, Раҳмат Назрӣ, Зулфия Атоӣ, Ҳадиса, Сафармуҳаммад Аюбӣ, Муҳаммад Ғоиб, Нурмуҳаммад Ниёзӣ, Зиё Абдулло, Алиӣ Муҳаммадии Хуросонӣ, Ато Мирхоҷа, Меҳринисо ва дигарон дар рушду такомули шеъру шоирии кунунии тоҷикӣ, чунон ки бояд, муайян нагардидааст. Ва ин номуайяний бар асари нақду баррасӣ нагардидани осори ин қаламкашон боиси он шудааст, ки дар фазои адабии тоҷик имрӯз завқи тамизи сараву носара, шеъри нағзу бад, шоиру муташоир кунд шудааст. Кундии завқ сабаб бар он шудааст, ки баъзе аз қаламкашон аз худ устод тарошидаанд ва мисли худро зар пиндоштаанд. Онҳо агарчи солҳои сол

қалам мефарсояндр ва соҳиби даҳ-понздаҳ маҷмӯъаву китоб ҳам шудаанд, дар байни навиштаҳояшон пайдо намудани шеъре, ки дар воқеъ шеър бошад ва нақсе надошта бошад, бағоят душвор аст. Боиси таассуф аст, ки аз нав тасаввури барғалати шеър танҳо аз «каломи манзум ва мукаффо» иборат мебошад, маъмул гардидааст ва ҳамаи онҳое, ки мисраъе чанд манзум ва мукаффо намудаанд, худро шоир хондаанд.

Ман ҳоло имкон надорам, ки дар бораи шеъри муосири тоҷикӣ бо фароғирии тамоми буъдҳои лафзию маънавӣ ҳатто ба тариқи гузаро суҳбат намоям, зеро анҷоми чунин кор фурсати муносибтаре ва вақти бештареро меҳазад. Вале масъаларо матраҳ карданиям, ки он маро муддатҳо боз нороҳат мекунад. Ва равшан намудани он, ба гумонам, ба дурнамои рушди шеъри тоҷикӣ дар даҳсолаҳои баъдина таъсир хоҳад гузошт.

Маро ҳолати дар сояи шеъри Сухробӣ Сипехрию Аҳмади Шомлу қарор доштани навиштаҳои аксари шоирони имрӯзаи тоҷик нигарон кардааст. То кай мо дар шеър, ба истилоҳи саҳт, вале рости устод Бозор Собир, «дуздакони шеър»-и дигароне, замоне шеъри Нодири Нодирпур ва ҳоло Сухробӣ Сипехрию Аҳмади Шомлу ва ё дигаре боқӣ хоҳем монду худро тасаллӣ медиҳем, ки «Шомлуи тоҷик» ва ё «Сипехрии тоҷик» дорем. Чаро мо пайрави сабку услуби шеъри тоҷикӣ, шеъри Мирзо Турсунзода, Мӯъмин Қаноат, Лоик ва Бозор набошем, ки, пеш аз ҳама, аз сурудаҳои ҷовидонии Рӯдакӣ, Хайём, Ҳофиз ва Мавлоно сарчашма мегирад.

Хоҳиш мекунам, ки маро дуруст фаҳмед. Ман ҳаргиз муқобили омӯзиш, тазмину пайравӣ нестанд ва ба касоне, ки ин корро мекунанд, хурда ва нукта гирифтани ҳам нестанд. Танҳо меҳоҳам як нуктаро таъкид намоям, ки шеъри асил, шеъри ноб, шеъри нағз он аст, ки зиндагиро бо ҳарфу ҳиҷои заминӣ, воқеъӣ ва муносиб бозтоб медиҳад, мисли он ки дар вақташ Рӯдакию Хайёму Носири Хусраву Ҳофиз ва Нодири Нодирпур Фурӯғи Фаррухзоду Восифи Бохтарӣ карда буданд. Шояд ман иштибоҳ кунам, вале, имон бар он дорам, ки аз такрори таркибу қолабҳои Сухробӣ Сипехрию Аҳмади

Шомлу, аз қабилӣ «як хӯша гунчишк», «як хӯша анҷум», «як хӯша нигоҳ», «як бутта садо», «як соқа сукут», «як шоха дуо», «як панча гул», «як сабад шигифт», «як чаман сухан», «як каф муҳаббат», «як мушт надомат», «як хатти фарёду имдод», «як хӯша тапиш», «як хӯша таниш», «як дарза нола», «як қабза ҷунун», «як қачкул ишк», «як қаландар фарёд», «як ғаввора аташ» ва ғ., ки агарчи дар зоти худ бад нестанд, оқибат ба ҷойе нахоҳем расид.

Адабиёт бидуни ҷустуҷӯӣ, кӯшишҳои санҷишҳои озмоишӣ намешавад ва бояд ҷунин бошад, лекин ҳамзамон фаромӯш набояд кард, ки адабиёти мондагор, шеърӣ мондагор шеърест, ки зиндагиро, тавре ки ҳаст ва ё бо ҳарфу ҳиҷоӣ ба он муносиб бозтоб медиҳад.

Барои он ки сӯйитафохуме, қачбаҳсие нашавад дар ҷабҳагирии ман миёни шеърӣ зиндагӣ ва шеърӣ тасвирӣ ё суварии шоирони тоҷик, ки аз шеърӣ муосири Эрон сарчашма мегирад, меҳохам як гуфтаи шоири тавоноӣ он кишвар Аҳмади Шомлуро дар бораи шеърӣ Сухробӣ Сипехрӣ бароятон иқтибос намоям. Ё навиштааст: «Он шеърҳо гоҳе беш аз ҳад зебост. Фавқулода аст. Аммо... дастикам барои ман «фақат зебойӣ» кофӣ нест... Шеър бедоркунанда бошад, на хобовар... Ишқоли Сухроб дар ҳамин аст, ки... доруе, ки таҷвиз мекунад, мусаккин аст, на муолиҷ... Вагарна дар шоир будани Сухроб, ки баҳсе надорам».

2011.

МУЪЦИЗАИ ШЕЪР

(Шеъри Есенин дар тарҷумаи Лоиқ ва Бозор)

«Гулафшон» дувумин маҷмӯаи шеърҳои шоири мумтози рус Сергей Есенин ба забони тоҷикӣ буда, нисбат ба якумӣ хеле мукамал аст ва беҳтарин сурудаҳои шоирро дар бар мегирад. Бори аввал ба тоҷикӣ асарҳои С. Есенин соли 1965 бо номи «Савтҳои форсӣ» дар тарҷумаи Лоиқ ба табъ расида буд. Ҳоло аз вақти нашри аввали тарҷумаи шеърҳои ӯ ба тоҷикӣ дувоздаҳ сол гузаштааст.

Маҷмӯаи нави шоирро Лоиқ ва Бозор ба тоҷикӣ гардондаанд.

Комилан табиист, ки осори Есенин барои шоирони ҷавон намунаи ибрат аст ва диққати онҳоро бегуфтугӯ ба худ ҷалб накарда наметавонад. Хосияти ҳар як асри асили адабиёт ва санъат низ дар ҳамин мебошад. Лекин майлу рағбати шоирони тоҷик ба эҷодиёти С. Есенин заминаи дигаре ҳам дорад, ки зикри он ин ҷо бисёр муҳим аст. Ин замина, ба фикри мо, ҳамоно аз созгор омадани муҳтавои ҷустуҷӯҳои адабии шоирони ҷавони тоҷик ба рӯҳияи ғаъолияти офаринишии шоири номии рус иборат мебошад. Мулоҳизаи мазкурро гуфтаи зерини Лоиқ тасдиқ мекунад: «Баъд аз Есенин ман Ҳёте, Ҳейне, Уитменро тарҷума кардам, вале то ханӯз бароям аз ҳама наздиктар ва созгортар аст. Масалан, тарҷумаи Ҳёте меҳнат аст, тарҷумаи Есенин илҳом». Аҷибаш он аст, ки Лоиқ ва Бозор ҳар як боз дар навбати худ аз мероси ғании Есенин шеърҳои барои худ писандидаро интихобан тарҷума намудаанд. Майли якумӣ ба шеърҳои сирф реалистӣ ва граҷдании шоир, мотивҳои ғоҷаангези нисбатан бештар бошад, таваҷҷуҳи дувумӣ ба шеърҳои рӯҳи романтикӣ ва ошиқонаву тарабангез зиёдтар аст.

Сергей Есенин дар арафаи Инқилоби Октябр ва солҳои 20-уми асри 20 зиндагӣ ва эҷод кардааст ва мисли ҳамаи ҳунармандони асил бозтобдихадаи воқеияти давраш мебошад.

Адабиёти ибтидои асри 20 ва солҳои 20-уми рус мавзӯъ ва паёмҳои муайяни худро дошт. Лоик ва Бозор Собир ҳамдаврини мо буда, ғаёлияти офаринишии онҳо аз раванди адабии муосири тоҷик ҷудо нест.

Нуқтаи пайванде, ки миёни онҳо вучуд дорад, он аст, ки ҳар сеи ин шоирон фарзанди деҳқон буда, дар деҳа ба дунё омадаанд ва яқумӣ замони гардишҳои бузурги иҷтимоиро ба сар бурда бошад, дуи дигар имрӯзҳо шоҳиди бевоситаи он мебошанд. С. Есенин, ки ба гуфтаи Ю. Прокушев ҳаёти Руси деҳқониро амиқ медонист ва бо зиндагии деҳқони рус алоқаи мустақкам дошт, давраи ба ҳаёти нав қадам мондани Руси деҳқонӣ ва мустақкам гаштани низоми сотсиалистиро дар он дида бошад, Лоиқу Бозор дар давраи ба зинаи нави рушд – ба истилоҳ сотсиализми мутараққӣ гузаштани ҷамъияти мо ва дар замони инқилоби бемислумонади илмию фаннӣ зиндагӣ доранд. Барои онҳо ҳам, чунонки як вақт барои С.Есенин тақдири Руси деҳқонӣ азиз буд ва ўро ба ташвиш меовард, тағйироту табадуллот, ки имрӯзҳо дар маишат ва маънавияти аҳли деҳоти тоҷик бар асари дигаргуниҳои куллии давр ба вучуд меояд, бегона нест ва нисбат ба он бетараф буда наметавонанд.

Албатта, фаромӯш набояд кард, ки ба масъалаи деҳот ва тақдири он, ки ҳаёт ҳаллашро дар марҳалаҳои гуногуни таърих, аз ҷумла дар солҳои 20-ум ва 60-70-ум ба миён гузоштаст, С. Есенин ва шоирони тоҷик як сон муосибат накардаанд ва карда ҳам наметавонистанд, чунки зоҳиран агарчи масъала як аст, вале моҳиятан он дар ҳар марҳала дигар мебошад. Агар С. Есенин, чунонки худ меғӯяд, инқилобро ба таври худ, ба майли деҳқонӣ қабул карда, гоҳе ба тақозои зиддияти ҷаҳонбинӣ аз тақдири деҳоти Рус ба таҳлука афтода, дар шеърҳоиаш ҳасратангезу ҳузновар сухан ронда бошад, манзараҳои дилрабои деҳа ва меҳнати фидокоронаи аҳли он барои Лоиқу Бозор манбаи илҳом ва шодмонист.

Ягонагии баромади иҷтимоӣ, маҳалли таваллуд ва сар-

чашмаи майлу завқ, монандии замони зиндагӣ ва вазифаҳои эҷодӣ ба зуҳури мавзӯӣ ва мазмунҳои муштарак дар ғаъолияти офариниши шоирони мазкур сабаб шудааст. Меҳру садоқати беандозаи фарзандӣ ба зодгоҳ, ба сарзамини худ, дилбохтагии тамом ба табиати зебои он, гузашти умр, ёди бачагӣ, ёди падару модар, ёди деҳаву ҳамдеҳагон, ёди айёми беғамии ишқварзиҳо на танҳо муҳтавои ғоявӣ бадеии сурудаҳои С. Есенинро ташкил медиҳад, балки аз мавзӯҳои асосии шеърҳои шоирони тоҷик Лоиқ ва Бозор низ мебошад.

С. Есенин, ки барояш, бино ба гуфтааш, меҳри Ватан аз ҳама асосист ва ўро беш аз ҳама азобу машаққат додааст, ҳамеша ва дар ҳама ҷо ғами сарзамини Русро хӯрда, аз он ёд овардааст ва дар борааш бо гармӣ нармӣ нотақрор сухан рондааст. Орзуи ягонааш он будааст, ки дар ватани маҳбубаш хок шавад:

Агар хоҳӣ, ки ман осуда мирам,
Маро мон дар ватан бо ҳамватанҳо;

Байти зерин катибаи санги гӯраш бошад:

Буд ҷону дили ў меҳри ватан –
Ҳамчунон майкадае майзадаро.

Шоирони тоҷик Лоиқ ва Бозор, тавре ки аз ғаъолияти офаринишишон бармояд, аз назми С. Есенин, ки анъанаҳои пешкадами адабиёти гузаштаи русро дар худ дорад, дарси муҳаббату садоқат ба зодгоҳи худ, ба сарзамини худ, ба Ватанро нағзтар омӯхта, ба зиндагӣ ва одамон амиқтару бовусъат ва воқеъбинона назар карданро ёд гирифтанд ва дар гуфтани шеърҳои зиёди худ аз сурудаҳои ў илҳом гирифтанд. Барои мисол, мо аминем, ки мутолиа ва тарҷумани шеърҳои машҳури С. Есенин «Мактуб ба модар» ва «Мактуби

модар» ба Лоик дар офаридани шеъри «Ба модарам» ва умуман тамоми силсилаи модарномааш илҳом бахшидаанд.

Чизи дигаре, ки шоирони номбурдари ба ҳам қарин гардондааст, лирик будани онҳо ва ба тарзи тафаккури бадеии мардум, аз он ҷумла ба забони ширадору пур аз тасвири мардумӣ майли тамом доштанишон аст.

С. Есенин худаш таъкид кардааст, ки хонанда дар шеърҳои ӯ бояд, пеш аз ҳама, «ба эҳсосоти лирикӣ ва тасвиркорӣ» диққат диҳад. «Ман ин тасвирро набофтаам, – мегӯяд ӯ, – вай асоси рӯҳ ва диди рус буд ва ҳаст. Аммо ман онро бори аввал инкишоф додам ва санги бунёди шеърҳои худ қарор додам». Шеърҳои Есенин аз бисёр ҷиҳат ба назми асили мардумӣ монанд мебошанд ва ин тасодуфӣ нест. Худи шоир ба забон омадааст, ки «ба шеърӣ ба тақлиди частушкаҳо шурӯъ намудам». Ачибаш он аст, ки аввалин китобе низ, ки меҳост ба нашр ҳозир намояд, маҷмӯаи фолклори Рязан буд. «Умуман шеъри Есенин, – навиштааст Лоик, – ба лирикаи халқии тоҷикӣ, махсусан ба дубайтиҳои он наздик аст. Таркибҳо, андешаҳо ва образҳои он ба таври ҳайратовар ба ҳам монанд вомехӯранд».

Равшан аст, ки шеъри С. Есенин он майлу рағбати Лоик ва Бозорро, ки аз ибтидо ба назми пуробуранг ва ширадори мардумӣ доштанд, бештар гардонда, онҳоро ба нағзтар омӯхтани фолклор ва забони зиндаи мадум ҳидоят кардааст.

Ҳамин тавр, таҷрибаи тарҷумаи ашъори латифи шоири рус С. Есенин барои шоирони тоҷик, аз ҷумла Лоик ва Бозор ба мактаби ҳақиқии омӯзиши адабӣ табдил ёфтааст ва дар навбати худ ба воситаи эҷодиёти наваҷодонаи онҳо назми муосири тоҷикро ғанӣ гардонид, бунёди реалистии онро боз ҳам кавитар намудааст.

Тамоми дорои ғоявию бадеии шеъри Лоик ва Бозорро аз мероси С. Есенин ҷустан кори беҳуда аст ва мо ҳам ҳаргиз ин ниятро надорем. Мо фақат ба яке аз сарчашмаҳои омӯзиши онҳо қарор гирифтани шеърҳои адаби мазкур ва аз онҳо

таъсири бобаракат бардоштанашонро таъкид карданием. Зотан, табиати шеърҳои С. Есенин ҳаргиз тақлидро тақозо намекунад ва таъби Лоику Бозор ҳам ба чунин кор майл надорад. Есенин навапардозию навовариро писандида, аз эҷодкорон овози хосси худ доштанро талаб мекунад:

Лоақал мисли ғук агар хонӣ,
Бо дилу дарду шеваи худ хон.

Бехтарин намунаҳои тарҷумаи шеърҳои Есенин, ки хушбахтона, қисми асосии маҷмӯаи «Гулафшон»-ро ташкил додааст, ба назар чун шеъри тоҷикӣ мерасад ва бемуҳобо, кас як муддат аз русӣ будани асли онҳо фаромӯш мекунад. Чунончи:

Ту гуфтӣ Саъдии оқил
Фақат аз сина мебӯсид.
Худоро, сабр кун, охир,
Зи ман ҳам он тавонӣ дид.

Душвории тарҷума ғолибан дар он аст, ки ҳар як забон қоидаву қонунҳои махсус ва қолабҳои адабии барои худ муносиб дошта, тарзи тафаккури бадеии адибони миллатҳои гуногун аз ҳам фарқ мекунад. Аз ин рӯ тарҷумонро зарур аст, ки асари адабиро тавре тарҷума намояд, ки ҳамаи он монеаҳоро аз миён бардошта, лаззати аслии ва қимати ҳақиқии онро ба забони дигар нигоҳ дошта бошад.

Хушбахтона, шеърҳои С. Есенин хусусан барои касоне, ки онҳоро ба забонҳои шарқӣ, аз ҷумла тоҷикӣ мегардонанд, мадад мерасонад. Чунки тафаккури бадеии шоир, ҳамон тавре ки худи ӯ дар шеъри «Ба шоирони Гурҷистон» эътироф ме намояд ва аз сурудаҳояш ҳам равшан бармеояд, ба тафаккури бадеии мо наздик аст:

Ман аз мулки шимолам –
Бо шумо ёру бародар!

Шоирон дар асл ҳамхунанд.
Ва ман ҳам осӣёиям
Ба кирдорам, ба афкорам,
Ба ашъорам.

Ба тафаккури бадеии шарқӣ наздик будани шеърҳои С. Есенин аз омӯзиши адабиёти қадимӣ ва ғании форсии тоҷикӣ, қитъаву ғазалҳои Саъдию Ҳофиз, маснавию рубоӣҳои Фирдавсию Хайём ва шиносоии бевоситааш бо баъзе аз шахрҳои Шарқ, монанди Самарқанду Бухоро, Боку ва ғайра сар задааст. Дилбохтагии ӯ ба адабиёти форсии тоҷикӣ ва сарзамини шоирхези он ба дараҷае буд, ки шаш маротиба, такрор ба такрор, бо вучуди бебарориҳои пай дар пай кӯшиш намудааст, ки ба Шероз рафта, хокдони муқаддаси Саъдию Ҳофизро зиёрат намояд. «Меҳоҳам ба Шероз равам, – мегӯяд ӯ ба дӯшаш, – охир, дар он ҷо бехтарин ғазалсароёни форс таваллуд шудаанд». Агарчи бо сабабҳои воқеӣ Есенин ба зодгоҳи шоирони форсу тоҷик шахсан сафар кардан натавонист, лекин ба мисли Ҳёте ва Пушкин ба он «кишвари тараб» сафари рӯҳонӣ намуд ва чун ҳосили он силсилаи шеърҳои машҳури ӯ «Савтҳои форсӣ» ба вучуд омад.

«Савтҳои форсӣ»-и С. Есенин мисли «Девони Ғарбу Шарқ»-и Ҳёте ва «Пайравӣ аз Қуръон»-и А.С. Пушкин дастоварди ҳунарии муаллиф буда, намунаи равшани таркиби ғарбию шарқӣ дар адабиёти умумидунӣ мебошад. Муҳаққиқи эҷодиёти шоир В. Белоусов барҳақ навиштааст, ки «агар Есенин чизи дигаре наменавишт ҳам, силсилаи «Савтҳои форсӣ» кифоя буд, ки номи шоир ҷовидон бимонад». «Савтҳои форсӣ» намунаи барҷастаи пайравии эҷодкорона ба осори шоирони бузурги гузашта мебошад.

Сергей Есенин ҳанӯз соли 1924 пешгӯӣ карда буд: Рӯзе мерасад, ки мардумони гуногунмиллату гуногунзабон, ҳамдигарро ҳамзабон мешаванд ва ба бегонагиро ноҷӯрияшон лабханд мезананд:

Замонҳо ҷумларо талқон бисозанд,
Гузар созанд рӯзон аз пайи ҳам,
Забону шеваҳои ғайр рӯзе
Шавад дар як забони нав мучассам.
Нависад солнома чун хирадманд,
Ба ночӯрии моён карда лабханд.

Ҳоло чунин айём фаро расидааст. Дар дунё раванди азими ба ҳам наздикшавии миллатҳои гуногун ва адабиётҳои мух-талиф давом дорад. Дар раванди мазкур нақши эҷодиёти са-ропо гуманистонаи шоири бузурги рус С. Есенин бузург аст. Номи чунин адибон ва осори пурбаҳояшон асрҳои аср дар дили мардуми зебопарасту дӯстпарвари дунё боқӣ хоҳад монд.

1977.

СЎГВОРӢ ДАР РӢЗИ ЧИЛИ ШОИРИ БУЗУРГИ ТОЧИК УСТОД ЛОИҚ

Лоиқ одате дошт: ҳар маҷмӯа ва китоби наве, ки чоп мекард, бо катибаи манзум ва ё мансур бароям тақдим менамуд. Дар яке аз онҳо чунин навиштааст: «Ба Абдунабӣ – дӯсти овони баччагӣ, ҷавонӣ (ва пириям)». Ибораи «ва пириям»-ро дар қавсайдн чо додани ӯ маъние дошт. Вай худро ва дӯстони ҳамсиннусолашро ҳанӯз пир намешуморид ва умед бар он мебад, ки овони пириашро низ бо онҳо ба сар мебаряду боз китобу маҷмӯаҳои нав ба нав нашр хоҳад кард ва онҳоро ба дӯстонаш ва хонандагонаш тақдим хоҳад намуд.

Афсӯс, ки ачал ӯро ва моро ғофилгир кард. На ӯ ва на мо бо чунин зудии зуд фаро расидани ин рӯзи сиёхро мунтазир набудем. Лоиқ, ба истилоҳи ҳудаи «нимшӯхию нимҷиддӣ» ба ҷашни 60-солагиаш, ки ба 20 моҳи майи соли 2001 рост меомад, омодагӣ мегирифт. Ва ба бародари ҷонияш Сорбон ҳазломез эрод мегирифт, ки вай ҷашни 60-солагиашро натавонист ба таври бояду шояд «ташқил» бидиҳад. Ӯ мегуфт, ки мо, дӯстон, Сорбонро, ки аз мо як сол бузургтар аст, ба «разведка» фиристода будем, то бифаҳмад, ки мо ҷашнҳои 60-солагиамонро чӣ тавр «ташқил» бидиҳем.

Лоиқ нақшаҳои зиёде дошт. Аз ҷумла, вай мехост, ки шеърҳои ба чоп нарасидаашро, ки хеле фаровонанд ва ба таъбири ҳудаи «дар кампутари баччааш Ромиш» маҳфуз аст, ба дасти чоп супорад ва ба ифтихори 60-солагиаш «Куллии осораиш»-ро ба нашр расонад. Лоиқ шеъри нав, китоби нав навиштанро ҳаргиз пешақӣ ба нақша намегирифт. Умуман, нисбат ба ҳама гуна нақшаву «планҳои эҷодӣ» ва фаъолиятҳои намоишкорона ҳассосият дошт. Аммо лаҳзае набуд, ки аз шеърӯ шоирӣ дури ҷуста бошад. Вай мисли дақиқтарин ва ҳассостарин асбобу афзори зилзиласанҷӣ ва пуриктидортарин мавҷгир ҳамаи ларзишҳо ва тапишҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсии Тоҷикистон ва дунёро дар ҷону тани худ эҳсос мекард ва аз ҳаллоҷии эҳсосу андешаи хеш гузаронида, дар қолаби шеъре, мусоҳибае ва ё баёнияе ифода менамуд.

Барои он ки барои худамон равшан намоем, ки марги нобаҳангом чӣ касеро аз миёни мо рабуд ва мову шумо чӣ ганчиро аз даст раҳо кардем, мехоҳам чанд нуктаро ба таври гузаро такрор намоям:

1. Лоик касест, ки шеърӣ муосири тоҷикиро ба асолати азалияш баргардонд. Вай дар ин роҳ кӯшишҳои нотамоми устодон Садриддин Айни ва Абулқосим Лохутӣ, Пайрав Сулаймонӣ, Ҳабиб Юсуфӣ ва Мирзо Турсунзодаро тамоми бахшид. Ва миёни шеърӣ имрӯза тоҷикӣ ва осори мондагори Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Хайём, Ҳофиз, Саъдӣ, Мавлавӣ, Соиб ва Бедил пуле эҷод кард. Шоирони муосири тоҷик бо осори ҷовидонаи саромадони худ ошноӣ доштанд ва аз он истифода ҳам менамуданд, вале Лоик нахустин фардест, ки ҷавҳари шеърӣ шоирони форсигӯӣ пешинро кашф намуд ва суннатҳои сурудаҳои онҳоро зинда гардонид бо пайравихоёш, бо илҳомгирифтаноёш, бо офаридани «Ҷоми Хайём», «Илҳом аз «Шоҳнома», девони ғазалиёт, бо шоҳкорҳои адабияш, мисли «Ба модарам» ва «Резаборон», бо забони тоҷикии саратаринош, бо хунари расои маъниофаринаш ва тасвиргаринош. Ӯ шоире буд, ки дарвоқеъ «шеърҳои гуфтаву ногуфта»-и мардумашро «боз гӯётар, боз бурротар, боз гиротар ва боз аълотар» бигуфт.

Мо шоирони бохабар аз адабиёти гузаштамон дорем, лекин инсоф он аст, ки ҳеҷ яке аз онҳо дар дарк ва кашфи асрори шеърӣ саромадон бо Лоик баробарӣ накардаанд ва гумон аст, ки дар ин наздикиҳо як чунин касе монанди ӯ пайдо шавад.

Иллати аслии шухрати сазовор ёфтани шеърӣ Лоик дар қаламрави адабиёти форсӣ, хосса Эрон ва Афғонистон, маҳз дар ҳамин асолати азалиӣ ва хунари волои шоирӣ ӯст. Тавонотарин шоирони форсигӯӣ дунё, мисли шодравон Нодири Нодирпур, Восифи Бохтарӣ ва дигарон ба шеърӣ Лоик, ба хунари шоирӣ вай тан додаанд ва имон овардаанд.

2. Лоик адибест, ки миёни шеърӣ форсии тоҷикӣ ва шеърӣ мардуми дунё пайванде, тазвиче ба вучуд овард. Ва шеърӣ ӯ аз нахустин намунаҳои адабии бобарори чунин пайванд ва тазвич дар адабиёти кунунии тоҷик ба шумор мера-

вад. Лоиқ аз роҳи омӯзиш ва тарҷумаи осори шоироне монанди Ҳёте, Уитмен, Есенин, Неруда ва дигарон, имконоти баён ва зарфияти тасвирро дар шеърӣ тоҷикӣ афзоиш дод.

Дар шеър ба тасвир ва тасвиргарӣ, ба маъниофаринӣ, ба сохтани фазои шоирона ва ҳолати шоирона диққати ғавқулода додани Лоиқ маҳз аз баракати шиносоияш бо шеърӣ мардумони ғарбӣ ва кишварҳои дигари дунёст.

3. Лоиқ фардест, ки маҳз ба шарофати офаридаҳои ӯ дар адабиёти муосири мо баёни мавзӯҳои миллӣ ба расмӣ даромада, тафаккури миллӣ шакл гирифт. Шеърҳои ӯ пур аз баёни дарду иллатҳои миллати тоҷик мебошад. Вай аз мусибат ва балоҳое, ки дар ин чанд соли охир ба сари миллати мо фурӯ рехта буд, ғами бузурге дар сина дошт ва илочи онро танҳо дар ваҳдат, дар амалӣ сохтани сиёсати оштии меҳдид ва меҳуфт:

Илочи иллати носури миллат
Ба ҷуз ваҳдат, ба ҷуз ваҳдат набошад.

Лоиқ, тавре ки гуфта будем, шоири комили «миллати нокомил»-и тоҷик аст. Ва тамоми дарду ҳасрат ва сӯзу гудози ӯ дар навиштаҳояш аз ҳамин ҷо маншаъ мегирад. Вай ба тамоми маънӣ шоири халқӣ ва миллӣ буд.

Хулосаи калом, Лоиқ дар таърихи адабиёт ва фарҳанги муосири тоҷик коре анҷом дод, ки онро метавон танҳо бо заҳматҳое, ки устод Садриддин Айнӣ дар ривоҷи насри муосири мо ва академик Бобочон Ғафуров дар зинда гардонидани таърихи пурифтихори тоҷикон кашидаанд, баробар кард. Аз ин рӯ, мо бояд ўро мисли устод Айнӣ ва аллома Ғафуров азиз дорем ва қадр бикунем. Шинохти ҳаматарафаи ин се шахсияти бузурги даврони мо вазифаи миллии ҳар яке аз мост. Мо ҳар қадр бештар ва бештар шахсият ва осори онҳоро бишиносем, ҳамон қадр ба худамон, ба миллатамон, ба Ватанамон зудтар хоҳем расид.

5 августи 2000.

МУНДАРИЧА

Сарсухан	3

Рӯдакишиносӣ

Рӯдакӣ ва шеъри рӯдакивор	7
Тазоди зиндагӣ дар таносуби шеър	18
Қасидаи «Модари май» ва шеъри мадҳия	34
Шеъри ҳолия дар замони Сомониён	37
Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (мақом, зиндагӣ, мерос ва андеша)	45
Рӯдакӣ ва адабиёти замони бостони ҳинд	53
Рӯдакӣ аз нигоҳи арабшинос	60
Хусну қубҳи яке аз сад тазмин: анъана ва навоарӣ	64
Рӯдакӣ ва таҳқиқи сабки адабӣ дар шеър	68
Даври Сомониён ва мушкили ташаккули миллати тоҷик дар шеъри муосир	73
Маҳфили рӯдакихонӣ дар Донишгоҳ	81
Бунёди Рӯдакӣ ва дурнамои рушди рӯдакишиносӣ	85

Лоикшиносӣ

Мероси дили шоири дилдода ва озода	88
Шеъри лоиквор	117
Чашни ҷавонии шеъри куҳанбунёд	124
Шеъри нахустин ва таҳаллуси наустини устод Лоик	129
Давоми нек	132
Мавлавӣ ва Лоик	140
Як шеъри саридастии устод Лоик	151
Шеъри тоҷикӣ ба Лоиқу Бозор	155
Мӯъҷизаи шеър (шеъри Есенин дар тарҷумаи Лоик ва Бозор)	165
Сӯғворӣ дар рӯзи чили шоири бузурги тоҷик устод Лоик	172

Абдунабӣ Сатторзода

АЗ РҶДАКӢ ТО ЛОИҚ

Муҳаррири ороиш *Ромиш Шералӣ*
Муҳаррири саҳифабандӣ *Меҳрӣ Саидова*
Ҳуруфчини компютерӣ *Рухсора Низомӣ*

Ба матбаа 17.09.2013 супорида шуд.
Чопаш 19.09.2013 ба имзо расид. Андоза 60x84 1/16.
Љузъи чопӣ 11,0. Адади нашр 1000 нусха.

Муассисаи нашриявии «Адиб»-и
Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон
734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев 17 а

Дар матбааи ҶДММ «Комрон-П» ба таъб расидааст.